

*Gözden
geçirilmiş
2ci sürüm*

Yokluk var mıdır?

Kaliteli Bir Ateizme Doğru

Mehmet Yılmaz

Bu kitap Derin Düşünce Fikir
Platformu'nun okurlarına
armağanıdır.

www.derindusunce.org

İçindekiler

Boşluk	8
Ahlâk	14
Bakış	19
Mahalle Baskısı	29
Özgürlük	35
Gölge	43
Karanlık.....	49
Soyut Sanat.....	55
Ölüm'ün –E hâli (1): Heykel	66
Ölüm'ün –E hâli (2): Sanat	72
Ölüm'ün –E hâli (3): Kartal	75
Ölüm'ün –E hâli (4) : Kâmilîyet / έντελέχεια	81
Kaliteli Ateizmin Faydaları ve Sartre(1)	88
Kaliteli Ateizmin Faydaları ve Sartre(2)	92

Önsöz

Yokluk var mıdır? Evinizin içini dolduran boşluğu gördünüz mü hiç? Bir türlü gelmeyen şu trenin verdiği sıkıntı ya da sizi habersiz bırakan dostlarınızın sessizliği gerçek değil mi yoksa? Tutulmamış sözler, ödenmemiş borçlar... Yokluk da var aslında “var” dediğimiz şeyler kadar. Ama Yok’un varlığı şuurlu insanlar için var; gelecekte, birisinden ya da Tanrı’dan bir cevap bekleyenler için var “yokluk”. Nazi kamplarında can çekişen Yahudilerin söyledikleri sözü hatırlayın:

“Tanrı yoktur, çünkü bize öğretilen Tanrı gerçekten var olsaydı böyle bir vahşete asla mücadele etmezdi”

Artık olmayan gençlik yılları ya da henüz gelmemiş olan yaşlılık da gerçek değil mi? Hatırlayan ya da ümitli olan, düş kırıklığını ve gelecek korkusunu tatmış her insan için vardır “Yokluk”.

Ateizmin ürettiği en kaliteli metinlerinden biri olan [Varlık ve Hiç](#) elinizdeki bu kitabın belkemiğini oluşturuyor. Filozof ve edebiyatçı olan Jean-Paul Sartre hiç şüphesiz Batı felsefesinin köşe taşlarından biridir. Varlık, İnsan, Özgürlük ve Ahlâk tasavvuru üzerine yazdığı eseri tanrısız bir ahlâk teorisi. “Geleneksel” dinler ile göbeğini kesmiş bir **“iyi insan”** arayışı içinde Sartre. Bu arayışın neticesi ateist emir ve yasaklar değil insan fitratının önemli bir vechesi, özgürlük şuuru:

“İnsan özgürdür ve bunun farkındadır; bu farkındalık ile, özgürlük ve sorumluluk şuuruyla yaşamaya mahkûmdur.”

Bu bağlamda Sartre gerçek bir ateist: **Tanrı karşıtı değil Tanrı-SİZ**. Tanrı fikrini değil ilâhî referansları reddediyor. Tanrı’nın yokluğuna iman etmiş modern ateistler gibi pozitivizmi savunmuyor. Pozitivizmin, bilim-perestliğin de bir din olduğunun farkında. (Bkz. [Modern Bir Put: Bilim](#) adlı kitap)

Gerçek şu ki modernite icad oldu, ateizmin bile kalitesi bozuldu! 21ci asrın ateizmi içine kapanık ve savunma pozisyonunda. Fikir üretmiyor çünkü materyalist, bilimsel bilgiyi putlaştıran, [Stephen Hawking](#) gibi [pozitivist](#) ... Ama hepsinden önemlisi İnsan’dan kopuk... Modern ateizm Tanrı’dan kurtulmak isterken İnsan’ı da kaybetmiş. (Bkz. [Salgam suyu varsa Tanrı’ya lüzum yoktur](#))

Sartre gibi kaliteli ateistlerin çıkış noktası ise bambaşka. Onlar vicdanın sesini duyma gayretindedir. Görünmeyen tanrılar ile kavga etmek yerine **“görünürde tanrı yok, biz insan olarak ne yapabiliriz?”** diye soruyorlar. İnsan hissiyatından yola çıkılarak bir ortak yaşam projesi icad etmenin peşindedir. Bu çizgiye paralel olarak **iç dünyamızda hissettiklerimiz ile dış dünyanın adaleti arasındaki ilişkiyi** ele aldığımız bu kitabı ilgiyle okuyacağınızı umuyoruz. Sartre’ı ilk defa okumak ve anlamak isteyenler için de kolaylaştırıcı bir basamak olabilir.

Boşluk

“... Bir delik gören insan onu kendi etiyile kapatmak ister. Çocuk bir delik gördüğünde parmağını ya da kolunu sokmadan edemez. Demek ki delik kendimi içine akıtarak varlığımı hissetmemi sağlıyor. [...] Bir deliği kapatmak demek varlığın DOPDOLU(1) olabilmesi için vücudumu feda etmem anlamına geliyor. Yani kendi varlığının şuurunda olmanın baskısıyla objektif varlığı TAMAMLAMAK. Burada insan olmanın en temel eğilimlerinden birini yakalıyoruz: **Doldurma eğilimi**. Çocuklukta, blüç çağında ve yetişkinde hep aynı eğilim. Hayatımızın önemli bir kısmını delikleri tıkamakla, boşlukları doldurmakla geçiriyoruz. TAM ve DOPDOLU bir varlığı sembolik olarak gerçekleştirilmek için. Çocuk ilk yıllardan itibaren kendi vücudundaki delikleri fark eder. Yüzündeki delikleri parmaklarıyla tıkamaya çalıştığına parmağın ıslanarak erimesini, dudak ve damakla bütünleşmesini bekler. Duvardaki çatlakları sıvayla kapatır gibi; yoğunluk arar çocuk. Parmenides’in(2) homojen ve dışbükey yoğunluğudur bu. Parmağın emme yoluyla yapışkan bir macuna dönüşmesi içindir. Tıkama, doldurma eğilimi yemek yemenin temelidir. Yemekler ağız tıkayacak olan macundur. Yemek yemek insanın kendi içindeki boşluğu doldurmasıdır...” ([Varlık ve Hiç \(3\)](#); Jean-Paul Sartre, sf. 659-660)

Adı “**HİÇ / YOK / boşluk**” olan şeyler de var mıdır “**VAR**” kadar? Meselâ kredi kartı borcunuz var mı? Yani (orada olması gereken) paranız yok mu? Bankadaki **HİÇ** para. Sizi arayıp sormayan o vefasızın etmediği **HİÇ** telefonlar, hastanızın ameliyattan çıkmasını beklerken geçen (=geçmeyen) **HİÇ** zaman... Acil servisin bekleme salonunu **DOLD**uran o ezici, o ağır **BOŞ**luk... Hiçlik, boşluk ve yokluk... İlk bakışta bir kelime problemi gibi. Oturmanın tersi kalkmak, sıcaklığın tersi soğuk, vs. Ama **göründüğü** kadar simetrik değil bu **görünMEyen** “varlıklar”. Neden?

Hava yağmurlu. Islak kaldırımlar gökyüzünü, binaları ve ağaçları yansıtıyor. Su birikintileri ayna gibi ama yansıtıkları vehim yere düşen damlalarca deforme ediliyor. Ağaçların, evlerin ve direklerin sudaki yansıması yamuk yumuk. İçinde yaşadığım “gerçek” mekânın eksik bir kopyası yerde duruyor. “Eksik” çünkü görüyorum ama dokunamıyorum. 5 duyuma hitab eden “gerçek” Kâinat’a kıyasla sadece gözüme hitab eden yerdeki “kâinat” eksik. Ama **mevcud!** Yansımada mevcud olduğu gibi gözümde ve şimdi yazmakta olduğum **KeLaM**’da mevcudiyeti var. “**Demek ki mevcudiyet siyah/beyaz değil, gri tonlarında olabiliyor**” diye düşünüyorum. Bir başka deyişle bedensel hislerimin penceresinden bakarsam 0/1 gibi bir VAR/YOK ayrımı geçersiz. Varlık dereceleri var. Silik bir varlıktan tam, kâmil bir varlığa uzanan dereceler bunlar. Dokunamadığım, hatta bazen göremediğim su buharından sert, soğuk ve beyaz bir buz parçasına doğru uzanan bir **LeTaFet - MeTaNet** eksenini var. “Latif” olan su buharının şekli, ağırlığı vs hissedilmez iken donmuş su olan buz adeta bir taş gibi “metin”.

Yerdeki kâinatın eksik mevcudiyeti “gerçek” Kâinat’ın da “eftal” olMAyabileceğini getiriyor aklıma. Esas soru şu: Ya bedenimi **iHaTa** eden Kâinat’tan daha “gerçek” bir Kâinat varsa? 5 duyumdan daha “eftal” duyularla “görülebilir” bir Kâinat? O zaman biyolojik hayatımı sürmekte olduğum bedenim ve Kâinat’ın geri kalan kısmı da bir yansımadan ibaret olmaz mı? Tıpkı suda ayın yansımasına bakan adamın Ay’ın ışığını değil Güneş’in ışığını gördüğünü idrak etmesi gibi, yansımanın yansımasından güneşin hakikatine AKIL yoluyla erişmek, gözün görMEDiğini AKIL ile “görmek”...

Sartre’a göre Öznel/sübjektif Varoluş

Hamile bir kadın mı bilir anneliğin ne olduğunu yoksa jinekolog mu? Dünyanın bütün ebelerini, doğum uzmanlarını toplasanız bir tane “**annelik tecrübesi**” eder mi bildikleri? Yaşa**N**mayan bilgi ... nasıl diyelim? malûmattır. Vardır, gereklidir ama bir çeşme fotoğrafı gibidir. O çeşmenin altına yatıp kana kana su içen bilir kaynak suyunun ne olduğunu, yoksa laboratuarda kalsiyum, magnezyum vb ölçen kimyacı değil. Bunun için Sanat, Felsefe ve İnanç bir şekilde ortak bölgelere sahiptir. Bakın, tarihçi Bernard Lewis İslâm tarihi konusunda bir çok Müslümandan ileridedir. Kur’an, hadis külliyatı... hatta fıkıh! “**Filan asırda filan yerdeki kadı şu cezayı verdi**” diye başlayan cümlelerle adamı hayret içinde bırakır. Ama hidayete ermemiştir. İslâm “bilgisi” sizden bizden 100 kat fazladır ama o iman ateşinin başına oturup ısıtamaz ellerini.

Sarte Varlık ve Hiç'te bu sübjektif varoluş "modunu" iyi yakalamış, teslim edelim. Fizikî anlamda varlığın objektif olabileceğini ama **yokluk / hiçlik / Boşluk / delik** gibi kavramların ancak şuurlu bir gözlemci için varolabileceğini savunuyor. Şu halde illâ ki birine göre, şuurlu bir gözlemcinin ihtiyaç, beklenti ve korkularına göre bir BOŞLUK olacaksa bu varoluş sübjektif bir varoluş değil midir? Lao-Tzû'nun [Yol ve Erdem Kitabı](#)'nda dediği gibi:

"Bir çömlek kilden yapılır ama içindeki boşluktur onu kullanışlı yapan, Evlerin duvarları vardır ama o duvarlardaki deliklerdir evi oturulabilir kılan yani , kapılar, pencereler ve odalardır. İnsan nesnelere biçim verir ama anlamı veren boşluktur. Eksik olan varlık sebebini verir"

Felsefî eserler de yazıldıkları çağdan veya filozofun yaşantısından bağımsız olarak düşünülemezler. Eserleri elbette "objektif" olarak değerlendirebiliriz bir yere kadar. Neyi savunmuş? Neyi keşfetmiş? Hangi kelimeleri kullanmış? Bugün işimize yarar ne var bu eserde? Ancak bu objektif değerlendirme sübjektif bir bakışla desteklenmezse yetersiz kalmaya mahkumdur. Yazarın çocukluğu, sevinçleri, üzüntüleri... Hatta o eseri okuyan bizlerin durumu. Bugün içinde yaşamakta olduğumuz asrın tuhafıkları, kolaylıkları... Bunlar buzlu cam gibi, prizmalar gibi eseri deforme eder. Biz okuyucular işte bu deformasyonun ne olduğunu, nereden geldiğini bilirsek eseri **anlamayı aşarız ve içimizde hissetmeye başlarız.**

Hal böyle iken **Varlık ve Hiç'e** nasıl bakmalıyız? Sartre **Varlık ve Hiç'i** yazarken İkinci Dünya Savaşı sürmekteydi. [Çoğu sivil 50-60 milyon insanı öldüren](#) küresel ve teknolojik bir savaşı bu. **Hiç'ten** bahsetmenin tam zamanıydı. Sartre askerde idi. İnsanlığın YOK oluşunu "en ön sıradan" seyretmekteydi. Ne seyrediyordu peki? Bir korku filmi: **Hiç** bu kadar zengin ve güçlü olmamıştı Avrupalılar. **Hiç** bu kadar vahşi ve yıkıcı olmamışlardı. Dünyanın en ileri(!) ve en uygar(!) bölgesi bir kara delik olmuş, yutuyordu insanları: Ölenlerin çoğu Avrupalıydı.

Boşluk ve Özgürlük ilişkisi

Varlık ve Hiç'in 66cı sayfasında bir anahtar veriyor Sartre. Bombardıman başladığında nasıl davranacağını sorguluyor. « **Bomba beni vuracak mı?** » deseydi sebebi belli bir korku olurdu. Hayatta kalma arzusundan kaynaklanan beşerî bir korku. Sartre ise özgürlük hissinden kaynaklanan bir korkudan bahsediyor. Baskı altında nasıl davranacağım? Bir korkak? Kahraman? Bir hain?

"Uçuruma düşmekten değil kendimi uçuruma atmaktan korkuyorum". Neden böyle diyor? Müellifin amacı her insanda olan bir tür "derin korkuya" dikkat çekmek. Yani objesi olmayan, örümcek korkusu, köpek korkusu olMAyan bir korku. (Bkz. [Derin İnsan kitabı](#), **Korku Matkabi bahsi**) Sebebî dünyevî olMAyan bu korku İnsan'ın yeryüzünde bir türlü rahat edemeyişini açıklıyor aslında. Martin Heidegger'in ünlü eseri Zaman ve Hiç'i okumuş elbette Sartre. Martin Heidegger'in **Hiç'i** nihilist bir hiçlik değil. Sartre'ın "**Nausée**" (Bulantı) ile işaret ettiği bir YIRTIKMA noktası bu. İnsan'ın çoklu yapısını idrak edişi ve bu esnada hissettiği uçurum! Sonlu, ölümlü, hayvanî varlığı ile sonsuz, Mutlak, ölümsüz varlık arasındaki uçurum. Determinizmin kölesi hayvan ile özgür İnsan'ın birbirinden ayrıldığı YIRTIKMA noktası :

“...Kaygı (alm. angst) karşısında “baskı hissedilir” diyoruz. Ama bunu hisseden özne kim? Bu özneyi baskı altında tutan ne? Baskının hissedilmesine sebep olan şeyin ne olduğunu söyleyemiyoruz. Her şey bizimle beraber bir tür **umursamazlık uçurumu** içine düşüyor. Ama bu bir yok oluş değil, bir geriye çekiliş. [...] Hissettiğimiz baskı Varlık’ın bu geri çekilişinden mi kaynaklanıyor acaba? Tutunacak hiç bir şey kalmıyor. Varlık’ın bu kayması sonucunda bize **yokluk** kalıyor. Kaygının ortaya çıkardığı şey **HİÇ**. Korku ile boşlukta asılı kalıyoruz. Daha açık bir ifadeyle kaygı bizi böyle boşlukta askıya alıyor çünkü Varlık’ın bütünüyle kaymasına sebep oluyor. Biz insanlar da Varlık’ın içinde kaydığımızı hissediyoruz. Bunun için baskı altında olan ne “sen” ne de “ben”, baskıyı hisseden “biziz”, [MY: Edilgenliği içeren bir **bizlik** bu]. Kaygının HİÇ’i ortaya çıkardığını insanlar zaten söylüyor kaygı ortadan kalktığında. Henüz taptaze olan hafızamızı yokladığımızda kaygı duyduğumuz şeyin gerçekte... olMAdiğini söylüyoruz. Çünkü... HİÇ bütün varlığıyla oradaydı....” ([Metafizik nedir? Heidegger](#))

Evet... Bulantı’dan bahsettik. Değişik eserlerine göz gezdirince bazı sabitler daha da belirginleşiyor. Kabaca şunu söyleyebiliriz: İnsan et ve kemik olan vücudunun farkında. Bir ağırlığı, hacmi var. Vücut herhangi bir cisim gibi kesilebilir, yakılabilir. Cansız eşyalarla aynı determinizme tabi. Canlı olarak baktığımızda da insan biyolojinin, tıbbın hatta psikolojinin deterministik yasalarına tabi. Fakat insan bu determinizme tabi olmayan ikinci bir benliğe sahip. İşte bu ikisinin uyumsuzluğu bize sürekli bir rahatsızlık veriyor. Hem dünyalıyız hem de değiliz. Bu kapanmaz bir uçurum. Sartre’ın kitabında (haklı olarak) övdüğü düşünürlerden biri olan Kierkegaard aynı mantonun içine saklanmış iki çocuğun eğlencesine benzetiyor bu durumu. İki benlik arasındaki ilişkinin hiç bir zaman bilinemeyeceğini savunuyor [Kaygı Kavramı](#) adlı eserinde. İşte Sartre’ın insanın hammaddesini boşluk veya özgürlük gibi değerlendirmesinin mânâsı bu:

“ ‘Ben’ deyince bir boşluk duygusuna kapılıyorum. Öyle unutulmuşum ki, kendimi iyice hissetmek elimden gelmiyor. Benden kalan bütün gerçeklik, var olduğunu hisseden varoluş sadece. Yavaş yavaş esniyorum. Kimse, hiç kimse için! Antoine Roquentin ne ki? Soyut bir şey o... Pırl pırl, hareketsiz, bomboş bir bilinç, duvarların arasına konulmuş, kendi kendine sürüp gidiyor. Kimse yok bu bilincin içinde artık. Biraz önce birisi ben, benim bilincim diyordu. Kim? ...Kimsenin olmayan duvarlar ve kimsenin olmayan bir bilinç kaldı geriye. Hepsi şu: duvarlar ve bu duvarlar arasında bir kişiliğe bağlı olmayan canlı, ufacık bir saydamlık.” ([Bulantı adlı romanın incelenmesi -Suzan Nur Başarslan-](#))

Sonuç

Yokluk’u görmek yani akıl ile iHaTa etmek kolay değil. Çünkü akıl tabiatı icabı bileceği nesneyi yani muHiTindeki şekil, renk, koku vs itibariyle taklid ederek onu bilebiliyor. Oysa Yokluk’un ne şekli var, ne de buna benzer bir vasfı. Adı üstünde “Yok”. Akıl feneri Yokluk’a çevirilince cism-i NaTİK susuyor zira NuTuK Yokluk’u taklid ediyor. Yokluk’u düşünmek için bazen kendi sübjektivitesine / öznelliğine hapsolmuş hastalara bakmak fayda edebilir:

*“...Silmek, sıvazlamak... Bertha'nın elleri düz olan her şeyin üzerindeydi. Kendi vücudunun varlığından emin olmak, bir katılığı, bir direnci olduğunu hissetmek. Onunla cansız cisimler arasında bir fark olduğundan emin olmak. Ama bu aşama daha sonra geldi. Önceden bütün bu yüzeyler küçük kâğıt parçalarıyla kaplıydı: blok not sayfaları, kasa fişleri, alış-veriş listeleri, yol tarif eden kâğıtlar, büyük harlerle yazılmış emirler... **“Salı yumurta al, Anahtar Madam Mahlstedt”**. Sonra Bertha Harriet'e soruyordu: “Anahtar Madame Mahlstedt” Ne demek? Ben mi ona anahtar vereceğim yoksa o mu bana? [...] Bertha artık kaç yaşında olduğunu bilmiyordu. Vereceği cevap o günkü havasına göre değişirdi. Kızı Harriet'e “Anna” diyorsa 8 yaşında olabilirdi. Vefat etmiş olan kocasının işten dönüp dönmediğini soruyorsa 30'larında idi... Kim Zaman'ı unutursa yaşlanması da durur. Zaman'ı yener Unutmak, hafızanın düşmanı. Çünkü Zaman bütün yaraları iyileştirebiliyorsa Unutmak sayesinde yapabilir bunu...”*
(Katharina Hagen, Elma çekirdeklerinin tadı - Le goût de pépins de pomme)

Gelecek bölümleri okumadan önce (isterseniz) sigara tiryakilerini gözleyin. Nasıl dolduruyorlar içlerini. Tüketim çılgınlığına kapılmış insanları gözleyin alış-veriş merkezlerinde. Çantalarını doldurmalarına bakın. Oburlara, şehvet veya şöhret düşkünlerine bakın. Hep aynı boşluğu / deliği / yokluğu doldurmaya çalıştıklarını fark edeceksiniz. Alzheimer hastaları azınlıkta oldukları için onlara “hasta” diyoruz ama biz “normaller” de onlar kadar hissediyoruz aynı boşluğu ... Yanılıyor muyum?

Dipnotlar

1° [TV](#)'de yapılan bir röportajda duymuştum, Jean-Paul Sartre'in eseri ilk defa 1943'te basılmış. 20 yıl sonra şikayetçi bir okur gelmiş. Elindeki kitabın 16 sayfası eksikmiş. Değiştirmek istemişler. Ama depodaki bütün kitaplarda (bütün baskılarda) aynı 16 sayfa eksikmiş. O güne kadar kitabı satın alan binlerce okurdan hiç biri fark etmemiş bu eksikliği! Boşluk, yokluk ve **Hiç**likten bahseden bir kitabın 16 sayfasının **Hiç** basılmadan binlerce (oku**MA**yan) okura satılması ve 20 yıl boyunca **Hiç** kimsenin bunu fark et**ME**mesi ne acayip bir durum...

2° Sartre , “**var vardır, yok da yoktur**” şeklindeki totolojiyle ünlü Parmenides'e gönderme yapıyor. İ.Ö. 5-6 yy'da yaşamış olan şair “Şiir” adlı ünlü eserinde yokluğu düşünmeyi reddeden bir felsefî(?) duruş sergiler:

*“...Haydi bakalım, ben söyleyeceğim -sen de iyi dinle-
Hangi arama yollarının düşünüleceğini yalnız:
Biri var-olmanın olduğu, var-olmamanın olmadığıdır,
Bu inandırma yoludur - hakikatin arkasından yürür çünkü-*

*Öteki, var-olmama, var-olmamanın zorunlu olduğudur;
Hiç bulunmaz olduğunu söylüyorum sana bu patikanın;
Ne tanıyabilirdin var-olmayanı çünkü -yapılamaz çünkü bu-
Ne de bildirebilirsin; aynı şeydir çünkü düşünmekle var-olmak.*

*var varolmak, Hiç ise yoktur; bunları düşünmeni istiyorum.
Hem dilsiz hem körler, şaşkınlar, kararsız kişiler,
Var-olmakla olmamayı aynı şey sananlar
hakkından gelinemez hiç şu var-olmayanın var olduğunun*

*Sen bu araştırma yolundan uzak tut düşünceni,
Çok denemiş alışkanlık bu yola itip sürmesin seni,
bir-olan, toplu şey. Nasıl bir doğuş bulacaksın ona?
Nasıl bir gereklilik zorlamış ola onu*

*Sonradan yahut önceden hiçten başlayarak doğmaya?
nasıl yok olabilir var-olan öyleyde? Nasıl doğabilir?...”*

3° Sartre’ın ikinci dünya savaşı sırasında yazdığı bu devasa kitap makalemizin giriş kısmındaki alıntıdan da anlaşılabilceği gibi psikanaliz “desenli” bir varlık felsefesi. Tiyatro, roman ve öykü de yazan Sartre’ın edebî yönü bu kitabı zenginleştiriyor. Günlük hayattan çarpıcı örnekler, dekorlar, kostümler var 700 sayfalık bu sıradışı felsefe kitabında.

Ahlâk

«..Hareketleri canlı ve kararlı, biraz fazla emin kendinden, biraz fazla hızlı, müşterilere doğru attığı adımlar biraz fazla kesin. Masaya eğilirken biraz fazla aceleci, sesinin tonu ve bakışları ile abartılı bir alâka gösteriyor müşterinin siparişine... Ah! İşte geri geliyor, bir robotu taklid eder gibi, elindeki tepsiyi tutuşu ip cambazlarını hatırlatıyor. [...] Rol yapıyor sanki. Ama ne rolü yapıyor? Fazla incelemeye gerek yok, garson rolü oynuyor... » (Sartre, [Varlık ve Hiç](#), sf. 94)

Varlık ve Hiç'teki **ateist ahlâk(?)** teorisinin kalbi sayılabilir bu bir kaç satır. Adeta **varoluş** ile **iyi-oluş** arasında bir köprü kurmaya çalışıyor ve kanaatimce oldukça başarılı. Neden?

Sartre'a göre garson ve elindeki tepsi aynı şekilde "**var**" değiller. Tepsi-Eşya görüldüğü gibi. Herkes için, her an aynı. Ama garson-insan bir rol oynuyor. Garsonmuş gibi yapıyor. Oysa evine dönerken metroda veya evde çocuklarıyla böyle değil. Başkalarının gözünde "geçerli" olan rolüne eşitlenmiş, indirgenmiş vaziyette. **Garsonluk YAPMAK ile (sadece) garson OLMAK arasındaki fark büyük.** Sartre'ın başarıyla yakaladığı bir ayrım var burada. Bir **FaRuKiyet** ve aynı zamanda birleşme: Varlık ve Ahlâk. **Var olmak ve iyi olmak...**

İnsanların garsonluk veya bir başka meslek yapmasında, annelik, babalık ile beraber bu **“rolleri”** de oynamasında ahlâkî bir mesele yok elbette. Bir şartla: Rol oynadığınızı bileceksiniz, kim olduğunuzu unutmayacaksınız.

Bir başka deyişle ne kendiniz [seyleşmeyi](#) kabul edeceksiniz ne de diğer insanların [seyleştirilmesine](#) göz yumacaksınız. Ama merak etmeyin, görüldüğü kadar teorik değil bu mesele. Her türlü önyargıya, ayrımcılığa bakın, aynı pis kokuyu bulabilirsiniz: Sözelimi **“Her Türk asker doğar”** cümlesinde insan-Türk’ün insanlığından koparılmasına dikkat edin. Türkler askerlik yapabilir, bu “iş” iyi yapabilir, vs. Bunda mesele yok. Ama ROL = İnsan şeklindeki kabuldür burada eleştirilmesi gereken. **“Kürtler hırsızdır / Ermeniler haindir”** ya da **“Her kadın aptaldır”** , **“her zenci kavgacıdır”** cümlelerinde de insan’ın özgürlüğünden koparılmasını hissedebilirsiniz. Çünkü onlar isteseler bile “iyi” davranamazlar. Hedef alınan ırkın mensupları **“kötü davranmaya mahkûm”** ilân edilmiş ve bitmiştir.

Bir insanı ırk gibi şekilsel bir vasfa indirgemek. İnsanı bu yolla **“belirlenmiş”** görmek, ahlâken **“determine”** saymak... Özgür iradesi yok sayılan bir insandan geriye bir şey kalmaz tabi, belki bir et ve kemik yığını. Ama burada diktatörlerin baskısıyla kısıtlanabilen serbestlikten bahsetmiyor Sartre. İnsan’ı İnsan yapan özgür iradedir söz konusu olan, demokrasinin ve ekonominin konusu olan serbestlik değil (Bkz. [Hayvan Serbesttir, İnsan Özgürdür](#)) Tekrar metnin aslına dönelim ve kaldığımız yerden devam edelim:

“Garsonun durumu bir istisna değil. Bütün esnaf böyle bir seremoni sergiler. Halk onlardan bekler bunu. Bakkal ve terzi bütün gün müşterileri sadece “bakkal” sadece “terzi” olduklarına ikna etmeye çalışırlar. Dalgın bir bakkal rahatsız edicidir çünkü “tam” bir bakkal sayılmaz. Nezaket kuralları icabı bakkal hazırolda duran bir askere benzer. Şey-Asker’in bakışları diktir ama görmez, görmesi de gerekmez. Yaşanan ana göre değil ordunun kurallarına göredir Şey-Asker’in bakışı, “10 adım ileriye sabitlenmiş” olmalıdır. İşte insanı bir role hapsetmek için alınmış önlemler.” (Sartre, [Varlık ve Hiç](#), sf. 95)

Evet, bir kez daha görüyoruz çok net bir biçimde: **Askerlik YAPMAK ile (sadece) asker OLMAK , Şey-Asker olmak arasındaki fark büyük.** İflasın eşiğinde intihar eden patronları, TV’ye çıkamayınca kendini alkole veren şarkıcıları vs düşünün. Patronluk/şarkıcılık yaparken farkına varmadan oynadığı role kendini kaptıran insanlara dikkatle bakın. Ahlâkî bir ikilem karşısında bu insanlar **GEREKENİ** değil o rolün **GEREKTİRDİĞİ** şeyi yapacaklardır. Rol ellerinden alınırsa yani patron iflas ederse, şarkıcı şöhretini kaybederse yaşamaları mümkün değildir. İntihar ve/veya cinayetler baş gösterecektir. Çünkü **“BEN = ROLÜM”** şeklindeki tasavvur insanları şeyleştirir. Role dönük her eleştiri / aşınma / eskime **ÖLDÜRÜCÜ** bir taarruz gibi algılanır. Rol yok olunca **“ben”** de yok olur.

İnsanların böyle **“rol icabı”** insanlıktan soyunmaları, sorumluluktan (=özgürlükten) kaçmaları çok soyut ve bireysel görünebilir. Bunun için günlük hayattan kopMAdan düşünmekte fayda var. Meselâ Kemalist bürokrasi. [Dersim katliamı](#) esnasında Alevî Kürtleri katleden askerler neden direnmediler? Atatürk’ün emirlerini o askerlere ileten devlet memurları neden **“Paşam yapmayın, onlar da insan!”** diye isyan edemediler?

Kendilerini yönetmelik icabı meCBuR veya askerlik icabı “emir kulu” olmayı kabul etmeleri üzerine düşünölmeye değer... Tabi bürokrasinin bu kabul ediş esnasında oynadığı rolü de:

“Baskı rejimlerine artık bir yenisi eklendi, belki en müthiş olanı: Bürokrasi. Son derecede karmaşık bir bürolar arası sistemin gücü. Ne biri, ne en iyisi, ne küçük bir azınlık ne bir çoğunluk... Kimse sorumlu tutulamaz. Bu sisteme “Hiç kimsenin tiranlığı” denilebilir.” ([Şiddet Üzerine, Hannah Arendt](#))

Kanaatimce bu insanların ilk işledikleri suç cinayet değildi, insanlıktan çıkmak ve kendilerini oynadıkları rol sanmaktı. Bu aldanmayı kabul etmeleri idi. Tiyatro bitip perde kapandıktan sonra kendini kral zanneden, sağa sola emirler yağdıran bir oyuncuya benziyorlardı. Ama bürokrasinin “oyununa” kapıldığımızda netice pek komik değil. İster Dersim’e bakın ister Nazilerin Yahudileri katletmesine isterseniz İsrail’in Filistinlilere yaptığı eziyetlere. Hep bu “rolü BEN sanma” hastalığını göreceksiniz. İnsan’a Vicdan’ın sesini unutturan roller...

Jean-Paul Sarte bu şeyleşme-şeyleştirme meselesi ile ilgili olarak detaylı bir sadizm-mazoşizm analizi de yapmış. Tabi kendi icad ettiği kavramlara sadık kalarak. Başkalarını şeyleştirten “Zalim” kadar şeyleştirilmeyi kabul eden mazlum da sorgulanıyor Varlık ve Hiç’in bu satırlarında. Fakat belki de Sartre’ın söylediği şeylerin içinde en önemli olanlardan biri “İnsan’ın kendi kendine yalan söyleyebilme kapasitesi”. Zira özünde insan “özgür olmaya mahkumdur”.

Sartre’ın “*mauvaise-foi*” dediği bu kendine yalan söyleme kapasitesini “iş başında” görmek için edebiyattan yardım alalım. [Derin Zaman kitabında Şans, Kader, Özgür İrade](#) konusundan bahsederken Jonathan Littell’in [The Kindly Ones](#) adlı romanından söz etmiştik. Bürokrasi tarafından verilen görevi Yahudilere eziyet etmek olan (kurgu) bir Nazi’nin, SS subayı Maximilien Aue’nin hatıralarıydı bunlar:

*“...Açık konuşalım, şu veya bu meselede suçsuz olduğumu iddia etmiyorum. Ben suçluyum, siz değilsiniz. Aferin! Ama itiraf edin ki benim yerimde olsaydınız siz de aynısını yapardınız. Belki daha az istekli olurdunuz. Ama şu ya da bu şekilde yapardınız. Tarih kitapları gösteriyor ki hemen herkes kendisine emredilene yapar. Kusura bakmayın ama bir istisna teşkil edeceğinizi sanmıyorum. Şanslısınız ki iyi bir yerde ve iyi bir zamanda doğdunuz. Ne birisi gelip karınızı ve çocuklarınızı öldürüyor ve ne de kimse size başkalarının karısını ve çocuklarını öldürmenizi emrediyor. Şükredin o halde. Ama aklınızdan hiç çıkarmayın, **belki benden daha şanslısınız ama benden daha iyi değilsiniz**. Bunu zannedecek kadar kibirli olduğunuz anda tehlike başlar. Zalim devletlerin karşısına insan ya da insanlık konur ama devletlerin de insanlardan oluştuğu unutulur genellikle. Çoğu sıradan insanlardır bunlar. Kendi sıradan hikâyeleri, küçük hayatları vardır. Bir dizi küçük **ADIM** neticesinde kendilerini bir kâğıt parçasının ya da bir tüfeğin “iyi” tarafında bulmuşlardır. Ötekiler ise “kötü” taraftadırlar. Rastlantılardan oluşan bu güzergâh bir seçim ya da temayül meselesi değildir. Ekseriyetle işkence mağduru insanlar iyi olduklarından eziyet görmezler. İşkenceciler kötü oldukları için yapmazlar bunu.”*

Evet, insan canavarlaşıp masum insanları öldürmeden önce kendi içindeki İnsan'ı öldürmek, vicdanını susturmak zorunda. Sartre'in tabiriyle kendi kendine yalan söyleme kapasitesi bu. İnsan kötülük yapabilme imkânına sahip olduğu içindir ki iyilik yaptığında büyük kıymeti vardır. Tabi tersi de doğru. Sonsuz iyilikle, merhametle **"daha insan bir insan"** olma imkânı varken kötülüğü seçmek. "Yakıtı insan ve taşlaşmış kalp" olan Cehennem'e gitmek için dua eder gibi yaşamak...

["Bürokrasi: Hiç Kimsenin Tiranlığı"](#) isimli makalemizde bu "vicdan uyutma" konusunu derinlemesine incelemistik. Bu sebeple yeniden açmaya gerek görmüyoruz. Ancak Sartre'in ateist ahlâk teorisini sonuna kadar götürüp gerçek hayata uygulamak ilginç olabilir, Karl Marx'tan dinleyelim:

*"Pamuk sanayii kurulalı doksan yıl oluyor. ... İngiltere'de üç kuşaktır varolan bu sanayi kolu bu sürede, fabrika işçilerinin dokuz kuşağını mahvetti. İşlerin hızlandığı dönemlerde, işçi açığı çok büyük seviyelere ulaştı. 1834 böyle bir sene oldu. O sırada imalatçılar, hemen, Yoksullar Yasası Komisyonuna, tarım bölgesindeki "fazla-nüfus"un kuzeye gönderilmesini önerdi; açıklamalarına göre, "oradaki fabrikatörler bu fazla-nüfusu emer ve tüketebilirdi. Devletin onayı ile temsilciler atandı. [...] Manchester'a araçlar yollandı. Tarım işçisi listeleri hazırlandı ve araçlara verildi. Araçlar bürolarında kendilerine uygun olanları seçtiler ve aileler yollandı. Bu insan paketleri etiketlerle yollandı tıpkı mal gibi, yük vagonlarında. Bazıları yaya idi. Sağda solda sürtenler oldu, kaybolanlar, sanayi mahallelerinde ölenler... Tarım işçileri tıpkı zenci köleler gibi sistematik bir biçimde araçlar tarafından alınıp satıldı ve bu insan ticareti düzenli olarak gelişti. 1860 tekstil sektörünün tavan yaptığı bir yıl oldu. Yeniden çalışacak "kollar" gerekliydi ve yeniden araçlar kırsal alanlarda **insan eti ticaretine** koyuldular. [...] Ama buralardaki nüfus fazlası zaten tüketilmişti. Fransa ile yapılan ticaretin gelişmesi neticesinde ilk anda **10 bin "kol" gerekiyordu** ama bu hızla 50 bine çıkacaktı. **İnsan eti ticareti yapan** araçlar yeterince köylü bulamayınca PLC başkanına bir temsilci yolladılar ve fakir çocuklarla yetimleri kullanmak için mücadele istediler." (Kapital, Onuncu bölüm [iş günü], 5ci kesim)*

Kendisi de bir ateist olan Marx insanların şeyleştirilmesine isyan ediyor. İşçi veya patron rolü oynanması değil mesele. İnsanların, özel kıymetiyle İnsan'ın bir role hapsedilmesine karşı çıkıyor. Tahammül edilmez olan düşük ücretler veya zor koşullar değil bir dişli çark gibi, bir yedek parça gibi kullanılıp atılmasıdır işçilerin, budur kapitalizmin suçu!

Tabi kapitalizme şeyleştirme üzerinden taarruz etmek kolay. Ama bunun tersini savunacak fikrî ve vicdanî bir temele ihtiyaç var. Yani İnsan'ı ve emeğini **mal** gibi gören kapitalizm karşısına konması gereken bir alternatif bulmak gerek. Emek'in bir **şey / mal / meta** olmadığını, değerini madde üstü (=?kutsal / aşkın) bir kaynaktan aldığını söylemek gerek. Aksi takdirde **"emeğimi sömürüyorsun, hakkımı vermiyorsun!"** diye kimseye kızamazsınız, orman kanunu vardır, güçlü güçsüzü ezer. (Bkz. [Liberalizm Demokrasiyi Susturunca](#))

Evet, olmak ve iyi/adil olmak... İşte bütün mesele... Shakespeare'e göre değil ama Marx'a göre buydu bütün mesele:

*“Peki Marx bugünkü anlamda “materyalist” bir düşünür müydü? Aslında değildi. [...] Karl Marx her şeyden önce bir insandı ve hepimiz gibi beşerî Karl ile insanî Karl’ın zit yönlerine çekmesinden kaynaklanan bir gerginlik yaşıyordu “derin insan” zemininde. (Bkz. [Derin insan](#) kitabı) [...] Bir yandan beşerî Karl ekonomik ilişkilerdeki “soğukluk” ve teknik konulardaki “determinizmi” müşahede ediyor, bu durum ona her şeyin bir sebebi ve bir sonucu olduğunu telkin ediyordu. Fakat diğer yandan işçilerin ezilmesinden rahatsızlık duyan insanî Karl daha adil bir düzen özlüyordu. Kendi deyimi ile zenginliği işçiler üretiyor ama meyvelerinden yöneticiler ve malları alıp satanlar faydalanıyordu. Yani “madde” olmayan bir HAK vardı ateist Marx’a göre. Bir başka deyişle Marx insanları, toplumu, ekonomiyi “materyalist” bir gözle çözümlenmek istiyordu ama “**daha İYİ / ADİL bir dünya**” kurmak için.”([Derin MАРЖ](#) kitabı)*

Jean-Paul Sarte ve Karl Marx’ın yollarının kesiştiği iklimde bir kudsî hadis geliyor hatıra, İnsan ile Eşya’nın arasına net bir çizgi çekiyor!

“Eşyayı senin için, seni kendim için yarattım; kendim için yarattığımı kendisi için yarattığım yoldan çıkarmasın”

İnsan’ın maddî varlığına rağmen bir eşya olmadığını bildiriyor. Zira Hristiyan, Ateist ya da başka inançlara mensup olsalar bile insanlarda bir “**insanlık onuru**” algısı var. Batı’nın hatırı sayılır bir çok düşünürü (ing.) “**Human Dignity**” veya (fr.) “**Dignité Humaine**” başlığı altında işkenceye, tecavüze, organ ticaretine, çocukların cinsel istismarına karşı durmuş ve durmaktalar. İnsan denilen varlık ırkı, milliyeti ya da cinsiyeti yüzünden haksızlıklara uğratılabilir, hatta öldürülebilir. **Ama İnsan’da rollere indirgenemez**, bölünüp satılamaz, (indivisible?) bir “ben” (= individu) vardır.

Bakış

“... ‘Ben’ deyince bir boşluk duygusuna kapılıyorum. Öyle unutulmuşum ki, kendimi iyice hissetmek elimden gelmiyor. Benden kalan bütün gerçeklik, var olduğunu hisseden varoluş sadece. Yavaş yavaş esniyorum. Kimse, hiç kimse için! Antoine Roquentin ne ki? Soyut bir şey o... Pırıl pırıl, hareketsiz, bomboş bir bilinç, duvarların arasına konulmuş, kendi kendine sürüp gidiyor. Kimse yok bu bilincin içinde artık. Biraz önce birisi ben, benim bilincim diyordu. Kim? ...Kimsenin olmayan duvarlar ve kimsenin olmayan bir bilinç kaldı geriye. Hepsi şu: duvarlar ve bu duvarlar arasında bir kişiliğe bağlı olmayan canlı, ufacık bir saydamlık...” (J.P. Sartre, [Bulantı](#), s:249)

Boşluk, hiçlik, yokluk... Sanıyorum Sartre’ın eserlerini, özellikle de [Varlık ve Hiç](#)’i okuduktan sonra insan görünmez varlıklara (=yokluklara) farklı bir gözle (=akılla) bakıyor. Bakıyor ama Düşünce’nin, Lisan’ın yetersiz kaldığı bir noktaya geliyor bu arada. **NuTuK** tutulması sanki. Boşluk’tan bahsetmek için kelimeler kullandığımızda Söylenilmez’i söylediğimizde, o Görünmez’e bir elbise giydiriyoruz. Sınırsız’dan bahsetmek için sınırlıyoruz, kutuluyoruz, ambalajlıyoruz. Matematikteki sıfır gibi, hiç bir rakamın ifade edemediği rakam yokluğunu yine matematiksel bir işaret ile anlatıyoruz. Sıfır da bir rakam!... Yoksa değil mi?

“... ‘Mozart’ın müziği bittikten sonra takip eden sessizlik de Mozart’tandır’ diyordu Sacha Guitry. [...] Ya Beethoven? O meşhur Beşinci senfoniye hatırlayın, ilk 4 notayı: Pa-pa-pa-pam! Ve izleyen sessizlik. O ses **YOK**luğu olmasa ilk 4 nota neye yarar? Beşinci senfoninin ihtişamından ne kalır geriye? O yokluğu oraya koymak, o anda **SUSMAK** ancak bu kadar büyük bir ustanın aklına gelebilirdi!...” ([Derin Göz kitabı](#), Sanat’ta ayrıntı bahsi)

“Kelime” denen elbiseler Hakikat’i örtüyorsa düşüncemizin erişemediği kelimesiz doruklara nasıl tırmanabiliriz? Kelimesiz, kavramsallaştırılmamış bir “**düşünme**” türü (=?sezgi) için akla ilk gelen yöntem BAKMAK. Müzik dinlerken, bir tabloya, heykele bakarken kelimelere ihtiyacım yok değil mi? Bir şeyi “Güzel” bulduğumda bunu TARAFSIZ / OBJEKTİF kurallara bağlamıyorum. Güzellik’i adeta içimde hissediyorum. Zaten bilimsel bir gerçek olsaydı “Güzel” demezdim, “Gerçek” derdim. Suyun 100°C’de kaynaması gibi olurdu meselâ. O halde Boşluk’u anlamak, içeriden, içiMden hissetmek için de **BAKIŞ**’ı bir yöntem olarak kullanabilirim diye düşünüyorum. Çünkü Yok’un varlığı objektif bir varlık değil. Fark eden şuurlu bir gözlemcinin **BAKIŞ**’ı için var sadece. Bir beklenti, bir borç, bir düş kırıklığı, açlık, terk edilmişlik, vatan hasreti, evlat acısı... Hatta gözlemcinin hayatındaki yokluklar dahi tek bir “YOK” kelimesine hapsedilemeyecek kadar özel, özNel, sübjektif. Evet... kelimesiz bir düşünce gerek, **BAKIŞ**, illâ ki **BAKIŞ**. Resim ve Fotoğraflara **BAKALIM** o halde.

Ama kelimelerin **YETERLİ** olduğu zeminden **YETERSİZ** olduğu zemine bir köprü kurmak gerekmez mi? Yani et, kemik, lisan, para ve şiddet gibi fizikî “BEN” ile bunları düşünen, hisseden, güzellik ve adalet gibi yargılarda bulunan “BEN” arasında bir geçiş. **ÖLÇMEK**’ten **YAŞAMAK**’a bir köprü... Bunun için biraz filozof, biraz şair bir insanın yardımını alsak nasıl olur? Nietzsche’den dinleyelim, Filozofların Kitabı, “**Hakikat ve Yalan**” isimli bölümden:

“... Kavramların oluşmasını düşünelim. Her kelime anında kavrama dönüşür. Çünkü doğumunu borçlu olduğu orijinal, kendine has, sübjektif bir tecrübeye isim olması yetmez. Yani sadece bir hatıra değildir. Aynı kelime söz konusu tecrübeye benzer başka hadiselerle de isim olur. Yani birbiriyle ASLA tıpatıp aynı olmayan durumlara. Her kavram FARKLI şeylerin AYNİ-laştırılmasından doğar. Bir yaprak hiç bir zaman diğer yaprakların tıpatıp AYNISI değildir. Ama “YAPRAK” kavramı farklılıkların göz ardı edilmesiyle oluşur. Bu farkları “unutmak” sonucunda zihinlerde bir YAPRAK temsili meydana gelir. Sonra sanılır ki tabiatdaki bütün yapraklar önceden çizilmiş, tasarlanmış o ilk YAPRAK’a göre çizilmiş, boyanmıştır. Ama bizim gördüğümüz yapraklar beceriksiz ellerce yapılmış kötü birer kopyasıdır o ilk YAPRAK’ın. Hiç bir yaprak TAM OLARAK onun kopyası değildir.

“Dürüst bir adam” dediğimizde neden böyle dürüstçe hareket etmiş oluyor? Alışkanlık olarak “dürüst olduğu için” diyoruz. Tıpkı “yapraklar böyle çünkü ilk YAPRAK sebep oldu” der gibi. “Dürüstlük” denen şeyin özünde, gerçekten ne olduğunu bilmiyoruz. Ama çok sayıda dürüst eylem biliyoruz. Bunlar birbirlerinden farklı, kendine has eylemler. Aralarındaki farkları görmezden geliyoruz ve hepsine birden “dürüst eylemler” ismini veriyoruz. [...]

Gerçek [düşünce-lisan] nedir? Hareket halinde metaforlar, adlandırmalar, insanlaştırmalar (antropomorfizm), kısaca şiirsel ve retorik bir biçimde soyutlaştırılan kavramlardır. Sonra birlikte yaşayan insanlar bunları [mutlak, değişmez] kanunlar gibi sınırlayıcı olarak kabul eder ve bunlarla düşünürler. Gerçek [düşünce-lisan] metafor olduğunu unuttuğumuz vehimlerdir. Kullanılıp aşınmış, tekabül ettikleri hissi gücü kaybetmişlerdir. Tıpkı üzeri silinmiş, artık para değil birer metal parçası olmuş eski paralar gibi...”

Gerek kelimelerin “eski paralar” gibi aşınması gerekse hakikî algının özneliği konusunda Nietzsche’nin haklı olduğunu teslim etmek gerek. Bu satırların net bir şekilde ortaya koyduğu bir ikilik var, objektif “BEN” ve sübjektif “BEN”. İşte Yok’u görmek için bu tam bu fay hattına dikmek gerek gözlerimizi (=aklımızı). İzleyen resimleri ve yorumları sizin **BAKIŞ**’lerinize sunuyorum.

[Chartres Katedralinden](#) bir detay. Dünyaya “düşmüş” ilk insan. Sağ elini şakağına dayamış, aslî vatanın hasretiyle artık “elinde” olmayan Cennet’i özlüyor. Manevî “BEN” bir Yok’luk, bir hasret, bir nostalji olarak ifade bulmuş. Sol eliyle ayıp yerini örtmüştü. Fizikî, objektif, bedensel varlığının da idrakinde insan. Ruhu Tanrı için, bedeni ise “ötekiler” için var. Nefs ve vücut elbisesi giydirilmiş bir mânâ. Sınırsız ruh ile sınırlı beden temas noktası, makalenin başında Sartre’ın söylediklerini hatırlayın:

“...‘Ben’ deyince bir boşluk duygusuna kapılıyorum...”

Figüratif olMAyan bir resim. Optik etkiler var. Siyah bir zeminde beyaz bir delik mi yoksa beyaz bir zeminde siyah lekeler mi? Göz neye odaklanacağını bilemiyor. İlk defa yaşanan bir his, ilk aşk karşısında paniğe kapılan 14 yaşındaki bir genç gibi gözlerim. Boşluk’a giydirecek bir kelime elbisesi yok.

Birincisi gibi renk Yokluk'u var. Ama sahte bir boşluk. Aralık bir kapıda nötr, kimliksiz, neredeyse cinsiyetsiz bir insan. Giren mi çıkan mı? Zihnim belirsizlik görüyor. Boşluk değil. Bir beklenti olmadığı için Yokluk da yok! Neredeyse "bilimsel" bir boşluğu anlatıyor bu resim. Şehir suyunda ihmal edilebilir seviyede bir koli basili varsa bilim adamları "koli basili yok" diyor, içebiliriz, su temiz.

Parkta boş bir bank. Randevuma geç kaldım. Sevdiğim kadın sıkılıp gitti. Yoksa bir Kore gazisi miydim? Her sabah buluşup hatıralarımızı yâd ettiğimiz o bank neden boş bugün? Son silah arkadaşım sakın hasta olmasın? Yoksa... Of! Daha fazla bakamayacağım. Boş bir tabut bile bu kadar korkutucu olamazdı!

Boş bir kumsal, boş bir deniz, boş bir gökyüzü. Çocuklar düşlüyorum kovalarıyla oynayan, uçurtmalar var başımın üzerinde, açıkta balıkçılar, daha uzakta bir yelken yarışı... Endişeli anneler, güneşlenen babalar... Ressam nasıl da ustaca boş bırakmış tabloyu. Hayal gücüm dolduruyor Boşluk'u... En güzel çocuklar, en güzel uçurtmalar ve en güzel teknelerle.

Edward Hopper'ın bir tablosu: Boş odada güneş ışığı. Işıkla dolan oda aslında o kadar da "boş" değil. Zaten esas boşluk da o odada değil, tablonun kendisinde, hatta bakanların gözünde! Hopper daha önce de anlattığımız gibi kadrajla oynayarak endişe verici bir boşluk hissi uyandırıyor. (Bkz. **Boşluk aynası ve Edward Hopper**, [Derin Göz kitabı](#))

Hopper'i taklid etmeye çalışalım biraz: Teorik olarak "boş" olması gereken bir oda. Ama "koltuk" ve "pencere" birer libas olmuş, figüratif resimlerdeki suretler gibi boşluğa giydirilmiş. Terk edilmiş bir ev belki ama "boş" değil. İkinci resim ise aynı fotoğrafın kasıtlı olarak "boşaltılmış hali. Koltuk ve pencereyi görüyorum ama Hopper-tarzı bir kadraj zihnime elbiselerin girmesine engel oluyor.

Koridorlar özel yerlerdir. Bazen ders öncesi öğrenciler sohbet ederler, oyun oynarlar. Ama boş bir koridor korkutucudur. Neden boş? Derse geç mi kaldım? Yosa bugün imtihan mı vardı? Ceza alıp sınıf dışına atılmış bir öğrencinin zihin penceresinden mi bakıyorum? Koridordaki saatin tiktaklarını dinleyerek geçecek 40 dakikalık bir yalnızlık... 40 yıl gibi. Geçen zamanın ağırlığını üzerimden nasıl atabilirim? “Eğlenmek çok ciddi bir iştir” demiyor muydu Pascal? Bir eğlence bulmazsam sıkıntıdan ölebilirim!

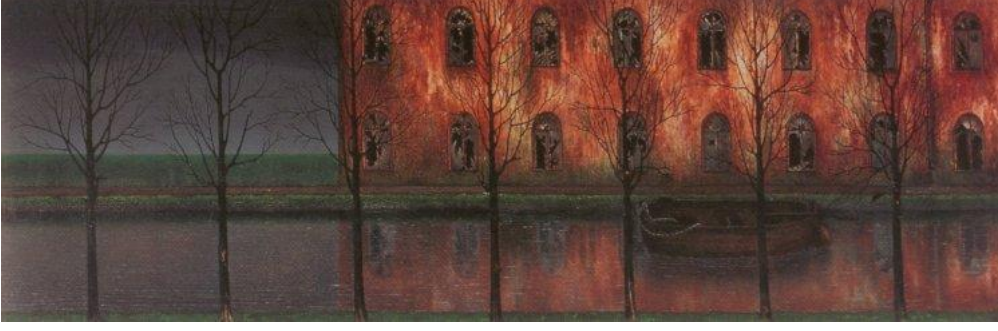
Yer altımdan kayıyor sanki. Neden renkler yok? Işıkları kim söndürdü? Bir hastahanedeyim mi? Kötü bir haber mi bekliyorum? Ah bu beyaz fayansların o parlaklığı... Edward Hopper bile bu kadar acımasız değildi.

Kırmızı renkli sıvı ilk anda kan gibi ama şişenin üstündeki kuru kafa bunun bir zehir olduğunu söylüyor. Masada bir kâğıt. “The End” yazıyor. Zehir şişesindeki boşluk beni korkutmuyor. Fizik bir boşluk bu, metafizik boşluk değil. Bu resim bana benim Ölüm’ümü anlatmıyor. “Senin” ya da “onun” ölümü olabilir. Birisi ölmüş. Bunda korkacak ne var? Herkes ölür bir gün. Normal. Birisi intihar mı etmiş? Polis çağırın. Beni neden rahatsız ediyorsunuz ki?

Hastahaneler de özel yerlerdir. Çünkü modern insan artık evinde doğmuyor ve evinde ölmüyor. Hastahaneler hayat sahnesine girdiğimiz ve çıktığımız kapılar gibi. Doğmak için oradan geçip geliyoruz dünyaya. Ölmek için de oraya gidiyoruz. Sevdiklerimizi oradan alıyoruz. Ölen yakınlarımızı da en son orada görüyoruz. Çember üzerindeki bir sıfır noktası gibi hastahaneler. Hayatın başı ve sonu.... Ya bir hastahanelenin ölümü? Bir evin içinde kilitli kalmak gibi. Terk edilmiş bir hastahanelenin boş bir ameliyathanesi... **Doğmanın ve ölmenin imkânsız olduğu, hep aynı insanların sonsuza kadar yaşadığı bir dünya hayatı!** Kapısız, çıkışı olmayan bir labirent gibi. Boşluk’u bundan daha güzel “gösterebilecek” bir manzara düşünemiyorum.

William Degouve de Nuncques tarafından yapılan **“Kanalda gece”** isimli bu tablo tıpkı Hopper’ın tabloları gibi bir “kadraj kazası” arz ediyor. Ressam ŞEKİL hapisanesindeki akıllara (=gözlere) bir ders veriyor ve şöyle sesleniyor adeta:

“Sizin gözleriniz kelimeler (=şekiller) arıyor, alın size figüratif bir desen. Ama ben de binanın camlarını kırdım, boyalarını eskittim, çatısını kesip tualin dışında bıraktım, ağaç yaptım ama hepsi birbirinin aynı. Aynılıkta YOK ettim her şekili (=kelimeyi). ZAMAN’ı temsil etmek için bir nehir ve Bir kayık çizdim, hiç bir şey kalıcı değil, her varlık Yok’tan gelip Yok’a gidiyor. Müzik nasıl soyutsa ben de figüratif ama aynı zamanda soyut bir resim yaptım”

Edward Hopper'dan ve William Degouve de Nuncques'tan esinlenerek kırıptığım 3 fotoğraf. Soyut bir boşluk yok. Kandinsky veya Rothko tarzı soyut arayışlar yok. Yaptığım şey çok basit. Beklenen şey beklendiği yerde değil. Hareket halindeki bir trenin veya bir süvari birliğinin kameranın **BAKIŞ** açısını terk ettiğini düşünün. Takip eden o iki saniye ne kadar korkutucudur. Veya acil bir telgraf aldınız ama zarfı açıp okumadınız henüz. Bir beklenti var. İstenen ya da korkulan. NE? Hiç, hiçlik, boşluk, yokluk.

Mahalle Baskısı

Sunuş: İşyerinizde, düğün salonlarında, lokantalarda şık giyinmiş insanların hal ve tavırlarına bakın. Tek tek hal hatır sormalar, sizli bizli konuşmalar, hanımlara yer vermeler, şefin önünde düğme iliklemeler, “**kritik durumlarda**” düzeltilen kravat ve kemerler... Vücut dilinin de dahil olduğu bu kibarlık selinde sürüklenirken tuvalete gittiniz... Tam bir şok! Klozetin kapağını kaldırmadan çiş yapan biri var bu zerafet ormanında. Sifonu da çekmemiş! Acaba “**kamusal alanı**” bu kadar hoyratça kullanan kim? Bütün hanımlara kapıyı tutan mı? Yoksa şu iki büklüm olmuş el öpen mi? Belki de hesabı ödemek için “**ölümü öp**” diye bağırarak kredi kartını garsonun burnuna sokan şu bıyıklı.

Ötekiler tarafından “görünebilen” insan ile tuvaletteki “görünmez” insan... Nasıl desek, aynı insan değil. Neden değil? Görünmez adam filmlerinden bilirsiniz. Ötekiler tarafından görünmediğini fark eden insanlar genellikle suç işlemeye başlarlar. “**Mahalle baskısı**” ortadan kalkınca ya da utanma/ ayıplanma tehlikesi YOK olunca insanlar “**özgürleşirler**”.

Ötekiler, suçlar, günahlar ve sapıklar

Hareket halindeki bir trende oturanlar pencereden dışarı baktıklarında istasyon binalarını, direkleri ve ağaçları hareket halinde görürler. Filozoflar da çoğu kez MUTLAK sabit bir sıfır noktasında durduklarını zannederler. Yaşadıkları ülke, tarihi devir, inançları, ideolojileri onlara **normal/doğru** gelir, bir sıfır noktasıdır adeta. O noktadan geçmişe ve geleceğe bakarak kavramlar, sistemler inşa ederler. Bir an gelir, kendi icadlarını Hakikat sanırlar, kendi icadlarının esiri olurlar. Varlık ve Hiç'i okurken Jean-Paul Sartre'ı belki de en çok bu yüzden

takdir etmeliyiz: Sartre gözlem yaparken ve düşünürken “**Trenin hareketini**” unutmamış, insanın sübjektif gerçekliğini de hesaba katmış. Varlık ve Hiç’ten satırlarla devam edelim:

“... Bir anahtar deliğine eğilmişim, birden ayak sesleri duyuyorum. Tüylerim diken diken oluyor, utanç duygusu kaplıyor bedenimi. Birisi beni gördü mü? Doğruluyorum. Bomboş koridoru tarıyor gözlerim. Yanlış alarm. Rahat bir nefes alıyorum. Kendini YOK eden bir tecrübe değil mi bu yaşanan? Biraz yakından bakalım: [...] **Ötekiler**’in varlığı hiç bir şüpheye yer bırakmayacak kadar kesin. Bu yanlış alarm neticesinde [gözetlemekten] vazgeçebilirim. Ama eğer devam edersem kalp atışlarımı duyacağım ve merdivenin her gıcirtısında yerimden sıçrayacağım. İlk alarmdan sonra **Ötekiler** YOK olmadı. Ötekiler her yerde, altımda, üstümda, yan odalarda. **Ötekiler**’in gözündeki varlığımı derinden hissetmekteyim. Hatta **UTANÇ**’ım kaybolmayabilir. Alnımda kırmızılık. [...] O köşedeki karanlıkta birinin saklanması ihtimali. Esas mesele **Ötekiler**’in şuurumdaki tecellisi, yoksa bilimsel bir gerçeklik, objektif bir varoluş değil söz konusu olan...”

Psikanaliz ile Felsefe’nin iç içe geçtiği bir kitap Varlık ve Hiç. Düşünülen **nesne** kadar düşünen **özne** de aklın otopsi masasına yatırılıyor. Zira İnsan şuurlu olarak yaptıklarını önce hayalinde canlandırır. Eylemleri birden bire çıkmaz ortaya. Planları vardır İnsan’ın; değer yargıları, korkuları, geçmiş (=geçMEyen) acıları vardır. Bu sebeple düşünen İnsan’ı ürettiği düşüncelerden AYRI tutamazsınız. Bütün bu iç dünyanın “sahnelendiği” Şuur tiyatrosunu fikirden ayırMAZsınız. Çünkü BEN’lik elbisesi giydirilmiş olan İnsan’ın bir de iç dünyası vardır, BEN’den başka bir de Kendi’si vardır:

“... düşünce mahsulü olmayan şuurum için, şimdi kendim olarak varım. [...] Kendim’i görüyorum çünkü biri beni görüyor. Şuur, kişi’yi ya da onun nesnel varlığını bilemez. Şuur ancak **Ötekiler** için bir nesne olduğu zaman kendini idrak eder... Kendimin dışında bir dayanak nokta yok, bana bakan **Ötekiler** için bir mihenk noktası olmam sayesinde kendim için varım. Bu nedenle, **UTANÇ** dediğimizde kastedilen **Ötekiler**’in baktığı ve yargıladığı nesnenin ben olduğum gerçeğinin fark edilmesidir...” (Varlık ve Hiç, J.P. Sartre)

Sartre’in bu sözleri biraz şizofren görünebilir ilk bakışta. Açalım. Yazarın amacı iki şeyi birbirinden ayırd etmek: Birincisi insanların bir mekân içindeki cismanî varoluşları. Nesnel, gözle görülür, elle tutulur bir varoluş bu. İkincisi ise insanların kendi varoluşlarının şuurunda olmaları yani **VARLIK ŞUURU**’nun varlığı. Bu iki varoluş insanların birbirlerine BAKMASI sebebiyle sürekli bir çapraz ilişki teşkil ediyor. BAKAN bir insan için, GÖREN bir şuur için **Ötekiler** birer nesne. **Ötekiler**’in nesnel varlığını GÖREN kişi kendisinin de ötekiler için bir nesne olduğunu idrak ediyor. Yani hem kendi şuurumu hem de nesnel varlığımı ötekilerin bakışı sayesinde idrak ediyorum. Tabi ötekiler de benim gibi, benim bakışım ve görme

İhtimalim sayesinde kendi varoluşlarını idrak ediyorlar. Bu bağlamda **UTANÇ** gibi bir hissin Sartre tarafından masaya yatırılması isabetli oluyor tabii. Zira utanç **Ötekiler**'e endeksli bir his. Öteki olmadan tarif edilemeyecek bir his. Hatta **Ötekiler**'in cismânî varoluşu (BAKIŞ) kadar şuurulu varoluşunu da (YARGI, AYIPLAMA) zorunlu kılan bir his:

*"...Utancı birinin önünde kendinden utanmaktır. Ötekiler BEN ile Kendim arasındaki vazgeçilmez bağlantıyı teşkil eder. Ötekiler'e görünen BEN'den utanıyorum [...] Bir dışım var, bir tabiatım, **Ötekiler**'in varlığı benim [Cennet'ten] dünyaya düşüşümdür."*
(Varlık ve Hiç, J.P. Sartre)

Sartre'in başarıyla yakaladığı "insanlık durumu" bu. Bir yanda sürekli aynı kalan, bana kendimden bahsetme imkânı veren bir iç varoluş: **"İstanbul'da doğdum, ilk okulu filan yerde okudum, falanca ile evlendim, 40 yaşındayım,..."**. Bütün bu yıllar geçerken kim bilir kaç milyar hücrem öldü, saçlarım döküldü, tırnaklarımı kestim, hatta belki bir kaza geçirdim, kolum veya bacağım koptu. Ama hiç değişmeden kalan bir **"kendim"** var ki o kesilip biçilmekten, azalıp çoğalmaktan münezzehtir. Dışarıdan gelen maddî taarruzlarla yok edilemeyecek bir "kendim" bu. Bu iç varoluş gizemli bir yolla bedenime iliştilmiş. Bu kollar, bu bacaklar benim. Bakan gözler, acıkan mide benim. Hem BEN'im (AYNILIK, HÜVİYET) hem de onlar benim [malım] onlara sahibim (İYELİK). Ben bu vücut'um ve bu vücut Ben'e ait. Gerçekten gizemli bir mesele. İhtimal Kıyamet'e kadar da aralanmayacak bu sır perdesi. ["Bakış" adlı geçen bölümde](#) sunduğumuz bu fotoğrafı anımsıyor musunuz?

"...[Chartres Katedralinden](#) bir detay. Dünyaya "düşmüş" ilk insan. Sağ elini şakağına dayamış, aslî vatanın hasretiyle artık "elinde" olmayan Cennet'i özleyiyor. Manevî "BEN" bir Yok'luk, bir hasret, bir nostalji olarak ifade bulmuş. Sol eliyle ayıp yerini örtmüş. Fizikî, objektif, bedensel varlığının da idrakinde insan. Ruhu Tanrı için, bedeni ise "ötekiler" için var. Nefs ve vücut elbisesi giydirilmiş bir mânâ. Sınırsız ruh ile sınırlı bedenin temas noktası, Sartre'in [[Bulantı'da](#)] söylediklerini hatırlayın: "... 'Ben' deyince bir boşluk duygusuna kapılıyorum..."

Matematikleşmiş bir felsefe?

Varlık ve Hiç'te Sartre gerçekten derine inmiş. Kabul edelim ki anlamayı zorlaştıran bazı faktörler yok değil. Meselâ icad ettiği bileşik kelimeler. Bunlar bir matematik kitabındaki formüller, değişkenler, grafikler gibi birer gösterim, birer "konvansiyon". Eğer ne olduklarını biliyorsanız işinizi kolaylaştırıyorlar. Ama yeni başlıyorsanız okumaya bu sefer yazarın fikirleri ile aranızda bir engel teşkil ediyorlar. Hele bir de tercüme edilmişse okuduğunuz kitap, yandınız! Bu kitaptan 16 yıl önce basılan bir kitabı Martin Heidegger'in [Varlık ve Zaman](#) adlı eserini okuyanlar ne demek istediğimi daha iyi anlayacaklardır. Ancak bu **"matematikleşmiş"** felsefenin en büyük avantajı soyutlama. Başka filozofların ayrı ayrı

kitaplarda tartıştığı meselelerin ortak zeminini keşfetmek için bu soyutlama elzem. Zira Sartre’a göre **Sapıklık / Suç/ Günah** olarak gördüğümüz bir “kusur” aynı fikrî zeminde birleşiyor olabilir: Irkçılık, sadizm, mazoşizm. Hatta neden olmasın? Kibir, dedikodu, oburluk, alkol, uyuşturucu, işçilerin sömürülmesi, hırsızlık, işkençe, tecavüz...

Kötü’nün bize bu kadar farklı suretlerde görünmesi elbette yaşam biçimlerimiz ve geleneklerle ilgili. Meselâ Türkiye’de “ahlâk” kelimesi genellikle “belden aşağı” bir ahlaktır. İşçinin maaşını geç ödeyenin ahlâkından şüphe edilmez. Eksik tartan, rüşvet veren filan “**uyanık**” olur. Birisine “**ahlâksız!**” diye bağırmanız mı mutlaka cinsel bir şey anlaşılır. Ama sureti ne olursa olsun **KÖTÜ** karşısında içimizde bir ses duyarız, bir rahatsızlık, bir huzursuzluk. Bu bizi yargılamaya ve bir tarafı tutmaya iter. Polisiye bir film seyrederken bile hemen “bizimkiler” olur bazı aktörler. Yalancı, zalim, riyakâr kim varsa film bitmeden ceza görmelerini bekleriz. Ölseler üzülmeyiz.

Özetle **KÖTÜ**’nün bir evrenselliği var aslında. Tarif edilmesi güç olsa da **KÖTÜ**’nün kötü kokusu evrensel, daha doğrusu fitrîdir. Dini inancı ne olursa olsun her insanın bu kokuyu duymasını bekleriz. İşte **Varlık ve Hiç** bu kötü kokuyu öznelik / sübjektivite yönünden tahlil ediyor. Psikanalist Jacques Lacan’ın isabetle tespit ettiği gibi:

*“... bakışlar sayesinde kurulan çapraz ilişki, bakan ve bakılanın hem şuur hem de nesne oluşu. Kötülük yapanın ve kurbanın büründüğü roller; Sartre **KÖTÜ**’yü işte bu çerçeveye oturtuyor...”* ([The Seminar of Jacques Lacan: Freud’s Papers on Technique](#))

Gerçekten de psikanalizde kötülük/sapıklık bir savunma mekanizması. Müslümanca tabirle nefsin bir oyunu. Geçmişte kalmış ama geçMEmiş bir travmayı bir silah gibi kullanıyor nefsimiz. Meselâ ailesinin şerefine sürülmüş bir lekeyi kabul edemiyor, hazmedemiyor insan. **“Ben bu olamam, benim soyum/ asım/ özüm bu olamaz”** diyor. Bu durumlardaki insanlar bazen ızdırabı “layıkıyla” yaşamayı (her gün yeniden ölmeyi) reddediyorlar. Özeleştirme yapmak, yıkılmış bir hayatı yeniden kurmak kolay değil. Sartre’ın tabiriyle **“özgürlüğe mahkum”** oldukları halde bu insanlar kaçıyorlar özgürlükten. O zaman Lacan gibi psikanalistlerin deyimiyle nesneleşmek gerekiyor. Yani **bakış ile görünen objektif varoluşa odaklanmak**. İnsan’ın cismanî varlığına dair bir vasfını yüceltmek, insan’ın TAMAMINA eşitlemek: Mesleği, ırkı, etnik kökeni, parası, cinsiyeti,... Bizim önceki yazılarda **“şeyleş(tir)mek”** konusu altında işlediğimiz bir mesele bu:

- [Kırık parçalar \(Marilyn Monroe\)](#)
- [O Gün Bebek Nasıl Katil Oldu?](#)
- [Yeni başlayanlar için “Müslüman” Marx](#)

İnsan bu yolla Ötekiler’e kötülük yaparken ilk önce, ilk kötülüğü kendisine yapıyor. Baktığı ve gördüğü Ötekiler’i **Şeyleştirme** için kendisi de “bakılan ve görülen” insan’ın kendisini **Şeyleştirme** gerekiyor. Dersim’de Kürtleri “böcek gibi” öldüren askerlerin, katliam emrini veren subayların, siyasîlerin (katliamdan önce) böcekleşmesi kaçınılmaz. Zira adı ister

bürokrasi olsun ister **piyasa** isterse **ideoloji**, dev bir kıyma makinesinin çarklarından bir olmayı kabul eden insanlar hürriyetlerinden vazgeçme hürriyetini kullanmış oluyorlar Sartre'a göre. [Liberaller neden başarısız?](#) Adlı makalede anlatıldığı gibi:

*“Naziler yok etmek için kamplara topladıkları Yahudilere **“ein stück”** diyorlardı, “bir parça”. [cisimleşen, eşya, nesne haline getirilen] insanlığa layık görülme(!) karşı yapılan saldırganlık da suç olmaktan çıkarılıyordu böylece. Bugün [Gazze’lilerin katli için “fetva” veren hahamlar](#) da Gazze’li insanları aynı şekilde “parça” statüsüne indiriyorlar. İsraili çocuklar bombaların üzerine “komik mesajlar” yazdıktan sonra askerler onları “öteki” çocukların üzerine atıyor.*

*İnsana insan olduğu için kıymet veremeyen bir uygarlık ne kadar özgür/liberal olursa olsun fertlerini **“ein stük” (mal, cisim,...)** olmaktan kurtaramayacak. [Çocukların cinsel istismarı](#) adlı makalemizde anlattığımız gibi pedofiller de içinde yaşadığımız tüketim toplumunun ürünleri. TV ekranında cozurdayan sucuklu yumurtayı, lüks otomobil satmak için soyulmuş kadınları nasıl “ein stück” yapıyorsak pedofiller de çocukları birer zevk aracı, birer **“parça”** olarak görüyorlar”*

Psikanalizde **Kötü/sapıklık** kavramına en yakın terim sanırım “perversion”. Freud ve Lacan gibi öncüler bu kavramı geleneksel ve dinî yargılardan bağımsız, nötr (bilimsel?) bir şekilde açıklıyorlar. Psikanalistlere göre Kötülük /sapıklık insanların katlanamadıkları gerçekleri yaşamaya direnmesinden kaynaklanıyor. Çünkü insan olmanın getirdiği hürriyet hissi travmatik durumlarda taşınmaz bir ağırlık. İnsan zorluklara direnmek yerine kabuğuna çekiliyor, içine kapanıyor, cismanî varlığına indiriyor kendisini. **Hür İnsan Hürriyet’ten yorgun artık, maddî determinizme tabi olmak istiyor.** Nesneleşmek... Bu bağlamda “emir kulu” zalim bir subay ile o zulüme direnmekten korkan bir mazlum aynı şekilde şeyleşiyorlar. Jean-Paul Sartre’ın tahlili bu bakımdan çok eleştiri almış. Yani “nasıl olur da zalim Naziler ile zavallı Yahudileri aynı kefeye koyarsın?” diye hesap sorulmuş kendisinden o devirde. Ancak Sartre’ın derdi hakemlik yapmak, bir tarafı haklı çıkarmak değil. Hümanist bir perspektifte Kötü/Sapık dediğimiz fenomenin köküne inmek istiyor.

Varlık ve Hiç’te daha çok cinsel haz penceresinden bakılmış olsa da sadist/mazoşist tahlili bir kez daha şeyleşen/şeyleştiren İnsan’ı gözler önüne seriyor. Elbette bu tahlil ırkçılıkla birlikte aynı zeminde okunabilir. Ötekiler’i bir zevk nesnesi veya intikam nesnesi yapmak, kendisini de bu zevk/intikam veya başka tutkuların girdabında bir nesne gibi görmek... **“Evet, tecavüz ettim çünkü küçükken bana da ... Evet, insanları öldürdüm çünkü onlar da... Evet, hırsızım çünkü ben....”**. Bütün bu ‘çünkü’ler, bütün bu sözüm ona determinist açıklamalar İnsan nefsinin özgürlükten kaçmak için, İnsan’ı nesneleşTİRMek için icad ettiği fikrî montajlar, kurgular, yalanlar değil mi? İster alkol, uyuşturucu, lüks araba koleksiyonu gibi gerçek bir nesne ile yapalım bu montajı, isterse kendimizi ve Ötekiler’i nesneleştirelim, neticede Kötü’nün kökü bir. Psikanalist, matematikçi ve filozof Daniel Sibony’nin sözleriyle ifade edecek olursak:

*“Kötülüğün/sapıklığın başlangıcı oldukça basit: Bir travma var. Herkesin başına gelebilen türden. Ama müstakbel sapık başkalarının kaçtığı, halı altına süpürdüğü, sakladığı ve saklandırdığı bir durumda **ÜSTLENİLMEZ** olanı üstlenmek istiyor.*

*Başta gelen kötülüğü üstlenmek, kabullenmek, o vasıfla “giyinmek” istiyor. Hayal edin. Başınıza gelen bir felaket geliyor. Bir silahlı saldırı, bir vefat, bir iflas... Savunma mekanizmalarınızı kullanabilirdiniz. Sonuçlarına katlanabilirdiniz ya da biraz başkalarını suçlayabilir, bir çıkış noktası bulabilirdiniz. Bunun yerine diyorsunuz ki: **“Bu bir felaket değil, kazayla olmadı, ben zaten bunu istiyordum. Hedefim buydu”**. Tabi müstakbel sapık açıkça bunu söylemiyor. Ama söylemiş gibi yaşıyor. Bu andan itibaren tam bir ters-yüz ediliş var. Dışarıdan ya da kendi kişiliğinizden destek almak yerine bu ters-yüz edilise sarılıyorsunuz. Felakete, zulme, ızdıraba sahip çıkıyor, benliğinizin bir parçası yapıyorsunuz. Sapıklık üstlenilmiş bir travmadır. Sadizmin, mazoşizmin menzilini varın siz düşünün!*

*Sapık’ın savunma mekanizması felaketin kaynağını kendisi olarak görmesi. Öteki’nden, dışarıdan gelmiş olmasını reddediyor. Kendini **HER** şeyin kaynağı görmek, **HER** şeyde kendini görmek, kendini **HER** şey, **HER**-kes, **HER** yer zannetmek; Öteki’nin yitip gittiği, Sapık’ın ilahlaştığı uçsuz bucaksız bir boşluk. **HER** olan Sapık aynı zamanda kendine **HİÇ** oluyor.”* ([Perversions](#), [Sapıklıklar] sf. 113-114)

Sonuç

Jean-Paul Sartre Ötekiler’in şuuru ve objektif varoluşu ile ahlâkî kaygılar arasında muazzam bir köprüyü keşfetmiş Varlık ve Hiç adlı eserinde. Ötekiler’e bakış, **“görüyorum demek ki görülebilirim, yargılıyorum, demek ki yargılanabilirim ben de...”** Objektif varoluşumuz elbette bedenimizle başlıyor. Ama orada bitmiyor. Paramız, silahımız, sözlerimiz, yaptıklarımız... Biz insanların okşayan elleri bir tokat, bir yumruk da olabilir. İnsan hürdür.

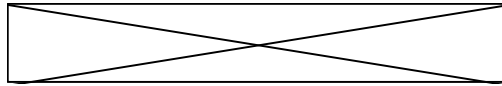
Jean-Paul Sartre’in aforizmalanmış üç sözünü hatırlayalım makalemizi bitirirken:

- İnsan özgür olmaya mahkumdur, dünyanın ağırlığı omuzlarındadır. Varoluş tarzı itibariyle hem kendinden hem de dünyada olup bitenden sorumludur.
- Şuur hem kendisini hem de Öteki’nin şuurunu teşkil eder.
- Şuur gerçekte Şuur’un şuurunda olmaktır. Çünkü dünyanın **FaRK**ında olmak için kendinin de **FaRK**ında olmak gerekir.

Özgürlük

Rüzgârsız bir gecede yağan kar tanelerinin yavaş yavaş süzülüp yere inişini seyrettiniz mi hiç? Sokak lambasının ışığında önceden belirlenmiş yerlerini arar gibidirler. Sanki her bir kar tanesinin tam olarak nereye düşeceği önceden bellidir. Gösteri başlamadan önce sahnedeki yerlerini alan aktörlerin rahatlığıyla yere, kendi yerlerine inerler kar taneleri.

Bazı müzikler vardır, kar tanelerinin sükûnetini hatırlatırlar. Notalar müzik aletinden veya müzisyenlerin telaşlı parmaklarından çıkmıyordur da... gökyüzünden yeryüzüne iniyordur, yavaş yavaş, süzüle süzüle... Meselâ Schubert'in [Der Leiermann](#)'ı böyle bir müziktir. Schubert değildir besteleyen, o sadece gökten yağın notaları eteğine toplayıp bize vermiştir... Havadaki boşluk kar taneleri için ne ise sessizlik nota için odur. Boşluk'un, Yok'un varlığıdır bu sükûnet. Kar tanesinin bir yere düşme ihtimali, notaların sustuğu zamanlar gibidir. Yokluk eğer var olmasaydı kar yağmazdı, çığ düşerdi. Sessizlik (=nota yokluğu) eğer var olmasaydı müzik dediğimiz şey fondaki bir gürültüden ibaret olurdu, duyulurdu ama dinlenmezdi.

Sessizliğin sesini duymak için [Johann Sebastian Bach](#)'tan [Musikalisches Opfer](#) de dinlenebilir.(1) Özellikle eserin başlangıç kısmı sessizliği duymak, notaların gökten inip yeryüzündeki nizamî yerlerini alışlarına şahid olmak için idealdir. ([Bu kayıta ilk 50 saniye](#))

Ateist bir özgürlük teorisi

Ateizmin ürettiği en kaliteli metinlerinden biri [Varlık ve Hiç](#). Bu kitapta Jean-Paul Sartre'ın tanrısız bir ahlâk teorisi, Jüdo-Kretyen ilâhiyat ile göbeğini kesmiş bir **"iyi insan"** arayışı içinde olduğunu söylersek sanırım yanılmış olmayız. Elbette Sartre'ı anlamak isteyen her okur **"iyilik, kötülük anladık ama eserde yüzlerce kez geçen bütün bu boşluk, hiçlik, yokluk, delik metaforları neye yarıyor?"** diye sorabilir. Açalım: Sartre'a göre hiçlik, yokluk, boşluk gibi varlıklar birer rumuz, İnsan'a dair gerçeklere işaret eden harfler. (2a) Üstelik bu rumuz Varlık ve Hiç'e özgü değil, hemen bütün kitaplarında var. Meselâ [Tuhaf Savaşın Güncesi](#)'nde Sartre [Kierkegaard](#)'ın [Kaygı Kavramı](#) adlı kitabına, ardından [Heidegger](#)'in **"hiçlik-karşısında-kaygı"** (2b) terimine gönderme yaptıktan sonra **zihinde oluşan boşluk hissinin katıksız bir özgürlüğe işaret ettiğini** söylüyor:

"... Hiçlik karşısında duyulan kaygı? Kierkegaard'a göre özgürlük karşısında hissedilen kaygı. Bence ikisi de aynı şey. Çünkü özgürlük Hiç'in dünyadaki tezahürüdür. Özgürlük olmadan dünya neyse odur, kocaman hantal bir hamur. [Ancak] özgürlük var olduktan sonra farklılaşmış varlıklar var olabilir çünkü özgürlük reddetme imkânı verir. Reddetme özgürlükle dünyaya gelebilir çünkü Hiçlik özgürlüğe tamamen nüfuz etmiştir..." (Sartre, [Tuhaf Savaşın Güncesi](#), 1939-1940)

Varlık ve Hiç adlı 675 sayfalık bu felsefî deneme özünde ateist bir ahlâk teorisi olmakla beraber... ne acayıptır ki **hukuk, hak, sorumluluk, ahlâk** gibi kelimeler yok denecek kadar az. Üşenmedim saydım, suç/**crime** 1 kez, ceza/**punition** 1 kez, sorumluluk/**responsabilité** 38 kez, sorumlu/**responsable** 43 kez, ahlâk/**morale** 16 kez, etik/**éthique** 10 kez, hak/**droit** kelimesi ise 91 kez kullanılmış. Kanaatimce bu kelimelerin azlığı bir rastlantı değil, tersine Sartre'ın bilinçli bir şekilde gelenek ile bağlarını koparma çabasının bir neticesi. Vahiy, Cennet, Cehennem gibi "dış kaynaklı" yargılardan, suç ve cezalardan bağımsız, tamamen insan merkezli, hümanist bir ahlâk teorisi...

Bu bağlamda Sartre gerçek bir ateist: **Tanrı karşıtı değil Tanrı-SİZ**. Tanrı fikrini değil ilâhî referansları reddediyor. Tanrı'nın yokluğuna iman etmiş sahte ateistler gibi pozitivizmi savunmuyor. Pozitivizmin de bir din olduğunun farkında. Sartre 21ci asır liberalleri gibi ahlâkî rölativizm iddiasında da değil. Çünkü bir septik olamayacak kadar çalışkan. Sartre düşünmekten, yazmaktan, hata yapmaktan korkmuyor, bir çok riske atılıyor. Septiklerin ve liberallerin ideolojik afyonları ile çakır keyif olmak "bizim" Sartre'a göre değil:

Peki ne yapıyor Sartre? İnsanlık'ı, iyilik'i nerede arıyor? Varlık ve Hiç'te en çok geçen kelimeler bu soruya cevap veriyor sanki: Özgürlük/*liberté* 749 kez, özgür/*libre* 359 kez, hiçleştirme/*néantisation* 175 kez ve hiç/*néant* 812 kez.

Mekanik olmayan bir düşünce sistemi

Hegel veya Kant gibi sistemci olmamakla beraber... kanaatimce Sartre'ın hayatını adadığı bir sistem projesi vardı. Hiç bir dine bağlanmadan insanları bir arada yaşatabilecek bir politika, insan kaynaklı olmak üzere fikrî ve vicdanî bir zemin oluşturmak istiyordu. Bunun için "**ateist ahlâk teorisi**" demeyi uygun gördüm. Zaten "Sartre külliyyatını" biraz yoklayanlar bütün eserlerini birleştiren bir belkemiği olduğunu göreceklerdir. Nedir o? Sartre'ın hayatı boyunca yazdığı her şeyi tek bir kitaba sığdıracak olsaydık şüphesiz bu kitap Varlık ve Hiç olurdu. Ve eğer bu kitabı iki satır ile özetleseydik şöyle derdik: **İnsan özgürdür ve bunun farkındadır; bu farkındalık ile, özgürlük şuuruyla yaşamaya mahkûmdur**. Bu gerçek anlaşılmadan Sartre anlaşılamaz!

"Önemli olan bize yapılanlar değil bize yapılanları ne yaptığımızdır" (Sartre, 1952, [Saint Genet, comédien et martyr](#), sayfa 63)

Ne demek istiyor Sartre bu cümle ile? Marcus Aurelius, Seneca, Epiktetos gibi düşünürlerin eserlerini okumuş olan okurlarımız bu sözdeki [stoacı](#) nağmeleri hemen duyacaklardır: Beşerî kontrolümüzde olmayan bir sahada özgürlüğümüzü (=insanlığımızı) yaşayamayız. Başımıza gelen olayların kendisinde değil onları karşılama şeklimizde [tezahür](#) eder özgürlük... Sadece ateistlik değil özgürlük olmadan ne din olur ne de dindarlık. Hatta kanaatimce tanrılı ya da tanrısız, her insanın aklıyla da sezmesi gereken şeyler var, tefekküre açık bir saha bu. Belki bir algı, bir his denebilir. Görme, dokunma gibi, varlığının reddedilmesi imkânsız olan bir şey özgürlük. Meselâ [Immanuel Kant'tan bahsederken](#) sık sık andığımız bir söz vardı hatırlayacaksınız:

"Tanrı beni küçük parmağıyla ezebilir ama yalan söylemeye mecbur ed(e)mez"

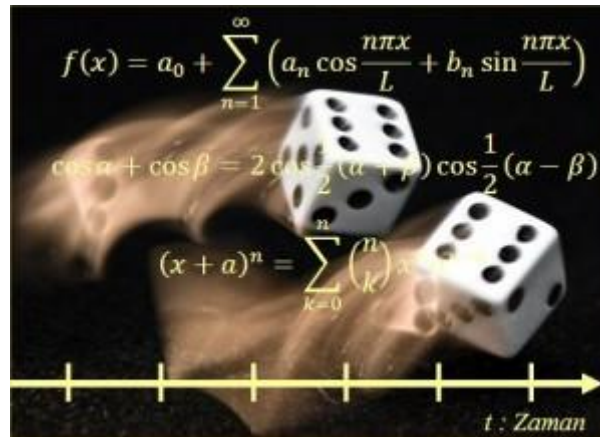
Sartre'ın perspektifinden ifade edecek olursak... Biz insanlar etten, kemikten varlıklarız. Diğer cisimler gibi düşebilir, yanabilir, kesilip biçilebilir, ıslanıp kuruyabiliriz. Fizik yasalarını aşamayız. Biz insanlar diğer canlılar gibi açlıkla, susuzlukla, öfkeyle, korkuyla, cinsel arzuyla ve daha bir çok biyolojik süreçle tanımlıyız. Psikolojik, biyolojik yasaları da aşamayız. İşte Sartre bu cismanî ve hayvanî varoluşa **être-en-soi** diyor. Edilgen bir varoluşu anlamak gerek bu terimden, yani varolma /yaratılma talebinde bulunmadan var olan her şey. Varsınız ama bu sizin seçiminiz değil. Dünyadasınız. Boyunuz, kilonuz, renginiz vs var. Fakat cisimlerden ve

diğer canlılardan farklı olarak bir varoluş şuurunuz var. Sartre'ın tabiriyle bu ikinci varoluşun adı ise **être-pour-soi**. Şimdi bu kavramları Fransız lisanından değil de... Sartre'ın lisanından dinleyelim

(Dikkat! Ağır metin, cep telefonlarınızı kapatın, Kemerlerinizi bağlayın, koltuklarınızı dik hale getirin):

*“Kendi-için” varolmak (**être-pour-soi**), “kendi-içinde”yi (**être-en-soi**) hiçleştirmektir. Bu şartlar altında, özgürlük bu hiçleştirmeden başka bir şey olamaz. Bunun vasıtasıyla “kendi-için” özünden olduğu gibi varlığından da kurtulur [...] “Kendi-için”in olduğu şey olmak olduğunu söylemek, olduğu şey olmayarak olduğunu söylemek, onda varoluşun özü, özün varoluşu öncelediğini ve koşullandırıldığını söylemek ve Hegel’e göre “öz daha önce olmuş olandır” demek, tek ve aynı şeyi söylemektir. Aslında, eylemimi canlandıran güdülerin bilincinde olduğum olgusuyla, bu güdüler çoktan bilincim için aşkınsal nesnelere, dışarıdadırlar; faydasızca onlara yapışmaya çalışacak mıyım; varoluşumla ondan kurtuluyorum. **Her zaman özümün ötesinde, eylemimin nedenlerinin ve dürtülerinin ötesinde varolmaya mahkumum; özgür olmaya mahkumum.** Bu, özgürlüğüme kendisinden başka sınırlar bulunamayacağını veya özgür olmaktan vazgeçmekte özgür olmadığımız anlamına gelir.” (Varlık ve Hiç, sf. 128)*

Tanrı'yı reddederken İnsan'ı reddetmeyen, hümanist bir ateizm... Sartre'ın fikirlerini anladıkça, insanlardaki vicdanı (dinsiz ve/veya tanrısız bir perspektiften)sorguladıkça garip bir durum çıkıyor ortaya. Cismanî-hayvanî biçimde varolan insan (**être-en-soi**) ile şuurulu biçimde varolan ahlâklı insan (**être-pour-soi**) arasındaki mesafe açılıyor. Boş, beyaz bir alan, bir “hiçlik” (**néant**) seriliyor gözler önüne. Bir başka deyişle Sartre yaşadığı döneme hakim olan her türlü determinist bakışı elinin tersiyle itiyor. Bugün bir çok ateistin sahip çıktığı Materyalist diyalektik, psikanaliz veya rasyonalizm... Hatta şans! Aslında bunlara düşman değil hatta Marxizme sempatisi var. Ama **Sartre'a göre hiç bir özür, hiç bir bahane insanların özgürlükten kaçmasına yetemez.** İster sınıf kavgası, ister tabiat yasası isterse çocukluk ve gençlik acıları olsun hiç bir **sebebe** insanların “kötü” davranmalarının **sebebi** olamaz. Ahlâkî zeminde sebep yok, bahane var. Bu bahanelerle sorumluluktan kaçmanın adı ise “hilekârlık”/ **mauvaise-foi**.(3)

Gerçekten de biz insanlar yapacağımız her hareketi iki farklı perspektiften görebiliriz: **Hayvanlar ve bitkiler gibi Fayda/Zarar** perspektifi ve **onlardan farklı olarak, İyi/Kötü** perspektifi. İşin acayip tarafı bu iki perspektif çatışma içine girebilir: Bana çok faydalı bir fiili “Kötü” bulabilirim. Meselâ kimse bil~~meyecek~~ olsa bile çalmak istemem. Ya da kimse alkışlamayacak olsa bile fakir bir insana yardım ederim. Neden bazılarımız gerçekten kahramandır? Başkalarının hayatını kurtarmak için büyük tehlikelere atılan itfaiyeciler, Afrika’nın uzak köşelerinde para almadan çalışan doktorlar... Ve neden bu insanlara “enayi” demeyiz? Tersine “güzel” buluruz bu fiilleri? Dindar, ateist, zenci, beyaz, kadın, erkek fark etmeksizin hemen her insanın içindeki bu “**güzel-iyi-doğru**” terazisi nereden gelmektedir?

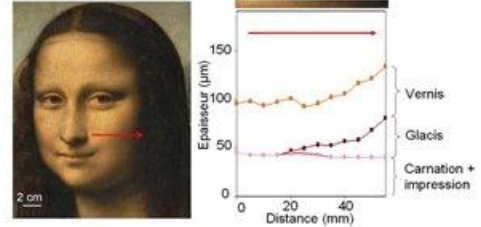
Bülbülün sesindeki güzellik nereden çıkıyor diye gırtlığını kesmek

Leonardo da Vinci’nin ünlü tablosu Mona Lisa’nın gülüşü inceleyen bilim adamları zaman zaman gazetelerde boy gösterir, duymuşsunuzdur. Hangi boyanın, hangi kimyasal maddenin kullanıldığını çözerek ressamın dehasını örten sır perdesini aralamak isterler... Da Vinci’nin yeteneği, resmi yaparken hissettikleri, boya ve fırça vasıtasıyla tuvale aktardıkları bilimsel olarak açıklanabilir mi?

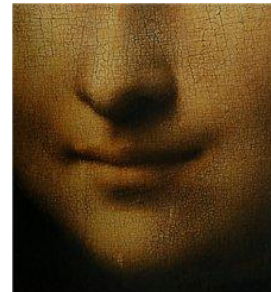
Ya bu resime asırlar sonra bakanlarda uyanan hisler? Ressam, poz veren insan ve resme bakan bizlerin arasında kurulan hissiyat üçgeni bilimsel olarak var mıdır?

[Bu sayfada](#) son zamanlarda yapılan bazı testlerin sonuçlarından bahsediliyor. Organik bakımdan çok zengin bir boya kullanmış “bizim” Leonardo. Neredeyse saydam sayılabilecek kadar az pigment içeren boyalar sayesinde o meşhur gülüşe derinlik vermiş. Sanat’taki güzelliği bilimsel determinizme hapsetmek, özgür ve sübjektif olanı mecburiyetle, objektif olanla açıklamak... Cisimle mânâyı, **être-en-soi** ile **être-pour-soi** kavramlarını karıştırmak birbirine, ne acı. Bir bülbülün sesindeki güzellik nereden çıkıyor diye gırtlığını kesmek gibi!

Peki biz bu tabloya bilimsel bir gözle değil de... normal insan aklı ile baksak ne görürüz? Nedir Mona Lisa’nın gülüşünü bu kadar esrarengiz, bu kadar çekici yapan? Dişlerini gösterek gülen ya da somurtan bir kadının aksine Mona Lisa net bir tavır içinde değil. Yani hanım tam olarak gülmüyor, gülmeye başlıyor. Bir yerde gelecek zamanı tablosuna “hapsetmiş” büyük usta. Tam da Sartre-çı mânâda yoklukta (**néant**) var olan bir gülüş. Bir sinema sahnesi gibi, bir kaç saniyeyi bir tek kareye sığdırmış Da Vinci. Hanım efendinin müstakbel gülüşü esnasında dudak ve gözlerinin nasıl hareket edeceğini

bilmiyoruz. Bunları bizim hayal gücümüz tamamlıyor. İster istemez güzel bir gülüş bu. **Hatta kusursuz, mükemmel bir gülüş. Çünkü hanım efendinin şu veya bu gülüşü değil, bizim hayalimizdeki “ideal” gülüş.** Ne fazla utangaç ne de fazla cüretkâr. Da Vinci'nin dehası bu tabloda elle tutulur, gözle görülür bir hâl alıyor. Şaşırtıcı ve gizemli bir şekilde biten bir roman gibi. Esas oğlan kızı seviyor muydu? Yoksa katil polisin tutukladığı adam değil miydi?

Da Vinci insan tabiatındaki tahayyül kuvvetini biliyordu. Bu sebeple bize **“güzelce bir kuş”** yerine **“olabilecek en güzel kuşun yumurtasını”** verdi. Biz o yumurtaya baktığımızda görmek istediğimizi görüyoruz: Kimimiz bir tavus kuşu, kimimiz bir kartal, kimimiz serçe. Da Vinci bu doğmakta olan gülümseme ile bize zaten bizim içimizde var olan bir güzelliği bulduruyor. **Yokluğun aynasında bir varlık. Yoksa yokluk varlıktan daha mı zengin?**

Henri Bergson'un boşluk hakkında yazdığı hayret uyandıran şu sözleriyle açıklayalım bu fenomeni:

“Varlık sanki yokluk üzerine bir zafer kazanmış gibi. Düşünüyorum da... hiç bir şey var olmayabilirdi hatta bir şeylerin var olmasına şaşıyorum. Dolu'nun Boşluk üzerine nakşedildiği fikrini aklımdan atamıyorum. [...] Dolu bana Boş'tan daha çok görünüyor [Oysa tam tersine] bir nesnenin yok olduğu fikrinde var olduğu fikrine kıyasla daha çok şey var. Çünkü olmayan nesne fikri olan nesneyi içerdiği gibi o nesnenin yaşanmakta olan gerçeklikten dışlanmasını da kapsıyor” (L'Évolution créatrice, 1907, sayfa 275-277)

Sartre Varlık ve Hiç'te özgürlük ve serbestlik üzerinde bu kadar duruyorsa bu elbette bir rastlantı değil. Özgürlüğün ne olduğunu sorgulamak felsefenin iç meselesi olarak asla görülmemeli. Zira **hayvanların serbestliği ile insanların özgürlüğü arasında kalın bir çizgi çizmezseniz** hiç bir hukuk sistemini ayakta tutamazsınız.

Makalemize başlarken Schubert ve Bach'ın iki eserinden bahsetmiştik. Böyle “sessiz” eserleri dinlerken Müzik'in varlığı nakşediliyor sessizliğe (=sesin yokluğuna). Sessizlik bir etamin kumaşı gibi, bakire; iğneye, ipliğe gebe; sessizlik bir rahim gibi, doldurulmayı bekliyor sanki, varlıktan, olandan, gelenden evvel... Sanat'taki boşluk, beyazlık, sessizlik göze özgürlüğü gösteriyor, kulağa **“hey insan, sen bu dünyadasın ama bu dünyadan değilsin”** diye fısıldıyor. Çünkü sadece şuurlu bir kulak için gerçektir yok'un varlığı, bilimsel, objektif bir varlık değildir. Ve Sartre sayesinde

bir kez daha anlıyoruz ki bu cismanî boşluk manevî bir boşluğun harfi, işareti, rumuzudur. Zira **İnsan özgürdür ve bunun farkındadır; bu farkındalık ile, özgürlük şuuruyla yaşamaya mahkûmdur.**

[Zaman Nedir?](#) adlı kitabımızdan konuya paralel ve açıklayıcı bir alıntıyla bitirelim sözü:

*“...Önceki satırlarımızda cansızların MECBUR oluşuna karşın canlıların SERBEST olduğundan bahsetmiştik. Ama bu SERBESTLİK tam anlamıyla ÖZGÜRLÜK değildi. Çünkü “Nebatiyat yasası” ve “hayvaniyat yasası” dediğimiz bir determinizme MAHKÛM idi canlılar. Bu bağlamda kuşlar cansız taşlardan daha özgür değillerdi. Bunu gördük. Canlılar nefes almaya başladıkları ilk andan son nefeslerini verene kadar **haz/ızdırıp = ödül/ceza** sisteminden kaçamıyorlardı. Kısaca söylersek SERBESTLİK aslında MECBURİYET’in özel bir hali idi.*

Peki bütün bu yasalar İnsan’a uygulanabilir mi? İnsan da bu MECBURİYET’e mahkûm mudur? Şayet insanların davranışları tıpkı hayvanlar gibi önceden kestirilebiliyor hatta sosyal/psikolojik mekanizmalarla belirlenebiliyorsa Adalet ve Hukuk gibi kavramların bir anlamı kalır mı?

*Öyle ya, mahkemeye çıkardığımız her katil, her tecavüzcü “**annem alkolikti, çocukken babam beni zincirle döverdi**” gibi determinist, bilimsel bir açıklama sunarsa, istatistikler bu açıklamaları destekliyorsa suçluları ne hakla mahkum edebiliriz? “**Suçlu**” kelimesini kullanmak bile imkânsızlaşır. Çünkü mahkemeler suçlanan kişilerin farklı biçimde davranma imkânları olduğunu var sayarak karar verirler. Bir başka deyişle **aklı başında, özgür ve sorumlu insanlar suçlanabilir**. Bir deliyi, sarhoşu, küçük bir çocuğu, ilaçla bayıltılmış bir kimseyi, hayvanları ve bitkileri suçlayamazsınız.*

*Burada garip bir yol ayırımına geliyoruz. Bir yanda mahkemeler ve hatta bizim kendi vicdanımız insanları yargılıyor, suçluyor, mahkûm ediyor. “Kötü insan” diye kızdığımız birinin o kötülüğü yapmaya MECBUR olduğunu düşünseydik ona ASLA KIZMAYACAKTIK. Demek ki biz bile **hayırsız** akrabalarımızı, **riyakâr** iş arkadaşlarımızı, **kazıkçı** bakkalı vicdan mahkememizde suçlarken peşinen ÖZGÜR kabul ediyoruz. Tıpkı mahkemeler gibi..” ([Hayvan Serbesttir, İnsan Özgürdür](#))*

Dipnotlar

1° Tıpkı Schubert gibi Bach da ölümünden kısa bir süre önce bestelemiş bu parçayı. Üstelik de gömüleceği şehir olan [Leipzig](#)'de; sene 1747.

2a° Müellifin tabiriyle bu kitabın "**fenomenolojik ontoloji denemesi**" olduğunu hatırladık.

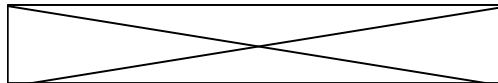
2b° Kaygı kavramı korkudan farklı olarak nesnesizdir. Yani örümcek korkusu, parasızlık korkusu vs dışında, dünyevî sebeplerin dışında bir huzursuzluk halidir. Kierkegaard ve ondan etkilenen Heidegger bu konuda kıymetli eserler vermiştir. [Derin insan](#) kitabımızın **korku matkabı** isimli son bölümünde bu konuyu ayrıntılı olarak ele aldık.

3° "Mauvaise foi" Sartre'ın icadı değil, Fransızcada kullanılmakta olan bir deyim. Kelimesi kelimesine tercüme edilirse "kötü/yanlış iman" olur. Ancak halk dilinde ilgili ilgisiz her şeyi, her bahaneyi kullanıp kendini haklı göstermeye çalışanlar için kullanılır.

Gölge

"...Yaşam geçip giden bir gölgedir, oynadığı rolü süresince sahnede boy gösteren gariban bir aktör gibi, sonra bir daha duyulmaz sesi. Bir aptalın anlattığı zirvalarla dolu hikâye gibidir, anlamsızdır..." (William Shakespeare, [Macbeth](#), 1606)[1]

Eğer adına “gölge” ya da “yansıma” dediğimiz fizikî hadiseler olmasaydı vehimden, evhamdan, aldatıcı şeylerden bahsetmek zor olurdu. Adına “Kâinat” dediğimiz şiir kitabı bir alet kutusu gibi. Her bilimsel olay kendi bilimsel gerçekliği dışında bir de sanatsal / metaforik açılımlara gebe. Suyun akışı veya rüzgârın esmesi Zaman’ı, kuş tüyü anne şefkatini, alevler Aşk’ı temsil edebiliyor. Bu Kâinat şiiri sayesinde hissettiklerimizi paylaşabiliyoruz. Bize özel olan, en içteki, en derin dünyamızı “ötekilere” açmak için yazdığımız şiirler, şarkılar bu Kâinat şiiri sayesinde yankı buluyor. Birlikte yaşamının önkoşulu olan empati de şiire muhtaç. “Ötekilerin” acı ve sevinçlerini anlayabiliyorsak yine bu ortak(?) şiir diliyle değil mi?[2]

Gölge Shakespeare’in sevdiği bir metafor. Kıymetli olmayan, varmış gibi görünen aldatıcı şeyleri, vehimleri anlatıyor gölge ile. Meselâ [Venedik Taciri](#)’nde şöyle diyor:

“Bazı insanlar sadece gölgeleri öperler. İşte onlar mutluluğun sadece gölgesini tadarlar.” [3]

Gölgeler ilginç varlıklar(?). Eğer değişmez madde miktarı, kütle, hacim vb perspektifinden bakarsak gölge diye bir şey yok. Meselâ Madde/[Anti-madde](#) karşıtlığı gibi bir [foton](#)/anti-foton karşıtlığından bahsedemiyoruz, Işık’ın zıddı bir fizikî karanlık yok bilimsel olarak.[4]

İyi ama o zaman bir “gölge gördüğümü sandığım” zaman nedir gördüğüm? Işık kaynağının önüne bir cisim geldiğinde, ışık engellendiğinde biz bir gölge görüyoruz. Işık görmeyi umduğumuz yerde ışık yoksa “gölge var” diyoruz. Gölgenin varlığı bir borç gibi, ödenmemiş bir maaş, iptal edilmiş bir randevu, bayram günü çalmayan bir telefon... Gölge herkes için değil sadece ışık ümid edenler için var. Jean-Paul Sartre’dan dinleyelim:

*“... Varlık’a nüfuz etmiş olan Yokluk’la arasındaki ilişkiye odaklanmak fena bir fikir değil. Çünkü insanların Varlık karşısında takındıkları tavır ile Hiçlik’e bakışları arasında bir paralellik gözlemledik. **gölge ve ışık örneğinde olduğu gibi** Varlık ve Yokluk’u iki zıt bileşen gibi düşünmeye meylediyoruz. Bu perspektife göre aynı anda varolan iki kavram birleşerek varlıkları oluşturur ve her ikisini ayrı ayrı, izole biçimde düşünmek faydasızdır. Saf Varlık ve saf Yokluk birer soyutlamadan ibarettir ve ancak bu ikisinin birleşmesi somut gerçeklerin temelini teşkil eder...” (Varlık ve Hiç, sf. 46)*

Yani Gölge ışık kadar/gibi yok. Ama eğer “Gölge Işık’ın yokluğudur” dersek o zaman gölge var. Yok’un varlığı... Sartre’in tabiriyle kendi-için-olan (“**être-pour-soi**”) YOK’un varlığını görebilir. Yani “yok” da vardır ama onu bekleyen, şuurlu bir göz için vardır. Objektif, bilimsel mânâda, kendinde-olan (“**être-en-soi**”) mânâsında bir “YOK” yoktur.(Bkz. Daha önce yayınlanan [Boşluk](#) ve [Özgürlük](#) konulu bölümler)

Neden çok ışık varken çok gölge var? Neden gölgem benden hiç ayrılmıyor? Neden ışık yere yakinken gölgem uzuyor? Yakında karanlık konulu bölümü yayına gireceğiz. Gözümüz (=aklımız) gölgelere alışsın ki zifiri karanlıkta da görebilelim diye bir kaç fotoğraf paylaşıyorum... ve tabi bir kaç yorum:

Gölgeler ile “gerçek” arasındaki fark sadece renksizlik değil. Gölgeler cisimlerden daha büyük ve sayıca daha çok olabiliyorlar. Işık kaynaklarının sayısı arttıkça gölgelerin sayısı da artıyor. Oysa gölgeye sebep olan cisim tek!

Woody Allen’in « [Gölge ve Sis](#) » adlı filminden bir sahne. Gölgeler ışığa mani olan “gerçek” cisme kıyasla daha büyük olabildikleri gibi renksiz oluşları onları daha korkutucu kılıyor. İnsan silüeti her hangi bir insan görüntüsüne kıyasla daha sembolik. Meselâ bir erkekler tuvaletinin kapısındaki silüet gibi. Fakat her insanda ortak olan hayvanî veçheleri de simgeleyebiliyor gölgeler. Tehdit, saldırganlık, içgüdüsel hareket etmek... Yüzünü görmediğimiz insan daha “az insan” görünüyor. Maskeli hırsızlar ya da Guantanamo’daki güneş gözlüklü işkenceci Amerikan askerleri gibi.

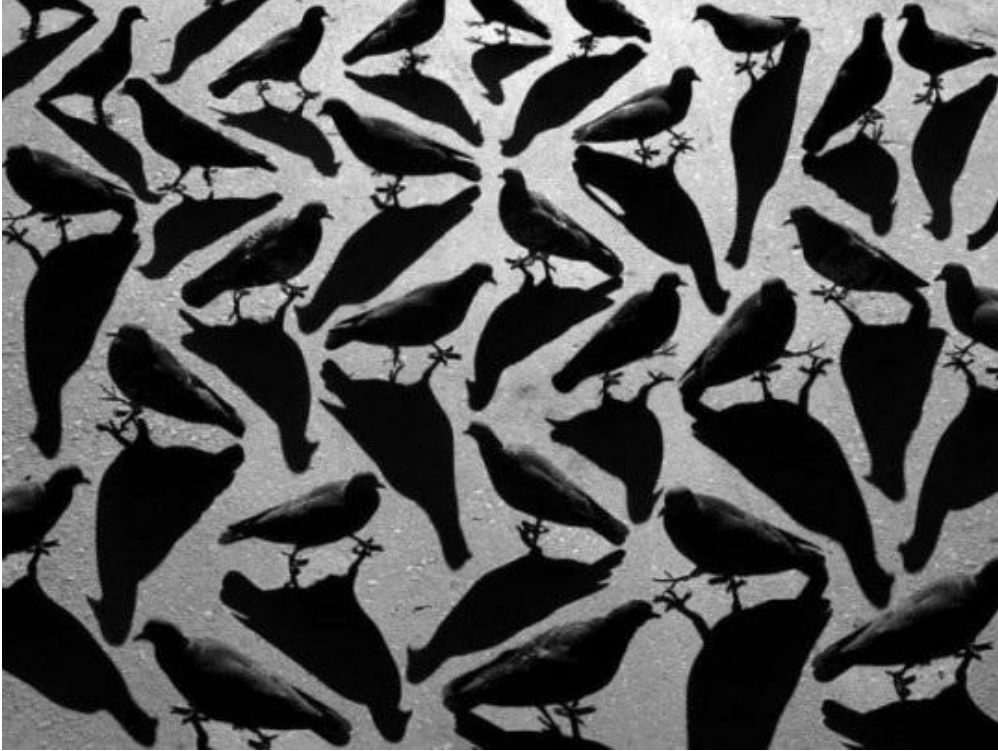
Cisim mi gerçek yoksa gölge mi? Gölge oyunları çorap gibi tersine çeviriyor “hayal - gerçek” algımızı. Elleriyle tavşan gölgesi yapan gölge oyuncusunun niyeti bize ellerinden bahsetmek değil. “Tavşan” demek istiyor. Bir niyet var ve o niyet, o mânâ cisme nüfuz ediyor. Sanatçının muradı, iradesi cismen ifade buluyor. Sanatın başladığı nokta burası. Eğer bir gösteri sırasında izleyiciler “**paramız boşa gitti, saatlerce adamın ellerinin gölgesinden başka bir şey görmedik**” derse yalan mı söylemiş olurlar? Yoksa gerçek mi? Gerçek nedir? “Sanatçının” niyeti mi yoksa o niyetin nüfuz ettiği madde mi? Mona Lisa bir sanat eseri midir yoksa kurumuş bir boya izi mi? Okumayı bilmeyen bir insan en güzel kitapları soba tutuşturmak için kullanabilir. Ama o kitabı yazan ya da okurken zevk alan biri için bu cinayet gibi bir şeydir. Gölge oyuncusuna bakarak tekrar sorun kendinize: Gerçek oyuncunun elinde mi yoksa gölgenin düştüğü perdeye bakan gözlerde mi?

çöp yığınlarından elde edilmiş bir gölge. Perdede sırt sırta vermiş bir çift. Zihnimizin “perdesinde” de oluşan bu çift gerçekte yok mu? Büyük ihtimalle sanatçının niyeti de buydu. Onun da zihninde bir çift vardı ve bize bunu aktardı. Ama çöplerin perspektifinden bakarsak çift yok. Hatta ışık sönerse gölge bile yok.

Gölge kavramı acayip. Gerçek perdesinde açılan bir delik gibi. Mutlak olarak gerçek sandığımız 5 duyudan oluşan gerçeklik aslında bir puzzle, bir yap-boz. Zihinsel olarak inşa ettiğimiz kavramları gerçeğin kendisi sanıyoruz. Yukarıdaki görsel bu yanılgıyı ne güzel ifade ediyor. Aşılmaz, sonsuz gibi görünen gökyüzünün maviliğinde bir delik ve arkasında gerçekten sonsuz olan uzayın siyahlığı. Gördüklerimizin varlığı ve görmediklerimizin yokluğu üzerine bir kez daha düşünmek zorunda kalıyoruz. Gölgeler 5 duyuya güvenerek bir varlık teorisi inşa edemeyeceğimizi her an hatırlatan uyarı levhaları sanki...

Güvercinler ve anti-Güvercinler birlikte geziyor. Gerçek güvercinlerin aralarında bıraktıkları alan güneş tarafından aydınlatılmış. Aydınlık yüzeylerin her birine, neredeyse tam ortasına bir güvercin gölgesi düşmüş. Işığın geliş açısı ve güvercinlerin yerde olması sebebiyle gölgelerde ne bir deformasyon ne de büyüme görünüyor. Tam bir vehim: Güvercin ve anti-Güvercin bir arada!

Işık sayesinde “görünür” (= var?) olan yok-ışık, Red Kid’in gölgesi şaşkın. Red Kid gölgesinden (yani Yokluk’tan?) daha hızlı çekmiş silahını ve gölgesini vurmuş. Gölge şuurlu bir varlık gibi (**être-pour-soi**). Silahına davranmakta gecikmiş, cismanî bir varlık gibi; (**être-en-soi**) gövdesine giren kurşun onu hayrete düşürmüştü.

Dipnotlar

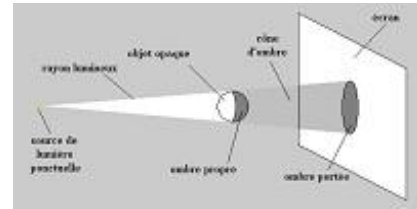
1° Eski İngilizce orijinal metin: “... *Life’s but a walking shadow, a poor player, That struts and frets his hour upon the stage, and then is heard no more. It is a tale told by an idiot, full of sound and fury, signifying nothing ...*”

2° 2000’li yıllarda Türkiye’de yaşayan bir insan 1600’lerin İngilteresinde yazılmış bu simgeyi anlaması nasıl mümkün olabilir? Kültürel, teknolojik, coğrafi ve dinî engellere rağmen Shakespeare’in “**gölgesi**” neden bu kadar kolay yankı buluyor bizde? Meselâ İstanbul’da yaşayan, metroya binen, iPhone ile internete bağlanan Müslüman bir Türk gencinin şuurunda? Demek ki görünen, zahirî **gölge**lerin ötesinde baş harfi büyük yazılmak üzere **Gölge**’nin de bir Hakikat’i var. Demek ki yaşadığı asır, ülke, kültür ne olursa olsun her insan fitrî bir “sözlük” yoluyla Kâinat şiirini aynı biçimde anlayabiliyor.

3° Eski İngilizce orijinal metin: “*Some there be that shadows kiss; such have but a shadow’s bliss*”

4° Wikipedia sade bir tanım vermiş:

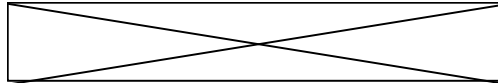
“...Gölge, saydam olmayan bir cisim tarafından ışığın engellenmesiyle ışıklı yerde oluşan karanlık. Bir nesneye ışık kaynağından yayılan ışık çarptığında, nesnenin aydınlanan yüzünün tersinde oluşan karanlığa gölge denir. Noktasal bir ışık kaynağından çıkan ışınlar doğrusal bir yol izler. Önüne konulan ışık geçirmeyen bir cismin arkasına kaynaktan çıkan bazı ışınlar ulaşabilir bazı ışınlar ulaşamaz. Cismin arkasında kalan ve ışık kaynağından çıkan hiçbir ışının ulaşamadığı bölge tam gölge olarak adlandırılır. Bir kısım ışınların ulaşabildiği bir kısmının ulaşamadığı bölgede oluşan karanlık ise yarı gölge olarak adlandırılır..”

Karanlık

“I like the darkit is my friend / there at beginnin’s / be there at the end...I like my own / I like my own” (Seasick Steve)

“... Proust’un sorguladığı gibi gece uykuya dalarken bıraktığımız Ben’i ertesi gün nasıl buluyoruz? Bir başka benliğe girmediğimizden nasıl emin olabiliriz? Yaşamakta olan an bölünemezdir ve zamanın dışındadır çünkü zamana dair olan süreklilik halindedir. Ama bu Descartes için bir sorun teşkil etmiştir. Eğer anlar [dizili boncuklar gibi] birbirini takip ediyorsa, birbirlerinden bir **yokluk** ile ayrılıyorsa bir andan ötekine nasıl geçiyoruz?”

Zamansal varoluş tasavvurunun eritici etkisine bakarak itiraf etmeliyiz ki belli bir anda varolmak bir sonraki anlarda varolmak için bir garanti değil. O halde mesele dünyada birbirine bağlı değişimler olduğunu ve Zaman’ın içinde değişmeden kalanları açıklamaktan ibarettir...” (Sartre, Varlık ve Hiç, sf 166)

Jean-Paul Sartre'in zaman, karanlık, yokluk ve benlik üzerine sorduğu sorular verdiği cevaplardan daha önemli kanaatimce. **Gecenin veya gölgelerin karanlığı bir harf gibi okunabilir. Mânâsı yokluk olan bir harf.** Çünkü ışığın Yokluğunu düşünmek karanlık bir gecede el feneriyle gökyüzüne bakmaya benziyor. Fenerle karanlığa yolladığınız ışık bir cisime çarpıp geri dönemiyor. Zira ışık karanlığı aydınlatmaz, cisimleri aydınlatır. Görecek bir şey yoksa ışık neye yarar? Yokluk'u akılla kavramak, kapsamak, **iHaTa** etmek de kolay değil. Akıl tabiatı icabı bileceği nesnenin bir imajını aktarıyor bize. Fotoğraf çeker gibi, **muHiT**indekini şekil, renk vs itibariyle kavramları, nesnelere kopyalıyor, taklid ederek onu bize bildiriyor. Oysa Yokluk'un ne şekli var, ne de buna benzer bir vasfı. Adı üstünde "Yok". Akıl feneri Yokluk'a çevirilince cism-i **NaTık** susuyor zira **NuTuK** da Yokluk'un şeklini alıyor, onu taklid ediyor.

Site müdavimlerinden olan kıymetli bir dostumuz bu meseleyi daha önce sorgulamıştı, hatırlayacaksınız:

« Ayışığı dahil hiçbir aydınlatmanın bulunmadığı, kervan geçmez ıssızlıkta bir ormanın içinde kıvrım kıvrım inen, çıkan dağ yolunda gecenin zifiri karanlığında sadece araba farları ile yol almayı tecrübe ettiniz mi hiç? Araba farlarının aydınlabildiği alan/mesafe dışında kalan her şey, her yer zifiri karanlık. O karanlığa bakarak çeşit çeşit devasa ağaçların olduğu bir ormanın içinde olduğunuzu bilmek imkânsız gibi. Farların aydınlattığı yoldan geçen bir tilki, fare de olmasa etrafta sizden başka tek bir canlının dahi bulunmadığından neredeyse yüzde yüz emin olabilirsiniz. 170 derecelik açı içinde olan her şeyi görebilen gözlere sahip olsanız bile o kıvrımlı yolda farların 35-40 derecelik aydınlatma açısının içinde kalan 10-15 metrelik alandır gördükleriniz. O ışıklı alan içinde olanlar için var dışında kalanlar için yok hükmünü kolaylıkla verebilirsiniz; karanlık; "yok" hükmü verilenlerin "var" hükmündeki örtüsüdür! » (Zaman Nedir? kitabı, [Karanlık'ın Işığında Akıl](#) meselesi)

Gerçekten de hislerimiz aklımızı yanıltabiliyor. Çünkü sıcak-soğuk, uzun-kısa gibi zıtlıkları algıladıkça biz insanlar bu zıtlıkları varlığın önkoşulu birer cevher gibi tasavvur ediyoruz. Hastalanmasak sağlığı bilemeyiz, kötülük görmesek iyiliği anlayamayız... Bir başka deyişle zıtlıklarla ifade edilemeyen bir varoluş bizim akıl gücümüzü zorluyor. Fakat "bilemediğimiz / anlayamadığımız" bir varoluşu **Hiç OLMAYAN, yok** saymaya başlayınca ortalık karışıyor: Giderek zıt varlıkları ve sıfatları birbirlerine muhtaç ve yeter olan kudret sahipleri gibi düşünüyoruz. Bu yüzden Karanlık'ı seviyorum. Karanlık bizi bu çetrefilli konuda yalnız bırakmıyor, siyah ışığı ile yolumuzu aydınlatıyor.

Nasıl oluyor bu? Zıtlıklar üzerine kurulu varlık algısı icabı ışığın varlığının da karanlığa muhtaç olması gerekir. Oysa ne Karanlık'ın ne de gölgelerin cismanî varlıkları yok:

"... Gölgeleler ilginç varlıklar(?). Eğer değişmez madde miktarı, kütle, hacim vb perspektifinden bakarsak gölge diye bir şey yok. Meselâ Madde/[Anti-madde](#) karşıtlığı gibi bir [foton](#)/anti-foton karşıtlığından bahsedemiyoruz, Işık'ın zıddı bir fizikî karanlık yok bilimsel olarak.[1]

*İyi ama o zaman bir "gölge gördüğümü sandığım" zaman nedir gördüğüm? Işık kaynağının önüne bir cisim geldiğinde, ışık engellendiğinde biz bir gölge görüyoruz. Işık görmeyi umduğumuz yerde ışık **yoksa** "gölge **var**" diyoruz. Gölgenin varlığı bir borç gibi, ödenmemiş bir maaş, iptal edilmiş bir randevu, bayram günü çalmayan bir telefon... Gölge herkes için değil sadece o anda orada ışık ümid edenler için var..."*
([Bkz. Bölüm 6: Gölge](#))

Heraklitos'un zıtlıklar üzerine kurulu kozmolojisi(2), karanlık'ın ışığında gücünü kaybediyor. Işık'ın zıddı karanlık olamaz, Varlık'ın zıddı yokluk değildir, iyinin tersi kötülük değildir. (Bkz. [Kötülük'ün zıddı iyilik değildir](#))

Daha önce de dediğimiz gibi zıtların birbirlerine ihtiyaç duyması ve yetmesi bir illüzyon, bir vehim. Bu yanılgı bizim hislerimizden, en başta 5 duyudan kaynaklanıyor. Yani zıtlıklar yoksa biz bu varlığı, varoluşun bu şeklini, bu türünü algılayamıyoruz. Ama sırf biz anlamıyoruz diye zıtlıklardan münezzeh varoluşu reddetmek özünde bir yöntem hatası. Dahası büyük bir kibir: "**Ben anlamıyorum / görmüyorum demek ki yok!**" . Ukalaca ifade edersek antroposantrik bir dünya görüşü bu, insanın her an aldanabilen algısını, vehimle gölgelenen aklını ve sınırlı tasavvur kabiliyetini Kâinat'ın merkezine koymak!

Toshihiko Izutsu'nun çarpıcı kitabı "[Taoculukta anahtar kavramlar](#)" Varlık-Yokluk zıtlığı(!) üzerine düşünenler için faydalı açıklamalarla dolu. Meselâ sf 36:

*"... Bununla beraber, gerçeği söylemek gerekirse, Hayat'ın ve Ölüm'ün ontolojik açıdan bu kadar büyük bir yer işgal etmemeleri gerekir. Çünkü birbirlerine "zıt" oldukları söylenenler aslında Çuang-Tzû'nun felsefesinde gerçekten de birbirlerinin zıddı değildirler. Gerçekten de Çuang-Tzû'ya göre baka bir şeyin zıddı olan hiçbir şey yoktur; zîrâ kendi ontolojik yapısı içinde sâbit biçimde tâyin edilmiş bir "öz"e sâhip hiçbir nesne yoktur. Daha önce nesnelerin "**karmaşalaştırılma**"sı diye isimlendirmiş olduğum hâli yaşamış olan bir kimsenin gözünde her şey, "aslî" temelinden yoksun olarak, keskin ve değişmez kenarlarını kaybeder. Her şey ontolojik açıdan bulanıklaşır ve bunların aralarında sağduyunun tesis etmiş olduğu farklar da tümüyle ortadan kalkmamış olsalar bile sönük, karanlık ve ayırılmaz olurlar. Bu hâlde farklar artık anlamlı ve aslî olmaktan çıkarlar. **Ve "zıtlar" da gerçek değil ancak kavramsal olarak "zıtlar" olarak kalmaktadırlar.***

Akıl düzeyinde birbirlerinden kesin olarak farklı olan, ve insanın hayâtında da büyük bir yön verici rol oynayan: “güzel” ile “çirkin”, “iyi” ile “kötü”, “doğru” ile “yanlış”, “sofu” ile “îmansız” kabîlinden bütün kavram çiftleri, gerçekte, mutlak olmaktan uzaktırlar. Taoculuğun geliştiği târihî çerçeveye oturtulacak olursa, bu tesbitin ne muazzam bir öneme sâhip olduğu ortaya çıkar. Zîrâ, daha ileride göreceğimiz gibi, “aslî” olarak telâkki edilen bu farklılıklar ve zıtlıklar, Konfüçyüs felsefesinin bütün yapısının üzerinde yükseldiği temeli teşkil eder ...”

Heraklitos rağmen, Konfüçyüs’e inat savunulması gereken duruş bu diye düşünüyorum. Zira karanlık eğer ışık gibi bir varlık olsaydı, bilimsel perspektifte siyahlık yayan anti-fotonlar bulmamız gerekirdi. Oysa ne anti-madde ne de uzaydaki kara delikler özlerinde karanlık değiller. Pe ki ya İslâmî perspektifte? Karanlık yaratılmış bir varlık mıdır? Değilse nedir?

Muhyiddin İbn Arabî Hazretleri’nin ünlü eseri **Fütûhat-ı Mekkiye**’den bir alıntı ile bu soruya cevap verelim ve makalemizi bitirelim (Cilt 6, sayfa 274-275):

“... Allah âlemi bir karanlık içinde mi yarattı ?

Bu ifade Allah Teâlâ’nın “Allah siz hiç bir şey bilmiyorken annelerinizin karınlarından çıkarttı” (16/78) ve “size kulak, gözler ve kalpler verdi” (32/9) ayetine benzer. Bunlar eşyayı algılamayı sağlayan sendeki nurlardır. Öyleyse sen sende yaratılan bir şeyle algılayabilirsin ve sende senden başkası yaratılmadı. Sende Allah’a ait olan husus varlıktır. Sen ise bu varlık karşısında onu algılayan ve ‘ma’dum-mevcut’sun. Yokluk veya varlık ile nitelenmeyen, zikredilen şeyle kalplerin algılamasıdır. O halde sonsuz haldeki mümkünler kendileri ve zâtları bakımından karanlıktadır. O’nun varlığına mazhar olmadıkça hiç bir şey bilemezler. Bu varlık mümkünün Hak’tan kazandığı şeydir. “Rabbinden bir nur üzerinedir” (39/22) ayetinde dile getirilen husus budur.

*Burada “yarattı” “takdir etti” demektir. Allah Teâlâ “her şeyi yarattı ve takdir etti” (25/2) buyurur. Allah henüz mazhar değillerken onları takdir etmiştir. Gerçi onlar mazhar değildi fakat O’nun takdirini kabul edecek şeylerdi. Öyleyse yaratılıştaki ilk ilâhî eser takdirdir ve bu yaratılanların varlığından ve Hakk’ın mazharları olmayı kabullerinden öncedir. Hakk’ın onları takdiri (tasarlama) bir mühendisin ortaya çıkarmak istediği şeyi önce zihninde tasarlmasına benzer. Buradaki ilk eser mühendisin örneksiz bir şekilde taşavvurudur. Bu makamın ayeti ise “Her işi düzenleyip ayetleri tafsil eder ki Rabbinize kavuşmaya inanasınız” (13/2) ayetidir. Bir başka deyişle bilgi bakımından, dünya varlığından ahiret varlığına intikal etmeniz - şayet inanıyorsanız- yokluk halinden varlık haline intikalinizden daha yakındır. Öyleyse siz içinizdeki karanlıkta bulunmaktasınız. Varlıkta ise O’ndasınız. Şu var ki, O’nun varlığında bir takım yer değiştirmeleriniz vardır. **Sizin karanlığınız hiç bir zaman sizden ayrılmaksızın size eşlik eder.***

“Onlar için bir ayet de gecedir, ondan gündüzü soyup çıkartırız ve karanlıkta kalırlar” (36/37) Burada “onları karanlığa sokarız” dememiştir. Varlıktan ibaret olan nurun yok olması, sizin karanlıkta olmanızın ta kendisidir. Başka bir ifadeyle dış varlıklarınız

nursuz, yani varlıksız kalakalır. Karanlık var olmayan bir nispet olmasaydı -ki bu aynı zâtlarınızın yok olmasıdır- karanlık yaratılanlardan biri olur, karanlık [başka bir] karanlık içinde olmayı gerektirirdi. Bu karanlık hakkında söylenecek de ilki hakkındakiyle bir olur ve iş uzayıp giderdi. Çünkü “Allah halk’ı karanlıkta yarattı” ifadesinde “halk” ile yaratılmışlar kasdedilmiş olabilir. Karanlık var olan bir şey ise o da yaratılmış demektir. Dolayısıyla o da karanlıktadır. Burada “halk” mastar anlamında yani [halk etme] yaratma anlamında alınmışsa adeta şöyle denilmiş olur: “Allah takdiri karanlıkta belirlemiştir”. Başka bir ifadeyle mevcutların dışında belirlemiştir. Mevcutlar a’yân (varlıklar) demektir. Nitekim Allah “Allah sizi üç katlı karanlıkta yarattıktan sonra annelerinizin karnında yaratır” (39/6) demiştir.

Allah uhrevî hayatta yeryüzünü değiştirmek istediğinde -yaratma köprüünün dışında- karanlıkta meydana gelir. Öyleyse karanlık her iki makamda da kendilerine eşlik eder. Allah onları uhrevî alemde yaratmak istediğinde, onların dış varlıklarında bulunmayan başka bir yaratılışla onları yaratır. Bu durumda onlar hallerinin başkalaşmasıyla bir zorlayıcının (el-Kahhar) hükmü altında bulduklarını öğrenirler. Böylelikle varlık hallerinde yokluk hallerindeki gibi olurlar. Bu nedenle Hak “İnsan onu bir şey değilken yarattığımızı düşünmez mi?” (19/67) ayetiyle akıllarımızı uyarmıştır. Başka bir ifadeyle biz insanı şeylik halinde takdir ettik. Allah’ın başka bir şey olmaya dönük emri söz konusu ilk şeyliğe yönelmiştir. Nitekim Allah şöyle der: “Biz bir bir şeyi irade ettiğimizde ona sözümlerimiz ‘ol’ demekten ibarettir”(16/40) Kastedilen yokluk halidir. Bu ise tekvînden (yaratma) gelen varlık kelimesidir. Böylelikle Allah olumsuzlama şeyliğinin bulunmadığı halde onu ‘şey’ diye isimlendirmiş ve “bir şey değildi” demiştir. Ârif “bir şeye sözümlerimiz...” (16/40) ayetinde yokluğu halinde sabit şeyliğin ne olduğunu düşünmelidir: Acaba “bir şey değildi” sözünde yokluk halinde ondan olumsuzlanan şeylik nedir? İşte Allah’ın halk’ı (yaratmayı veya yaratılmışları) kendisinde yarattığı karanlık, bu şeyliğin onlardan olumsuzlanmasıdır. Olumsuzlama varlığın bulunmadığı ‘sırf yokluk’tur...”

1° Wikipedia sade bir tanım vermiş:

“...Gölge, saydam olmayan bir cisim tarafından ışığın engellenmesiyle ışıklı yerde oluşan karanlık. Bir nesneye ışık kaynağından yayılan ışık çarptığında, nesnenin aydınlanan yüzünün tersinde oluşan karanlığa gölge denir. Noktasal bir ışık kaynağından çıkan ışınlar doğrusal bir yol izler. Önüne konulan ışık geçirmeyen bir cismin arkasına kaynaktan çıkan bazı ışınlar ulaşabilir bazı ışınlar ulaşamaz. Cismin arkasında kalan ve ışık kaynağından çıkan hiçbir ışının ulaşamadığı bölge tam gölge olarak adlandırılır. Bir kısım ışınların ulaşabildiği bir kısmının ulaşamadığı bölgede oluşan karanlık ise yarı gölge olarak adlandırılır..”

2° Fragmanlar’dan bir alıntı ile bu zıtlıklar teorisi daha iyi anlaşılabilir: ([Cengiz Çakmak çevirisi, Kabalcı](#))

“...Karşıtların savaşı oluşun zorunlu ve tek şartıdır. Eğer karşıtlıklar arasındaki savaş olmasaydı hiçbir şey olmazdı. Kozmos karşıtlıkların savaşının meydana getirdiği bir uyumdur. Karşıt olan şeyler bir araya gelir ve uzlaşmaz olanlardan en güzel uyum doğar. Her şey çatışma sonucunda meydana gelir. Varlıkların meydana gelişi ancak birbirlerine zıt olan ve bundan ötürü birbirlerini devam ettiren zıtların çatışmasına bağlıdır. Evren zıt unsurlardan meydana gelmiştir. Bu zıtlıklar arkasında ise bir olan hep durmakta olup tanrı adıyla anılır. Bu ayrılıklı birliği filozof çeşitli simgelerde ve şekillerde görüyor. İnen ve çıkan yolun aynı olduğunu, iyi ile kötünün aynı olduğunu, çemberin çevresinde başlangıç ve sonun ortak olduğunu, yazının yolunun düz ve eğri olduğunu, soğğun ısınıp, sıcaklığın soğduğunu; nemlinin kuruyup kurunun nemlendiğini söylüyor. Bütün bu zıtlıklar, ikililiklerine rağmen aynı şey olup bir’in ayrı ayrı yanlarıdır...”

Soyut Sanat

Işık HİÇ-liği ve Renk YOK-luğu

İsimsizdir André Marfaing'in tabloları. Sergi kataloglarında eserlerin seri numaraları, ebatları ve tarihleri yazılıdır sadece. Yaptığı resimler hakkında konuşmayı da pek sevmezdi Siyah'ın ve Beyaz'ın ressamı. Işık hiçliği gibi siyah; renk yokluğu gibi beyaz. Sükûnetin resmini yaparken... o da süjesi gibiydi, suskundu.

Pipolu, top sakallı, eli kadehli "sanat" meclislerinin riyakâr övgüleri de onu pek ilgilendirmiyordu anlaşılır. Marfaing'in sanatı gürbüz bir çocuktu, "uzman" kelimelerinden örülmüş koltuk değneklerini ne yapsındı?

Arkadaşı Imre Pan onun resmini şöyle anlatıyor:

“Işıklı karanlık arasındaki bitmek bilmeyen mücadeleyi anlatıyordu. Ama bu mücadeleyi sembollerle, figürlerle değil gerçeğe, öz ile anlatıyordu. Marfaing’in ışığı zamanda geri gidiyordu, ta yaratılışın ilk saatlerine. O saatler ki şeylerin varlığı bir zıtlaşmadan ve gerilimden ibaretti”

Sanat fikri ile sanat eseri arasındaki ilişkiye ne güzel işaret ediyor bu sözler. Bir iradenin, bir muradın “ete bürünmesi”, boyaya, taşa nüfuz etmesi, renk ile, şekil ile görünür olması, tezahür etmesi...

Bu yüzden “geveze” ressamı da severim. Yaptıkları resim hakkında, sanat hakkında konuşan, yazan, hatta teoriler geliştiren ressamı. [Van Gogh’un mektuplarını](#) okuyorum. Cézanne ile yapılmış röportajları. [Hokusai’nin resim derslerini](#), Paul Klee’nin felsefi denemelerini... Hatta Leonardo Da Vinci’nin ışık ve gölge derslerini. Okudukça fark ediyorum ki figüratif çalışmanın sanatçı üzerine yaptığı bir baskı var.

Resmedilecek olan mânâ, sanatçının kalben hissettiği ve eseriyle bize hissettirmek istediği öz, figürlere hapsediliyor. Çizilen evler, ağaçlar, çiçekler... Bütün figürler ister istemez ressamın kültürel referanslarını yansıtıyor. Ayrıca resme bakan bizler için de bu böyle. Ressam insanları benzetebilmiş mi? Elbiseler hangi yüzyılın modası? Yöresel figürler, korkutucu, tiksindirici detaylar... Ya tarihî, millî ve dinî temalar? [Eugène Delacroix’in Türk-Yunan savaşını konu alan tablolarına](#) bir Türk, bir Yunan ve bir Japon aynı “insan gözü” ile bakabilir mi?

Boya resimi gösterir mi yoksa saklar mı?

Evet, 2ci sınıf müzik klipleri gibi bazen figüratif sanat. Hani şarkıcı “koş bana” der, anında bir kızı koşarken görürsünüz ya! Ressamın anlaşılma çabası öyle büyük olabiliyor ki insan kimi vakit sanat eserinden çok bir yol tabelasına baktığı hissine kapılıyor. Bunun için bir çok ressam kafatası, iskelet vs çizmeden Ölüm’ü anlatan bir tablo yapamıyor meselâ.

Çünkü gözlerimiz bir renk ve şekil prizmasından görüyor dünyayı. Figüratif sanat bir hapishane oluyor. Duvarları istediğiniz kadar geniş tutun, parmaklıkların arasından bol ışık girsin isterseniz. Fark etmiyor. Derin Düşünce sitesinin sadık takipçileri hatırlayacaklar, Nietzsche’nin meşhur “dil hapishanesinden” bahsetmiştik bir ara. Figüratif resmin mânâyı aktarmada hem araç hem de engel oluşunu fark etmek için Nietzsche’den yardım alalım derim, figüratif sanatın hapishanesi dil hapishanesine ne kadar da benziyor:

“... Kavramların oluşmasını düşünelim. Her kelime anında kavrama dönüşür. Çünkü doğumunu borçlu olduğu orijinal, kendine has, sübjektif bir tecrübeye isim olması yetmez. Yani sadece bir hatıra değildir. Aynı kelime söz konusu tecrübeye benzer başka hadiselerle de isim olur. Yani birbiriyle ASLA tıpatıp aynı olmayan durumlara. Her kavram FARKLI şeylerin AYNİ-laştırılmasından doğar. Bir yaprak hiç bir zaman diğer yaprakların tıpatıp AYNISI değildir. Ama “YAPRAK” kavramı farklılıkların göz ardı edilmesiyle oluşur. Bu farkları “unutmak” sonucunda zihinlerde bir YAPRAK temsili

meydana gelir. Sonra sanılır ki tabiattaki bütün yapraklar önceden çizilmiş, tasarlanmış o ilk YAPRAK'a göre çizilmiş, boyanmıştır. Ama bizim gördüğümüz yapraklar beceriksiz ellerce yapılmış kötü birer kopyasıdır o ilk YAPRAK'ın. Hiç yaprak TAM OLARAK onun kopyası değildir.

“Dürüst bir adam” dediğimizde neden böyle dürüstçe hareket etmiş oluyor? Alışkanlık olarak “dürüst olduğu için” diyoruz. Tıpkı “yapraklar böyle çünkü ilk YAPRAK sebep oldu” der gibi. “Dürüstlük” denen şeyin özünde, gerçekten ne olduğunu bilmiyoruz. Ama çok sayıda dürüst eylem biliyoruz. Bunlar birbirlerinden farklı, kendine has eylemler. Aralarındaki farkları görmezden geliyoruz ve hepsine birden “dürüst eylemler” ismini veriyoruz. [...]

Gerçek [düşünce-lisan] nedir? Hareket halinde metaforlar, adlandırmalar, insanlaştırmalar (antropomorfizm), kısaca şiirsel ve retorik bir biçimde soyutlaştırılan kavramlardır. Sonra birlikte yaşayan insanlar bunları [mutlak, değişmez] kanunlar gibi sınırlayıcı olarak kabul eder ve bunlarla düşünürler. Gerçek [düşünce-lisan] metafor olduğunu unuttuğumuz vehimlerdir. Kullanılıp aşınmış, tekabül ettikleri hissi gücü kaybetmişlerdir. Tıpkı üzeri silinmiş, artık para değil birer metal parçası olmuş eski paralar gibi...” (Nietzsche, Filozofların Kitabı, “Hakikat ve Yalan” isimli bölümden)

Siyah ve Beyaz'ın suskun ressamıydı André Marfaing. Renk ve şekil suskunu olduğu gibi kelime suskunuydu. Galiba bu satırları okuduktan sonra daha iyi anlıyorum “bizim” André'nin neden böyle şekilsiz hatta renksiz resimler yapmak istediğini. Marfaing yaptığı resimlerin “konulu resim” olmasından kaçınıyordu, figüratif yaklaşımdan, doğayı taklid etmekten. Resimlerine dikkatle baktığımızda siyahın nüanslarıyla “oynadığını” fark ediyoruz. Mavimsi siyah, morumsu siyah, koyu griye yakın bir siyah... Kâh beyaz zemin kâh beyaz boya dengeliyor siyahı. Kalın fırçalar, bazen de spatülle bıraktığı izlerden anlaşılıyor çok hızlı yapıldığı tabloların. Neşe dolu bir kahkahanın birden patlaması gibi ya da bir anda boşalvermiş bir öfke... Anlık, içten, kelime hapishanesine girmemiş, kavramlaşmamış:

“... Cisimler çiziyordum, manzaralar... Ama bunlar bir bahaneydi. Füzenin siyahı ve kâğıdın beyazı hem araç hem de amaçtı benim için. Paris'te 1949 sonlarında temsili olmayan sanat (fr. l'art non-figuratif) ile tanıştım. İki yıl sonra neredeyse farkına bile varmadan sınırın öbür tarafına geçmiştim. Manzaralarım anlaşılmasız oluyordu ...” (Jean Grenier ile mülakat)

André Marfaing'den geriye ne kaldı? Doğduğu şehir olan Toulouse'da bir çıkmaz sokağa verilmiş ismi. Siyah Beyaz gibi sessiz ve çelişkili. Girilen ama çıkılmayan bir sokak. Bir de isimsiz tabloları kaldı geriye. Paskalya adasındaki heykeller gibi yüzleri bilinmeze doğru dönük bekliyorlar.

“Empresyonistler siyahın tabiatta olmadığını söyleyerek paletlerine sokmuyorlardı. Ben ise tam da bu sebeple bir tek bu rengi kullanıyorum. Empresyonistler açık havanın ışığını tuvallerine aktarıyorlardı. Ben ise dış dünya ile hiç bir bağı olmayan bir dünya

inşa etmeye çalışıyorum. Siyah ve beyaz ile çalıştığım da aradığım sadeliği, mutlakiyeti ve keskinliği buluyorum” (Alfred Manessier ile mülakat)

Sonuç

Evet soyut sanat... Albert Camus'nun dediği gibi **“Sanat eseri zekânın somut düşüncüyü terk etmesinden doğar”** (1) Marfaing'in figüratiftten uzaklaşması, figür hapishanesinden kaçması size Hat, Ebru ve daha nice İslâm sanatındaki soyut yönelişi hatırlatmıyor mu? Doğayı (fazla) taklid etmenin sanatı öldüreceğini fark ettikleri için mi gölge çizmediler meselâ? Türk ve İran minyatürlerine bakın isterseniz. Perspektif yerine uzaktaki figürlerin aynı boyda ama yüksekte (=arkada) çizilmesi, doğada bulunmayan altın ve gümüş yıldızın kullanımı, garip kayalar, dalsız çiçekler... Ne eser ne de resmeden bireyi ön plana koymuyordu. Müslüman sanatçı imzalamıyordu eserini. Tıpkı Ortaçağ'a kadar eser veren Hristiyan sanatçılar gibi. Japonya'dan Avrupa'ya uzanan bir coğrafyada sanatçı doğadan aldığı çiçek, balık vb figürlerini sadeleştiriyor, zeminde aynı figürü tekrar etmek suretiyle bir soyutlamaya gidiyordu.

Bugün ne yazık ki modernitenin gölgesindeyiz ve “ilkel sanatlar” diye nitelenen (?aşığılanan) Selt, Afrika ve Güney Amerika halklarının, Kızılderililerin ve Eskimoların soyut sanatına tepeden bakıyoruz. **Savaş meydanlarında ve dünya borsalarında zafer kazanmayanların sanatı da 2ci sınıf sayılıyor.** Oysa bu “tekrar eden” desenlerin resime çok şey kattığını düşünüyorum, meselâ Zaman boyutunu. Tıpkı barok müzikte olduğu gibi bir “pattern” tekrar tekrar nazarlara veriliyor. [Selt sanatından Endülüs mimarisine](#) uzanan görsel bir bilgelik bu. Kelimelere sığmayan bir bilgelik. Kur'an sayfalarını, hatları süsleyen [bezeme sanatına](#) bir de bu gözle bakın isterseniz:

“... Husserl'e göre kırmızı soyuttur. Çünkü figür olmadan renk de varolamaz. Ama Zaman ve Mekân'ın içindeki “şey” somuttur. Bu bakış açısına göre şuur soyuttur. Çünkü şuurlu varoluş'a (fr. en-soi) işaret eden ontolojik bir kökeni vardır. Fenomen de soyuttur çünkü şuura görünmesi gerekir. Somut varoluş ise ancak şuurun ve şuur tarafından görünen fenomenin [yollarının kesiştiği] anlarda gerçek olabilir...” (Sartre, Varlık ve Hiç, sf. 37)

Dipnotlar

1° Orijinal metinde: “L'œuvre d'art naît du renoncement de l'intelligence à raisonner le concret.” ([Le Mythe de Sisyphe, Albert Camus](#), p. 134)

Ölüm'ün –E hâli (1): Heykel

*"Gelecekte olmama ihtimalim sabit olmak kaydıyla **ben kendimin istikbaliyim**. [...] Özgürlük bilincimin sınırlarını teşkil eder. Özgür olmak demek özgürlüğe mahkûm olmak demektir [...] Geçmişteki 'ben idim' demiyorum, **ben kendimin geçmişiyim**, bugün, şimdi bu oluş sürmekte. Ve ölümüne saniyeler kala sadece geçmişimden ibaret olacağım"(Sartre, Varlık ve Hiç, sf. 161, 174)*

Yaşadıkça ömür taşını yontuyor insan. Başlarken herşey mümkün, biterken Sartre'ın dediği gibi çok geç. Baştan herkesin heykeli tasarım halinde, dünyanın bütün heykelleri o mermer blokun içinde saklı sanki; gizli hazineyi meydana çıkarmak için keskiyi "doğru" yerlere vurmak gerek... Ama yontan bir tek biz değiliz. Kazalar, hastalıklar, ızdıraplar, ötekiler bizden koca parçalar koparıyor. Yonttukça ve yontuldukça şekil alıyor ömür. Ne çıkacak meydana? [Michelangelo](#)'nun nefes kesen heykellerine mi benzeyeceğim? Yoksa Ben'den geriye sadece mermer tozu ve [kırk parçalar mı kalacak Marilyn Monroe](#) gibi?

Varlık ve Hiç adlı devasa eserin en az anlaşılmiş kavramlarından biri bu: "Potentialité". Saklı bir güzelliğin ortaya çıkması, bir yeteneğin eyleme dönüşmesi, bir fikrin, ilhamın maddeye nüfuz etmesi. Bilkuvve varoluşun bilfiil varlığa akması. Bu akışa Varlık ve Hiç'te 36 defa vurgu

yapılıyor, az değil. Peki Sartre neden bu kadar önemsiyor bu mevzuyu? Biz her zamanki gibi işin kolay tarafından tutalım ve Sanat'tan istifade edelim:

Hans Holbein'in ünlü tablosuna bakıyoruz: "Elçiler". Hali vakti yerinde görünen iki adam gururla poz vermiş. Diplomatik gücü, keşifleri, coğrafî bilgileri hatırlatan küreler, ölçüm araçları, pahalı kumaşlar, alt rafta müzik aletleri, matematik ve müzik kitapları... Sembollerle dolu bu resim. 16cı asrın yükselen değeri hümanizmi anlatıyor. Resme konu olan insanlar İncil'den ya da mitolojiden esinlenilmiş değil: Bilimsel merakı olan, sanattan anlayan seçkin insanlar bunlar. Fransa'nın Londra'ya yolladığı elçiler... Bilimin ışığında yürüyen elitlerin ilâhî güçle bağı kopmuş mu yoksa? Çarmıha gerilmiş Hz İsa (a.s.) tasviri sol üst köşede süs eşyası gibi duruyor. Son derecede silik, yeşil fonda gri-siyah, minnacık, neredeyse görünmüyor. Tıpkı "modern" Müslüman evlerde çok yükseğe asılan ve kapağı hiç açılmayan Kur'an nüshaları gibi.[0]

Tabloya bakalım yeniden, yerde garip bir leke-cisim göze çarpıyor. Hani gölgesi zemindeki mermere vurmasa boya döküldüğünü sanacağız. Anlayabildiniz mi ne olduğunu? Ekranınızın sağ tarafına geçin şimdi. Neredeyse ekranı görmeyecek kadar sağda durun, tablonun sol üst köşesindeki Hz İsa (a.s.) tasvirini tam karşıdan görmek ister gibi. Gördünüz mü kafatasını?

Resime bakılan eksen ile 90° açı yapacak kadar sağa geçince, haça karşıdan bakınca Ölüm'ü gördünüz. Ahiret'e yönelince dünya malı, ilmi ve elçilerin itibarı silindi gözünüzden! Tablo bu optik mimetizm yoluyla Hristiyan inancını anlatıyor aslında: Sartre'ın etkilendiği filozoflardan biri olan Kierkegaard gibi[1] birbirine zıt iki yaşam tarzı, iki perspektife dikkat çekiyor: **Fayda-Tehdit perspektifi** ya da **İyilik-Kötülük perspektifi**:

- 1) Ya **fayda** peşinde olacaksın ve **tehdit**lerden kaçacaksın, dünya hayatına yöneleceksin, yiyecek, şan şöhret peşinde koşacaksın, haz ve tatmin peşinde... Bu hayat sana Ölüm'ü ve senin de ölümlü olduğun gerçeğini gözünden (=aklından) saklayacaktır çünkü hiç ölmeyecekmiş gibi yaşamaktır bu;
- 2) Ya da Ölüm'ü unutmayacaksın, eylemlerine İyilik-Kötülük terazisiyle karar vereceksin, kendi çıkarlarını unutacaksın. Bu yaşam tarzı ise dünya nimetlerini senin gözünden (=aklından) saklayacaktır. Onları arzulamak şöyle dursun, aklına (=gözüne) bile gelmeyecekler.

Optik orjinalliğini bir kenara bırakırsak Holbein'in bu tablosu bir istisna değil. Barok resimin çarpıcı bir türü "**vanitas**". Maksud insanlara hayatın geçici olduğunu hatırlatmak ... ve tabii ölümün kaçınılmazlığını. Bu tür eserler birbirlerine çok benzerler: Müzik aletleri, güzel yiyecekler, kitaplar, tensel hazzı simgeleyen ipekli kumaşların arasında bir kafatası konur. Bütün günahların annesi(?), en büyük günah, günah-ı **kebir**(?) olan **kibir**lenme belâsından korunmak için bir tür nazar boncuğu! Zira "**vanitas**" kelimesi **kibir** ile akraba: **Vanity** (ing.) ya da **vanité** (fr.) örneğinde görüleceği gibi. [2]

Tablonun anlamı tuvalde delik açarken

"Elçiler" adlı bu tablo diğer [vanitaslara](#) kıyasla çok daha başarılı kanaatimce. Zira sıradan vanitas ressamı normal bir kafatası çizdiklerinde Ölüm'ü çizmiş olmuyorlar. Lüks kumaşlar, altın paralardan ne farkı var kafa kemiklerimin? Kafatasım da en az cep telefonum ya da kredi kartım kadar dünyevî bir cisim değil mi? Tabut, mezar taşı, kefen... bunlar da öbür dünyadan gelmiş cisimler değil. Tabut ve taş dünyanın tahtasıyla, dünya mermeriyle imâl ediliyor; kefen ise dünyanın çarşısında alınıp satılan, kesilip biçilen kumaşla. Bu sebeple Ölüm'ü çizmek (Ölüm'ü tatmak) için bir yolunu bulup bu dünyadan çıkmak, ölçülen, sayılan maddî alemin temsilen de olsa aşmak gerek.

Holbein'in sanatı sayesinde hissedilebilen bu temsilî ölüm izleyiciye geri dönülmezlik fikrini verebilir, eski halden yeni hale geçerken (ölürken) meydana gelecek olan değişimi bildirebilir (=buldurabilir). "**Gerî dönülmezlik**" derken bir kristalleşmeyi, katılaşmayı anlıyorum. Erimiş bir metalin kalıba dökülüp soğuduktan sonra eski akışkanlığını yitirmesine benziyor.

Kendi ölümümü bilmem ne anlama gelir? Ömrümün esnekliğini, akışkanlığını kaybetmesi? Yapmakta olduğum şeylerin katılaşip "*sabit mürekkeple yazılmış*" bir eser haline gelmesi? [Vladimir Jankélévitch'in "Ölüm" adlı kitabında](#) söylediği gibi **kesin** olarak bildiğim tek bir şey var: **Kesinlikle** önceden bilmediğim o saat geldiğinde, şu an yapma imkânım olan herşeyin, bütün fiillerimin kristalleşeceğini, bütün serbestliklerimin ve bütün özgürlüklerimin yok olacağını **kesin** olarak biliyorum. Şu an herşeyi yapabilirim. Ama bu yapabilme imkânım her an yok olabilir. Bu yüzdendir ki tıkr tıkr işleyen bir saatten çoktan kırılmış, paslanmaya başlamış bir saat ölüsüdür Zaman'ı gösteren. (Bkz. [Derin Zaman Kitabı](#))

Biz insanlar Ölüm'ün bu "paslanma", katılaşma, kristalleşme boyutunun, özgürlüğün bitişi olduğunu gözden geçiriyoruz genellikle. Biyolojik ölümlerin doğurduğu beşerî sorunları Ölüm'ün kendisi gibi görüyoruz : Sevdiklerimizden ayrılma, geride kalanların geçim derdi, miras kavgaları... Ancak gözden kaçan bir boyut daha var: o da **Ölüm'ün -E hâli**. Normalde varlıklar bir şey-e doğru, bir menzil-e doğru ölürler. Meselâ olduğu yere çöken bir at aslında Ölüm'ü anlatmak için iyi bir imaj değildir. Bunun yerine tırtıllıktan koza haline, kozalıktan da kelebekliğe ölen bir böcek daha uygun.

Zira Ölüm istenmeyen, beklenmedik bir arıza, bir kaza değildir ki. Programlanmış, bilkuve (potansiyel) olarak vardır tırtılda. Tırtıl kendi âleminde yani tırtıllıkta kâmilîyete eriştiğinde bir

sonraki hayat-a ölür. Bir kelebek eskiden tırtıl olduğunu hatırlıyor mudur? Ya sürüne sürüne ilerleyen bir tırtıl? Kanatlanıp uçacağını bilir mi? Bir kelebeğe rastlarsa onu başka bir tür canlı sanıp korkar belki.

Anne karnında çiğneyip yutmadan, nefes dahi almadan yaşayan insan yavrusu da dış dünyanın renk ve şekillerinden habersizdir. Doğduğu gün aslında embriyonluk hayatının sonu değil midir? Embriyonluk hayatının mükemmellik noktasında bebekliğe ölmüştür artık. Doğmuş bir bebeğin tekrar anne karnına sokulabilir mi? Plasenta dışarı çıkmış, amniotik sıvı boşalmış, göbek bağı kesilmiştir... Bir kestane ağacının kestaneye geri sokulması kadar imkânsızdır bu.

Dipnotlar

0° Bu dönemde Avrupalı seçkinlerin “öbür dünya” ile bağı kopmasa bile zayıflıyor giderek. Merkezî otoritelere, Vatikan’a ve “Tanrı’nın gölgesi” krallara sadakat azalıyor. Rastlantıya(!) bakın ki Burjuvanın yükselişi ile [Martin Luther](#)’in Reform’u aynı devire denk gelmiş. Ama Protestan ilkelerin katılığına rağmen hümanist, gerçekçi, pragmatik ve dünyevî fikirler bastırıyor: Sömürgeler ve dış ticaret sayesinde zenginleşen, elitleşen sıradan ölümlüler çoğalıyor 16cı asır Avrupasında. Kudret deyince Tanrı kudretinden çok siyasî ve ekonomik odakların kudreti akla gelmeye başlıyor. Sanat’a da yansıyor bu: Tanrısal seçkinlerin, azizlerin, meleklerin ve peygamberlerin yerine beşerî seçkinlerin resmi yapılıyor artık: Elçiler, zengin iş adamları...

1° Danimarkalı düşünür Søren Kierkegaard’ın adı **Varlık ve Hiç**’in orjinal baskısında 4 kez geçiyor, sf 64, 131, 278 ve 626. Jean-Paul Sartre gerek Kierkegaard’dan gerekse kaygı kavramını miras alan Heidegger’den etkilenmiş. Bu konuyu daha önceki bölümlerde işlemiştik. Ayrıca sitemizde Kierkegaard’ın ve daha bir çok düşünürün fikirlerini sunan [çok ilginç bir makale](#) yayınlamıştık, kıymetli yazarımız [Ekrem Senai](#) tercüme etmişti Hamza Yusuf’tan. Konuyla ilgili kısmı buraya alıntı olarak koydum. Kierkegaard “Dünya / Ahiret” ayrımına “estetik yaşam / etik yaşam” adını vermiş :

Kierkegaard’a göre her birimiz bir “Ya/Ya da” seçimi ile yüz yüzeyizdir. Ya özgür irademizden vazgeçip zevki seçeriz, daha doğrusu seçmemeyi seçeriz, ya da arzularımızı değil, gerçek

benliğimizi ve isteklerimizi destekler, diğerlerine karşı sorumluluk bilincinde olduğumuz ahlaki bir yaşantıyı seçeriz ki. Diyor ki:

Nedir, o zaman, benim Ya/Ya da ayırımım? İyi midir, kötü müdür? Hayır, ben sadece sizi bu seçimin anlamlı olduğu noktaya götürmek istiyorum. Her şey bunun üzerinde dönüyor. İnsan, seçmekten başka bir şansının olmadığı bir kavşak noktasında tutulduğunda, doğru olanı seçecektir ... Dolayısıyla, bir insan ya estetik yaşamak zorundadır, veya etik..

Bu noktada, etik hayatı seçmenin zevki bırakmak demek olmadığı da anlaşılmalıdır. Bu estetin anlayamayacağı sebeplerden anlamlı olacaktır. Kierkegaard diyor ki:

“Ben formal, soyut bir özgürlüğe heveslenen katı ahlakçı değilim. Eğer sadece seçim öne sürülürse, tüm estetik geri döner. Ve göreceksin ki ancak bu şekilde varlık mükemmel olur ve ancak bu şekilde insan ruhunu kurtarıp, tüm dünyayı kazanabilir, ve onu düzgün bir şekilde kullanabilir..”

Zevk düşkünü dünyayı ancak kötüye kullanabilir çünkü diğer insanları, amaçları kendinde biten birer araç olarak görür. Onları kendi zevki için kullanır veya onları kullanan mekanizmaları besleyerek kullanılmalarına katılır. Ahlaklı insan ise, hem kendine, hem de dolayısıyla karşındakilere karşı nettir. Kierkegaard der ki:

“Ahlaklı yaşayan bir insan kendini görür, kendini bilir, kendi varlığına bilinciyle nüfuz eder, belirsiz düşüncelerin etrafında hışırdamasına ve baştan çıkarıcı olasılıkların hileleri ile onu alıkoymasına müsaade etmez; bir şeyden diğerine dönüşüveren sihirli resimler gibi değildir, tümü birinin nasıl değiştiğine ve döndüğüne dayanır. Böylece kendi hayatını kişisel, kentsel, dini erdemlerini kendini sürekli bir durumdan diğerine dönüştürerek geliştirebilir.”

2° Vanitas kelimesi kibir anlamını yüklenmeden önce boş, rüzgâr gibi geçici, önemsiz vs mânâsındaymış. Bilinen en eski kullanılışı Eski Ahit'te: הבל (oku. hevel). Sanırım Yahudi ve/veya Hristiyan ilâhiyatının doğrultusunda gerçekleşmiş bu anlam kayması.

Ölüm'ün –E hâli (2): Sanat

Birinci bölüm

Cisimler bölünür, mânâlar bölünmez

“Kendi türünde mükemmele erişen bir başyapıt o türü aşar, diğerleriyle mukayese kabul etmeyecek bir seviyeye gelir yeni bir tür olur” diyordu Goethe. İşte Ölüm'ün -e hali bu aşkın olmadır, transandanstır.

Açalım: Tırtıllara ve embriyonlara **“nasıl çalışıyor?”** diye soran bilimsel bir merakla bakılabilir. Kesip bakarsınız, iç organları, kan dolaşımı vs. Ancak buna alternatif bir bakış açısı daha bulabilirsiniz: Bütüncül, sanatsal bir bakış açısı. O zaman soru da değişir: **“Neden böyle? Bunun mânâsı ne?”** diye sorar gözleriniz (=aklınız). Çünkü cisimler gibi kelimeler de bölünebilir. Ama taşıdıkları mânâ bölünemez. Sanat'ın ülkesi Tevhid'in ülkesidir. [3] Mikroskoplar ve bistüriler bu ülkede bir işe yaramaz! Bütün'e bakmayı Hep'i, Her'i görebilen göz (=akıl) gerekir. Aristoteles, Eflatun, İbn Rüşd, İbn Sina gibi bilgilerden yardım almak gerekir. Bu sebeple biz de işi erbabına bırakalım diyorum ve İbn Rüşd'ün Aristoteles'e yazdığı bir şerh[1] olan [Telhîsu](#)

[Kitabi'n-Nefs](#)'in "**Düşünme Gücü**" adlı üçüncü makalesinden (sf. 106) istifade ediyorum bu bölünmezlik meselesini anlamak için:

*"Bilkuvve ve bilfiil olarak bölünmeyen şeye -ki bu nicelik değildir- gelince akıl onu nefsin bölünmeyen bir parçasıyla bölünmeyen bir zamanda akleder. Çünkü aklın kavradığı söz ve sözün içinde bulunduğu zamanın ikisi de bölünebilir. **Fakat diğer taraftan onlarda bulunan bölünemeyen bir mânâ bakımından ise onlar gerçekte bölünemezdir. Zaman için an, doğrudan nokta ve sözde anlam gerçekte bölünemezdir. Bitişikteki bu bölünmeyen anlam onu bir kılan şeydir. [...] Yani o derinlik, en ve boy şeklinde üç boyutta ortaya çıkan üç tür bölünmeden yoksundur. Bu durum görme duygusunun siyah ve siyahlığı ancak zıddı olan beyazlığın yok olmasıyla bilmesi gibidir."***

İbn Rüşd bu şerhi *Peri Psûkhe* (=Nefs üzerine) adlı eser için kaleme almış. Ancak Sartre'ın Varlık ve Hiç'te "**potentialité**" olarak adlandırdığı bilkuvve-bilfiil köprüsü Aristoteles'in bir başka çalışmasında daha net ortaya konuyor: Metafizik. Burada Aristoteles "eidos" (εἶδος) ile herşeyin ilkin, esasını, hakikatini kastettiğini söylüyor. Eflatun'da "idea" (ἰδέα) olarak gördüğümüz bu kavram potansiyel / bilkuvve varoluşu anlatıyor. Meselâ görme kabiliyetim var ama gözlerimi kapatmışım. Görmüyor olsam da kör değilim. Gözlerimi açtığım anda görme kapasitem bilkuvve halden bilfiil hale geçecek, göreceğim. Aristoteles bunun gibi bir çok örnek veriyor, bir hastanın iyileştirilmesi, çocuğun (büyüdükten sonra) konuşması... Yukarıda kullandığım mermer - heykel modeli de onun Metafizik kitabından.

Bir heykeltraş olduğumu farz edin. Heykel yapma fikrim/niyetim ve tasavvurum hatta arzum olabilir. Elimde tek bir mermer blok olduğunu farz edelim. Mermere dokunmadığım müddetçe yüzlerce, binlerce heykel hayal edebilirim. İlk darbeyi vurduğum andan itibaren özgürlük alanım da daralıyor. Mermer blokun %50'sini yontmuş olsam ömrünün ortasına gelmiş bir insana benzerim değil mi? Bir erkek heykeli yapıyorsam biraz zorlayarak kadın heykeline dönüştürebilirim. Ama bir at veya kuş heykeline çevirmek artık zor.

İnsanların ömürleri boyunca yaptıkları seçimlere bakarsanız Aristoteles'in mermer - heykel metaforundaki isabeti daha iyi görebilirsiniz. Evlenmeye karar ver(e)meyen bir insan düşünün. Bekâr kaldığı müddetçe 100 türlü evlilik hayal edebilir. Herşey mümkün. Ya da meslek seçmemiş bir genç. Dünya onu bekliyor. Pilot, turist rehberi, milletvekili, bakkal, bütün meslekleri yapabilir. Ama birini seçmek (genelde) diğer bütün seçenekleri reddetmek anlamına geliyor, tıpkı evlilik gibi. Bir kazanç ve bin kayıp. Bin kızın hayali ile yaşamak yerine bir kızla gerçekten evlenmek. Bir çok insan böyle kritik seçim dönemlerinde korkudan ve kararsızlıktan kilitlenip kalmıştır.

Tabi mermer oyarken durup bekleyebilirsiniz ama hayat sizi beklemez. Yıllar geçiyor ve gençliğinizde karşınıza çıkan fırsatlar bir daha çıkmayacak. Yine Sartre'ı hatırlıyoruz değil mi? "**Özgür olmaya mahkûmuz**" diyordu. Ne üşengeçliğimizin ne de korkularımızın arkasına saklanabiliriz. Karar vermekte gecikmek, cevapsızlık ve eylemsizlik de bir karardır, hatta eylemdir. Sizi yemeğe davet eden birine cevap vermezseniz bunun da bir anlamı vardır. Karşıdan karşıya geçerken yolun ortasında durup düşünemezsiniz. İki cerrahtan hangisinin

sizi ameliyat edeceğine karar veremezseniz tedavinizi geciktirmiş olursunuz, bu da bir karardır, sonuçlarına katlanırsınız.

Mermer bir kere yontulduktan sonra şekil alıyor. Niyetiniz, muradınız, yetenekleriniz soyut alemde somut aleme geçmiş oluyor. Fikirin ("eidos" / εἶδος) şekil almış hali Aristoteles'in dilinde "morfe" (μορφή). Fakat büyük bilge bununla yetinmiyor. Metafizik'in **Delta (Δ)** adlı kitabında henüz yontulmamış heykeli, doğmamış çocuğu, büyümemiş ağacı bir "**öteki**" olarak var ediyor. Daha doğrusu keşfediyor. Yani takdir edilen, istenen, tasavvur edilen ama henüz vücut bulmamış fikir şimdiki zamanda var ve 5 duyunun erişemediği bu varlığın kapıları akılla açılıyor. Böylece çocuk ile ileride olacağı yetişkin, hasta ile ilerideki iyileşmiş hali aynı anda akledilebiliyorlar:

*"Bilkuvve dediğimiz şey hareketin veya değişimin ilkesidir ki ya **öteki** bir varlıktadır ya da aynı varlıkta **öteki** olarak vardır. Meselâ inşaat sanatı/tekniki bitmiş bir binada bulunmayan bir potansiyeldir. Tedavi olmuş [eskiden] hasta olan bir adamda potansiyel olarak iyileştirme kapasitesi yoktur. " (Aristoteles, Metafizik, Δ, 2, 1013a)*

Dipnotlar

1° [Telhîsu Kitabı'n-Nefs](#)'i Türkçe yayınlayan Litera Yayınları'nın iç kapakta verdiği tanıtıcı bilgiyi bir kez daha paylaşmakta fayda var:

"Aristoteles'in en büyük yorumcularından biri sayılan İbn Rüşd'ün Psikoloji Şerhi Aristoteles'in Peri Psûkhe (De Anima) kitabı üzerine yazılmış bir Orta Şerhtir. (Telhîsu Kitabı'n-Nefs). İbn Rüşd Aristoteles'in eserlerine genelde iki tür şerh yazarken, 5 eserine üç tür şerh yazmış, bu eserlerden biri olan Peri Psûkhe üzerine küçük, orta ve büyük şerh olmak üzere üç ayrı yorum kaleme almıştır. Aristoteles felsefesinin kuşkusuz en önemli kitaplarından biri olan bu eserin anlaşılmasının tarihsel süreci içinde dahi biricik yolu, İbn Rüşd'ün yetkin yorumlarıdır. Önceki şarihlerin yorumlarını aşarak daha saf ve 'orijinal' bir Aristoteles'i ya da başka bir deyişle bugünkü Aristoteles'i doğru bir şekilde ortaya koymayı hedefleyen İbn Rüşd, kendi yorumları ve tercihleriyle bu anlayışı ileriye taşımayı büyük ölçüde başarmış etkili bir filozoftur. Elinizdeki eserine Aristoteles'i yakından izleyerek nefis (psûkhe-anima) hakkında araştırma yapmanın yöntemini tartışarak başlayan ve peşinden de antik dönem filozoflarının nefsin ne olduğuna dair görüşlerini belirterek devam eden İbn Rüşd, özellikle Aristotelesçilik anlamında önemli bir ayırım sayılabilecek olan faal akıl hakkındaki görüşleriyle felsefe tarihi içindeki konumunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Nefsin cevherliği, güçleri, duyular ve duyuların yetileri gibi konuların ayrı ayrı ele alındığı Psikoloji Şerhi özellikle zihin felsefesi ve epistemoloji alanlarında çağdaş felsefeyle ilişkiler ve paralellikler kurulabilecek nitelikli bir felsefi yorum sunmaktadır."

Ölüm'ün –E hâli (3): Kartal

Birinci bölüm

İkinci bölüm

Yumurtaya bakıp kartalı görmek

Elime bir yumurta alıp **“bu bir kartaldır”** desem itiraz edersiniz, yumurta olduğunu söylersiniz. Peki ya yumurtadan yeni çıkmış, değil uçmayı, yürümeyi bile beceremeyen yavruların kartal olduğunu söylersem? Bu kez düzeltirsiniz, **“kartal değil, kartal yavrusu”** diye. Her kuşun farklı bir yumurtası var. Ama genel olarak yumurta denilince bir şekil geliyor akla. Kırıp baksak hangi yumurtanın hangi kuşa ait olduğunu bilemeyiz. Oysa kuşların çeşitliliklerine bakın bir de. Böcek kadar küçük arı kuşundan kanatları 2 metre açılan kartallara, akbabalara uzanın. Sadece uçamayan kuşlar, meselâ tavuk, deve kuşu, kiwi,... Renkleri, sesleri, yiyip içtikleri... Dikkat edin, kanat çırpma şekilleri bile çok farklı. Basit bir

saksağanın uçuşuyla güvercinleri, martıları karşılaştırsın. Sanki her biri uçmayı yeniden icad etmiş gibi. Apayrı teknikler kullandıklarını göreceksiniz. Oysa yumurtaların dünyası kuşlara kıyasla ne kadar tekdüze. Varlıklar kâmiliyete ulaştıkça bütün gizli güzelliklerini açığa vuruyorlar, izhar ediyorlar. Dikkat, **“yoktan var ediyorlar”** demiyorum, saklı, batın halde olan bir varoluştan görünür, zahir bir varoluşa geçiyor güzellikler. Aradaki fark büyük. Tohumlardaki görsel farklılıklar ile çiçeklerin çeşitliliğini karşılaştırsın: Renkler, kokular, dikenler, zehirler, böcek yiyen bitkiler, sarmaşıklar, kaktüsler... Aynı asimetri! Yumurta/tohum iken setr olunan, hıfz olunan gizli görev/ maksad/ murad ortaya çıkıyor: Güzellik. Bir yelpazenin açılıp üzerindeki resmin görünmesi gibi. Yelpazeyi yapan ustaya şöyle desek: **“A ne güzel. Usta yaw, sen biliyor muydun açınca çiçek resminin çıkacağını?”** Adam bize güler haklı olarak. Yelpaze kapalıyken de vardı o resim. Ustanın iradesiyle oraya konmuştu. Ama murad henüz tezahür etmemişti, görünmüyordu, bilinmiyordu. Tabi büyük usta Eflatun’un dediği gibi bilinmek başka şey var olmak başka. Zaman ve mekân ile sınırlı olmayan, akıla açık bir alem var ki 5 duyuya kapalı. Ölçmeye, bölmeye, saymaya kapalı, taada gelmez, adedi bilinmez:

*“Kabul etmek gerekir ki bazı varlıklar **idea** olarak hiç değişmeden kalıyorlar. Ne doğuyor ne de ölüyorlar. Dışarıdan bir şey almıyor, hareket etmiyorlar. 5 duyu ile hissedilemeyen bu varlıkları incelemenin tek yolu akıl. Bir de hissedilebilen varlıklar var. Doğuyorlar, hareket ediyorlar, hisler sayesinde haklarında fikir edinebiliyoruz.”* (Eflatun,Timaios [Τίμαιος] , 51-52)

Materyalist ateistler bu sözleri fazla idealist bulacaklar, belki de Eflatun’a itiraz edeceklerdir. Anlıyorum. Zaten burası iki tür ateizmin kopma noktası. Bilimci, bilimi ideoloji yapmış olanlar ile insanları insanlık’ın içinde bırakmak isteyen ateistler burada zıtlaşıyor. Varoluşu pozitif bilimlere dayandıran ateistler yani **“ölçülmeyen/bilimsel ispatı olmayan şey yoktur”** diyenler ile Sartre gibi düşünen, hümanist ateistlerin yol ayrımındayız, aşağıdaki satırlarda Sartre’in bilimciliğe[1] nasıl şüphe ile baktığına dikkat edin:

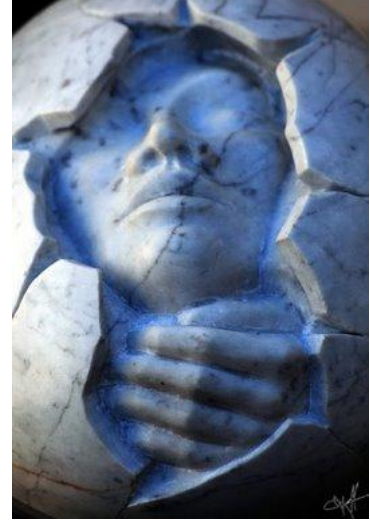
“... Eğer şöminenin mermerine fırlatılırsa bu mürekkep hokkası kırılabilir. Ama bu bilkuvve vasıf (fr. potentialité) hokkadan tamamen bağımsız. Bu kırılmanın varlığı benim onu fırlatmama bağlı. Kendi başına ele alındığında hokka ne kırılabilir ne de kırılmaz. Sadece var. Benim kendi istikbalim olmam sayesinde o hokka kırılabilir olma vasfına sahip. (Varlık ve Hiç, sf. 232)

Bilim burada yetersiz kalıyor. Objektif ilişkiler üzerine kurulu olan bilimsel yöntem bilkuvve varoluşu yani varlığın hakikatini yok sayıyor. Bilimsel bilgi algının bilkuvve-leştirici yapısını [2] ne aşabilir ne de yok edebilir...” (Varlık ve Hiç, sf. 233)

Sartre’a hak vermek zorunda mıyız? Tabi müellifin savunduğu öznelliğe itiraz edilebilecek noktalar var: Cam (potansiyel olarak) kırılmandır. Bu kırılma vasfı var olmak ya da Cam’a

ilişmek için bizim bilgimize muhtaç değildir. Bir silahın nasıl işlediğini bilmesek de mermi bizi vurur ve ölürüz. Yumurta (biz bilmesek de) kartal olacak, çocuk büyüyecek, ısıtılan su kaynayacak vs.[3]

Fakat ilim sahiplerine görünen bu teknik **potentialité** ile birlikte ikinci bir veçhesi var işin: Sanatsal **potentialité**. [Monet](#) veya [Van Gogh](#) gibi bir ressamın bütün tablolarını canlandırın gözünüzün önünde. (Ya da isimlerin üzerine tıklayın, resimlere 5 dakika bir göz atın) Bütün bu tabloları HEP AYNI RENKLER VE BOYALAR ile yaptılar değil mi? Tek bir ressamın eserleri arasında bile ne kadar fark var. Hele bir ressamdan ötekine nasıl fark ediyor seçimler. Aynı şeyi edebiyat için düşünebilirsiniz. Alfabe ya da dilbilgisi kuralları ile sınırlı değil mi bütün diller? Bir de edebî eserlerin çeşitliliğine bakın. Romanlar, öyküler, tabiat sevgisi, aşk acısı, vatan hasreti, savaşın dehşeti, ... Bu konuları bile işlemenin milyonlarca değişik yolunu bulmuştur yazarlar, şairler. Hâlâ da çok özel, çok güzel kitaplar yazılmakta. Harika filmler çevrilmekte.

Gelin bu edebî çeşitliliği teknik metinlerle karşılaştıralım. Bir çamaşır makinesinin kullanma klavuzu meselâ. Bazen bir kaç dilde aynı şeyleri yazarlar. Bir göz atın. Ne kadar tekdüze, ne kadar özgürlükten uzaktır. Kanunî metinler de öyle. Herkes için aynı olan, objektif bir kullanım hedeflenince lisanımız bizim insanlığımızı (Sartre'a göre özgürlüğümüzü) ifade edemez. Zaten amaç da bu değildir. Teknik ve kanunî metinler trafik lambaları gibidir. Ama seçme imkânı olmayan yerde de insanlık ve insan kültürü ifade bulamaz:

“... Neden bir nefes alma kültürü geliştirmedik bu güne kadar?”

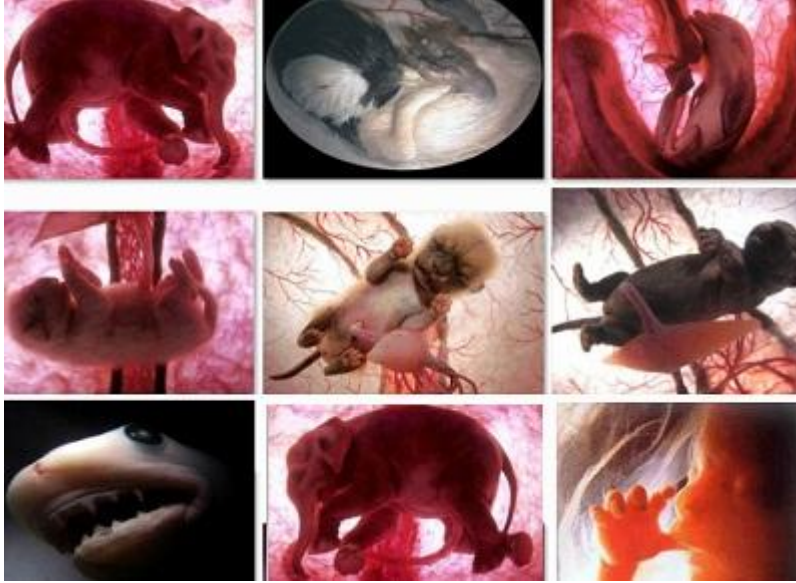
- - Lütfen, önce siz nefes alın. İstirham ederim.
- - Ah! Dünyada olmaz. Siz misafirsiniz. Önce siz nefes alacaksınız.
- - Beni mahçup ediyorsunuz ama...

Seçme imkânı bulunmayan durumlarda İnsan özgür olamaz. Bir nefes alma kültürü geliştiremediyse bundandır. Kültür Mânâ'nın başladığı yeredir. Madde'ye Anlam, İnsan'a Özgürlük yüklenen noktada. Özgürlük sayesinde hayvanların ve makinelerin determinist / otomatik dünyasını BİLEREK, İSTEYEREK terk eder insan. Bunun içindir ki sadece doymak için yemez ve ısınmak için giyinmez. Yemeğe herkesten önce başlamak, şu veya bu şekilde giyin(/me)mek, konuşurken argo, Osmanlıca veya İngilizce kelimeler seçmek mânâ taşır. Bir insanı tek başına evine davet etmek mânâ taşır. Davet edilen yere git(/me)mek mânâ taşır.

3000'den fazla dil ve lehçe var yeryüzünde. Oklar, mızraklar dünyanın her yerinde birbirine benzer ama “ok atım, avı vurdum” demenin 3000 değişik şekli icad etmiş insanoğlu. Serbestliğin, tercihin, özgürlüğün bulunduğu her alanda insan kendini ifade edebilir. Kendine, ailesine, kabilesine özel, sübjektif ifade yolları bulur. “Güzel” ancak

böyle yerlerde doğabilir. Bir şeye bakıp “Bu Güzeldir” diyebilmenin ön koşulu o şeyin başka türlü de olabilme imkanının olması değil mi? ... ”([Derin Göz](#) kitabı, Tenzih ve Teşbih konusu)

Demek ki bilkuvve varoluş (potentialité) iki farklı sahada akledilebiliyor. Bilim ve Sanat. Bilimsel manada özgürlük yok. Daha çok olasılıklar, imkânlar var. Bir yumurtadan çıkan kartal sağlıklı ya da sakat olabilir. Ama Bir kartal yumurtasından bir deve kuşu çıkmıyor. İnsan, fil, köpek embriyonları da biyolojik determinizmlere tabi. Göz rengi vb değişebiliyor ama genetik ve çevresel faktörlerin bir sonucu bu, öngörülebilir. bilkuvve varoluş (potentialité) insanların şuurundan bağımsız olarak var. Yani bilmeseniz de, istemeseniz de, sevmeseniz de var.

Sanatsal açıdan baktığımızda ise bilkuvve varoluş (potentialité) tam bir özgürlük sahası açıyor. Özleyen, seven, murad eden için var bu ikinci tip varoluş. İster istemez özgür irade ile, vicdan ile, adalet ile uyak yapan bir sahaya giriyoruz. Cesaretle soralım şimdi: **Bilkuvve varoluşun objektif değil sübjektif/öznel oluşu acaba insan’a has özgürlüklerin bir rumuzu mudur?**

Çok yorgun olduğum bir akşam otobüste zar zor bulduğum yerimi hamile bir kadına vermem gerekir mi? Bu kadar basit bir ahlâkî seçim karşısında ne yapacağım? “Doğru” kararı verdiğimi gören yolcular taraf olmadıkları bu çıkar çatışması hakkında ne düşünecekler? Beni takdir etmek ya da “enayi” diye yaftalamak konusunda özgür değiller mi?

“... Utanç hissi bana varlığımı fark ettiriyor. Yalnız başıma olsaydım “oturan biri” olamazdım. Kendimin şuurunda olsam da varoluşum ancak “ötekilerin” bana bakışı sayesinde var olabilir. Cismanî varoluşum (fr. en-soi) ile şuurulu varlığım (fr. pour-soi) bu yolla birbirine eklemleniyor. “Ötekiler” için vücudum itibariyle masanın üzerinde duran bir mürekkep hokkası gibiyim. Eğilip anahtar deliğinden baktığımda rüzgârın eğdiği şu ağaca benziyorum. [...] Dışarıdan görünen bir varlığım, bir tabiatım var. Cennet’ten kovulmamın anlamı “ötekilerin” varlığıdır. Utanç ya da gurur, kendi

benliğimin, nefsimin farkında olmam “ötekilere” bağlı. Yanlış anlaşılmasın, eşyalaşarak, şeyleşerek özgürlüğümü kaybettiğimi iddia etmiyorum. Vücudum, cismanî varoluşum, benim “ötekiler” için gerçek olan benliğim tüm varlığımın bir vasfı. Eylemlerimde ötekilerin bakışının etkisini hissediyorum. Çünkü tarafımdan yapılması mümkün olan fiillerin katılaşması, yabancılaşması (fr. aliénation) şeklinde..”. (Sartre, Varlık ve Hiç, sf. 302)

Gerçek şu ki yaptıktan sonra fiilerim artık benim değildir, kendi çevremi, “ötekilerin” dünyasını şekillendirmiş olurum, sonuçlarına katlanırım, “ötekiler” de katlanırlar. **“Dürüstlük denen şeyin özünde, gerçekten ne olduğunu bilmiyoruz. Ama çok sayıda dürüst eylem biliyoruz.”** diyordu Nietzsche Filozofların Kitabı’nda. İyilik yapmadığım müddetçe bilkuvve halde varolan bir iyilik var kalbimde. Dışarı çıkmak, görünmek istiyor, bilinmek istiyor. Bu bilkuvve iyilik fikir/ tasarım/ murad halide. İçimdeki soyut “erdem” dışa nasıl vuracak?

Ömür taşıyı yontuyorum. Ne çıkacak meydana? [Michelangelo](#)’nun nefes kesen heykellerine mi benzeyeceğim? Yoksa Ben’den geriye sadece mermer tozu ve [kırık parçalar mı kalacak Marilyn Monroe](#) gibi? Yetenekli ve istekli bir heykeltıraş mermeri yontmadan durabilir mi? Ve onun güzel heykellerini “güzel” bulmak özgürlüğüne sahip değil miyiz bizler?

Dipnotlar

1° Bilimin, bilimsel yöntemlerin ve insan zekâsının sınırları konusunu başka kitaplarımızda işlediğimizden burada sadece isimlerini vermekle yetinelim: [Bir pozitivizm eleştirisi](#) , [Maymunist imanla nereye kadar?](#) , [Modern Bir Put: Bilim](#) .

2° Asıl metinde : “...la structure potentialisante de la perception...”

3° Bu konuda faydası olabilecek bir makale çevirisi yayınlamıştık: [Fizikçilerin Zamanı](#). Bilim Felsefesi üzerine doktora yapmış, enerji, savunma ve bilgi teknolojileri alanında araştırma yapan [CEA](#) adlı kamu kurumunda araştırma müdürü olan ve şu an nanoteknoloji, lazerler, Güneş, nötronlar üzerine çalışmalar yapan Madde/Malzeme Bilimleri Laboratuvarı [LARSIM](#)'i yöneten, [CERN'deki parçacık hızlandırıcının](#) tasarımına katkıda bulunmuş ve kuantum fiziği ve parçacık fiziği dersleri vermiş olan Etien Klein şöyle diyordu:

*“Zaman Fizik'te t simgesiyle “ete bürünür”. Yani tek boyutludur, tek bir sayı tarihi belirtmek için yeter. Artı veya eksi ile yönü de değiştirilebilir. Fizikteki bu kullanım **TEK BİR ZAMAN OLDUĞUNU** ve **ZAMAN'IN SÜREKLİLİĞİNİ** peşinen kabul eder. Aslında bu kabul bizim hislerimiz içinde en sağlam olanına dayanır. Olaylar bazen aynı anda meydana gelebilir ama hiç bir zaman bir boşluk yoktur. **Yani Zaman'ın geçmediği bir zaman yoktur.** Mekân'ın aksine Zaman'ın topolojisi çok fakirdir. İki ihtimal var, ya düz bir çizgi ya da bir çember. Bir başka deyişle ya çizgisel, lineer bir zaman ya da bir çevrim, döngüsel zaman.*

*Döngüsel Zaman modeli bir çok mitolojik anlatıda vardır ama sebep-sonuç ilkesine uymadığı için Fizik Bilimi tarafından terk edilmiştir. Bu ilkeye göre sebeplerin sonuçlardan önce gelmesi zorunludur. Haliyle Zaman sıralı bir yapıya sahip olmalıdır ki bir noktanın diğerine göre önde/arkada olduğunu söyleyebilelim. **Dairesel zaman kavramı ise zihnimizin ihtiyaç duyduğu sebep-sonuç zincirini “bozar”.***

Zaman'ı temsil eden parametre açık veya gizli olarak bütün fizik formüllerinde vardır. Bu tabii “nahoş” bir durum zira daha önce de söylediğimiz gibi Fizik Bilimi Zaman'dan kurtulmaya çalışır. Zaman'dan bağımsız, “mutlak” gerçekleri ifade etmek ister. Bu meseleye çare bulmak için “Tarih” kavramı üzerinde düşünmek gerekir. Tarih dünyanın Zaman içinde değişime uğradığını varsayar. Oysa Fizikçinin aradığı ve Zaman'dan bağımsız olan kanunlar değişmezliği peşinen kabul ederler. Peki dünya bir sistem olarak mı görülmelidir yoksa bir tarih/hikâye olarak mı?”

Ölüm'ün –E hâli (4) : Kâmilîyet / έντελέχεια

- [Birinci bölüm](#)
- [İkinci bölüm](#)
- [Üçüncü bölüm](#)

Ölüm korkusu iskanmış, eksik kalmış bir yaşamın sonucudur. Bir ihanetin dışı vurulmasıdır. (Franz Kafka [1])

İnsanlar doğarken ve ölürken [birbirlerine benzerler](#). Onları birbirinden ayıran sadece doğum ile ölüm arasında yaptıkları şeylerdir. **[2]** Evet, hatta o kadar benziyorlar ki karıştırmamak için etiketliyoruz. Mezar taşları da öyle. Zenginlerin mezarları bazen biraz daha gösterişli ama isim yazmasa yine kimin kim olduğu belli değil. Doğumda ve ölümdede bu kadar AYNI olan, bu kadar **bir!**-leşen insanları FARKLI yapan tek bir şey var: Doğum ile Ölüm arasında yaptıkları ve yapmadıkları şeyler... yani yaşamları... Peki nerede şimdi o yaşamlar? Tahsil, toplumdaki

saygınlık, yapılmış iyilikler, edilen küfürler, tutulmamış sözler, diplomalar, hastalıklı ve sağlıklı günler, banka hesapları, iltifatlar ve riyakârlıklar nerede?

İnsan bir et parçası olarak geldiği şu dünyadan mezarlık gübresi olarak mı gidecek? Bütün sevinçler ve üzüntüler birer abartı mıydı? Hiç manevra kabiliyeti yok mudur İnsan'ın? Şu morgda yatan zavallıya bakın meselâ. Doğmayı o seçmemişti. Ölmeyi de istemedi. İteklerek girdi bir kapıdan, kışına bir tekme yiyerek bir başka kapıdan dışarı çıktı şimdi. İki kapı arasında geçen zaman onun eseri olabilir mi? Başını ve sonunu seçmediği yaşamını **farklı ve özel** yapabilecek ne kaldı geriye? Rolex marka saati mi? Kokmuş çoraplarının bile çıkardılar. Ölüm ne acayip ülke, yolcuların kredi kartları ve iç çamaşırları gümrüğe takılıyor...

Çocukluğumdan kalma bir oyuncuğa dikiyorum gözlerimi... Bir yap-boz. Küçük beyaz tabletleri sağa-sola, aşağı-yukarı doğru kaydırarak oynayabiliyorsunuz. : Bütün parçalar yerini bulunca ilaç firmasının reklâmı çıkıyor: "**Aspirin çocuklar için**". Sol alttaki boşluğa dikkat ettiniz mi? Bir parçası eksik gibi. Ama değil. O boşluk olmasa yap-boz olmaz, "**ben yaptım sen bak**" olurdu. Boşluk olmadan hareket olmuyor. Ne yazıldıysa o, hiç bir şeyi değiştiremezdik. Boşluk yoksa seçim de yok.

Jean-Paul Sarte'ı okudukça daha iyi anlıyoruz. Boşluklar ve delikler birer rumuz gibi: Boşluk olmasaydı dünya nasıl olurdu? Fazla yolcu almış ve kapıları açılmayan bir minibüse benzerdi herhalde. O kadar sıkışık ki bırakın kıpırdamayı, nefes almak dahi mümkün değil... Terlerimizin bile birbirine karışıp aktığı bu minibüste bedenlerimizin nerde başlayıp bittiğini dahi bilemezdik. Evet, boşluk yoksa hareket de yok. Hareketin mümkün olmadığı bu "sıkışık" dünyada ne serbestlik ne de özgürlük olabilirdi. (İkisi aynı şey değil: Bkz. [Hayvan Serbesttir, İnsan Özgürdür](#))

Kuyular, anahtar delikleri, evlerin kapı ve pencereleri, hatta odaları... Boşluk olmadan eşyaların kullanılması imkânsız. İçi cam dolu bir bardağı ya da beton ile dolu bir binayı kim ne yapsın? Serbestliğin, özgürlüğün, hür seçimin simgesidir her bir delik. Yaşamdaki "boşluklar" ise vicdanın ve hukukun önkoşulu. Çünkü **bir şey yapmama özgürlüğü yoksa yapmaktan erdemi de yok**. Yerçekimi kanununa muhalefetten hapse atılan birini gördünüz mü siz?

*"... Biz insanlar serbestlik (liberty) ve özgürlük (freedom) arasındaki farkı anlayıncaya kadar dertlerimiz sürececek gibi gözüküyor. Hukuk'un siyasetteki yerini "hissetmek" gerek. Zira totaliter rejimleri en çok rahatsız eden kavramlardan biri hukuk... Meselâ Adolf Hitler'in ideal devletinde hukuka gerek kalmayacak, hukukçuluk, modası geçmiş bir meslek olacaktı. Naziler biyolojinin **determinist yasalarına** uygun, ırkçı determinizm doğrultusunda bir dünya kuracaklardı. Karl Marx ise adeta tanrılaştırdığı Tarih'in **determinist yasalarından** bahsediyor, proletarya diktasıyla MUTLAKA kurulacak olan sınıfsız toplumu müjdeliyordu. (Bkz. [Derin Marx](#)) Gerek nazizm gerekse komünizm özde aynı fikrî ve vicdanî zemine kurulmuştu: Pozitivizm. Özü fikirsizlik ve vicdansızlık olan pozitivizm... Liberalizm de öyle. İnsan'ı **Homo economicus'a** indirgeyen bu ticarî bir rasyonalite(!) bize liberalizmin köklerinin de pozitivizme*

dayandığını ispat ediyor. İnsan topluluklarını karınca yuvası ya da arı kovani sanan, Adalet'i sağlamak yerine zulümü "rasyonalize" eden **totaliter bir ideoloji** bu. Tecavüz kaçınılmaz ise zevk almaya bak! ..." (Bkz. [Ticarî bir mal olarak "Adalet"](#))

Mükemmelleştirebildiklerimizden misiniz?

Üç minik sorgulama yaptık geçen hafta [1, 2, 3] : Jean-Paul Sartre'ın devasa kitabı Varlık ve Hiç'teki anahtar kavramlardan birine çevirdik gözlerimizi (=aklımızı): Hatırlayacaksınız mermerde saklı heykelden, yumurtada saklı kartaldan bahsetmiştik "**potentialité**" kavramını anlatmak için. Yani **bilkuvve** varoluş ile **bilfiil** varoluş. Henüz gelmemiş bir gelecekte var olanı şimdiki zamanda düşünmek, niyeti, muradı akıl yoluyla keşfetmek...

Filozoflar Sartre'ı beklemediler elbette bu kavramı keşfetmek için; meselenin kökü çok eskilere dayanıyor. Aristoteles'in dilinde **έντελέχεια** (oku. Entelesia) adında bir olgu var meselâ. Uykuda ya da pasif, durağan halde bulunan, **bilkuvve** (**δύναμις / dunamis**) bir **kudretin**, **güzelliğin**, **muradın** meydana çıkması, **tezahûr** etmesi, **görünmesi**, **bilfiil** varoluşa geçmesi (**ενεργεια / energeia**) anlamına geliyor.

Büyük usta bu kelimeyi türetmek için üç kavramı bir potada eritmiş:

- **έντελής**: Mükemmellik
- **έχειν**: Sahip olmak
- **Τέλος**: Hedeflemek, Önceden belirlenmiş bir hedefe yönelmek, sürekli o yönelme halinde olmak.

Yazımızın başlangıcındaki sorgulamaları hatırlayın. Kendi isteğimiz dışında başlayan ve biten yaşamın mânâsı, kimilerine göre mânâsızlığı... Aristoteles yaşama bir mânâ yüklüyor (ya da o mânâyı keşfediyor) : **Mükemmelliğe yönelmek, kâmil olma arzusu ve şuuruyla yaşamak.**

Yalnız bu mânâ katmerli bir sembolik sistemle anlatılmış, ilk bakışta **έντελέχεια** kelimesinin birden fazla anlamı varmış gibi geliyor . Aristoteles özel olarak gizlemeye çalışmamış elbette. Sadece **Kâinat'ın şiirine** ([x](#), [y](#), [z](#), [a](#), [b](#), [c](#), [d](#)) sadık kalarak yazmaya gayret etmiş. Açalım:

Gerek **Metafizik** (Kitap 9 ve 11) ve gerekse **Nefs Üzerine** (Kitap 2, Bölüm 1; *Gr. Peri Psuke, Lat. De Anima*) adlı eserleri okuyanlar fark edecektir ki bu kelime kullanıldığı yere göre bir değişkenlik arz ediyor, farklı şeyleri/süreçleri işaret ediyor:

- 1° Maddeye çalışma yoluyla verilen nihai şekil,
- 2° O şekli verme eylemi,
- 3° Mümkün olanın gerçekleşmesi,
- 4° Tabiatı icabı bir cismin/canlının olgunlaşması, mükemmelleşmesi,
- 5° Bu mükemmelleşme sonucu meydana gelen canlı (Kelebek olan tırtıl veya doğan bebek)

Sartre'ın kitabı Varlık ve Hiç'te de var bu "prizma". Yaklaşık 40 kez kullanılan "**potentialité**" kelimesi kâh şuurlu seçimler ve yönelmeleri kastediyor kâh mümkün olanın gerçekleşmesini. Kanaatimce bu bir çok anlamlılık ya da çelişki değil. Bu anlamların hepsini birden

düşündüğünüzde *έντελέχεια* kelimesinin (ya da “*potentialité*”) gerçek mânâsı çıkıyor ortaya: **Yokluktan varlığa geçiş sürecinde varlıkların kendi rollerini oynamaları.**

“Mümkün” mümkün müdür?

Aristoteles’in prizmasından bir renk alalım, önceki listenin **3°** numaralı maddesine bakın: “Mümkün”. Olası bir durum için kullanıyoruz bu kelimeyi. Ama özünde bu kelimenin de birden çok anlamı var:

- **1°** Tavukların uçması mümkün değil. (Tabiat kanunlarına aykırı)
- **2°** Bir saate oraya gelmem mümkün değil. (Trafik açık olsaydı mümkündü)
- **3°** Bana yalan söylemesi mümkün değil. (Bal gibi mümkün ama o dürüst olmayı seçer her zaman)

Bu renklere baktığımızda fark ediyoruz ki bilkuvveden bilffile geçiş iki türlü olabiliyor:

- **A° Mecburi geçiş** : Geçmemezlik edemezsin, mecbursun. yani bilimsel, determinist, tabiatın yasalarına tabi. Isıtılan demir erir, yumurta civciv olur, ekilen tohum büyür, aç kalan insan ölür. Bu geçiş objektiftir, herkes için aynıdır. Silahtan çıkan kurşunu güzel bulman, korkman ya da kimyasını bilmen bir şey değiştirmez. Kurşunun delme gücü, senin etinin direncinden fazladır. Sebepler sonuçlara gebedir!
- **B° Özgür geçiş** : Mermerin içinde saklı olan heykel yumurtadaki civcive benzemez. O heykel ancak sanatçı bir göz için vardır. Kendi haline bırakılan bir mermer blok hiç bir zaman kendiliğinden heykelleşmez. Sanat’ın ve Erdem’in eklemlendiği nokta tam da burası. Eğer ben istersem içimde pasif halde bulunan güzelliği dışa vurabilirim. Güzelliğin ne olduğunu bilmiyorum. Ama güzel kitaplar, güzel kadınlar, güzel evler, güzel sözler ve güzel davranışlar biliyorum.

Çok şükür Aristoteles de bizimle hemfikir. Nereden biliyorum? Erdemi kasederken kullandığı kelime arete (gr. *ἀρετή*). Bu kelime aynı zamanda bıçağın keskinliği, atın hızı gibi maddî mükemmellikleri de işaret etmeye yarıyor. **Erdemli bıçak “iyi” keserken erdemli insan “iyi” davranıyor!** Tabi “mükemmel bıçak / mükemmel insan” dersek daha az komik olabilir... Kâinat şiiirinin sadık okuyucusu Aristoteles enerji ile determinist bir eksendeki bilkuve -> bilfiil dönüşümü anlatırken erdemsel mükemmellik ile özgür bir eksendeki dönüşümü anlatıyor. Sanatçı güzel heykel / resim yapmakta özgür, ben bu eserleri güzel bulmak zorunda

değilim. Onun içindir ki “güzel” dediğimde bir kıymeti var. Sanat’taki özgürlük ise daha derin bir özgürlüğün rumuzu: Erdem (gr. **ἀρετή**).

Ömür heykelimi yontmak [3]

Doğacağım yeri ve zamanı tayin etmedim. Başıma gelen olayları, kazaları ben seçmedim. O halde ömür heykelimi yontmakta özgür müyüm? Hürriyetimin sınırları nereden nereye uzanıyor? Jean-Paul Sartre’ın şu sözünü hatırlayalım:

“Mühim olan sana yapılanlar değildir. Mühim olan sana yapılanı senin ne yaptığındır”

Demek ki Sartre’a göre insan’ın özgürlük sahası fikrin maddeye nüfuz ettiği ufuk çizgisinde. Boya fırçasının, keskinin ucunda. Heykeltraş gibi karşımda duran mermere (ömrümün geri kalan kısmına) bakıyorum. Dünyadaki bütün (mümkün) heykelleri içeren bir mermer blok... Henüz yontulmamış, yaşanmamış bir ömür parçası bekliyor beni. Mümkünlerden birini seçip gerçekleştirmeye başlıyorum. Niyetim, muradım zaman ve mekânın dışında, yontma fikrim (**εἶδος / ἰδέα** ; “idea”) henüz bilkuvve vaziyette. Elime alıyorum keskiyi ve çekici. Ömrüme şekil (**μορφή** ; “morfe”) vermeye başlıyorum. Yaşamak demek “yaratıcılık” oynamak demek. Kâinatlar yaratacak kudretim yok. Ama kendi hürriyet bahçemde ömrümü “yaratıyorum”:

“... İbn Arabî, varlıkların Tanrı’nın bilgisinde var olmaları yönüyle, “şehâdet âlemi” olarak isimlendirdiği bu âlemdeki varoluşlarından önce de mevcut olduklarını düşünmektedir. Bu yönüyle a’yân-ı sâbite, ilâhî akıldaki veya ilâhî zâtındaki sûretler veya hallerdir. İbn Arabî, dışsal varlıkta yok olan, ancak Tanrı’nın ezeli bilgisinde var olan bu akledilir varlıklara “a’yân-ı sâbite” ismini vermektedir. A’yân-ı sâbite’nin sözlük anlamı “değişmez özler” dir. Bir başka yönüyle a’yân-ı sâbite Tanrı’nın kendi kendisinin bilgisidir. Tanrı’nın kendisi için kendi zâtının belirlenmiş biçimlerine İbn Arabî düşüncesinde “ilk kendini açma” veya “ilk belirlenim” olarak anlayabileceğimiz “taayyün-i evvel” ismi verilmiştir. Biz bu belirlenimleri Tanrı’nın hem zâtında hem de ‘zihninde’ bulunan henüz açığa çıkmamış haller olarak anlayabiliriz. Ayn’lar, zihnimizdeki düşünceler zihnimizden ne kadar bağımsız kalırlarsa, Zât’tan o kadar bağımsız olarak var olabilirler. Bu yüzden, a’yân-ı sâbite ne bütünüyle Tanrı ile özdeştir ne de Tanrı’dan tamamen başkadır. İbn Arabî a’yân-ı sâbiteden bahsederken bu paradoksal durumun farkındadır ...” (İbn Arabî’de mistik sembolizm, [Tahir Uluç](#))

Peki Mâna ve Madde nasıl eklemlenir? Meselâ iyi insan olduğumuz için mi iyilik yaparız yoksa yaşadıkça, iyilik yaptıkça iyi insan mı oluruz? Hangisi diğerrinin sebebidir? İçimdeki potansiyel, bilkuvve güzellik midir güzel davranışlarımın kaynağı yoksa bilfiil yaptığım iyikler ve kötülükler midir beni güzelleştiren ya da çirkinleştiren?

Büyük ustalardan Plotinus **“Gerçek varlıklar ölümsüzdür, zamana tabi değildir”** diyordu. Demek ki bu “eklemlenmeyi”, madde-mânâ ilişkisini sorgularken birini ötekine tercih etmek zorunda değiliz. Mânâ ile madde arasında bir seçim yapmaya gerek yok. Tam tersine materyalizm ile idealizm arasında taraf tutmak, varlığı anlamaya bir engel teşkil edebilir. Zira Mânâ olmadan maddenin anlamı yok. Maddesiz mânâ ise ete bürünmediği için potansiyel halde beklemede:

“... Sûretin sürekli bilkuvve var olduğunu ve madde sayesinde bilfiil hale geldiğini iddia etmek doğru değildir. Çünkü sûretin cevheri fiildir. Bilkuvve olanın doğasına gelice, onun mahalli maddedir. Bu durumda madde ‘kendinde bilkuvve, sûret sayesinde bilfiil mevcûd’ demenin uygun olduğu şeydir. Sûret maddeden ayrılmaya da, varlığını maddeden değil, kendisini maddeye veren illetten (sebebe) alır. Sûretin maddenin illeti olduğunu açıkladığımız halde nasıl olur da sûret maddeyle var olabilir? İlet ma’lûl (sonuç) ile var olmaz. Birisi diğeriyle var olan iki şeyden her biri diğerine varlık veremez. Bunun imkânsızlığı ortaya çıkmış ve ‘bir şeyin kendisiyle var olduğu şey’ ile ‘kendisinden ayrılmadığı şey’ arasındaki fark açıklanmıştı...” (İbn Sina, Şifa Külliyyatı /22ci kitap-İlâhiyat)

Evet... İdealistlerin, materyalistlerin hatta düalistlerin yanıldığını düşünüyorum. Zira **bilkuvve varoluş** ile **bilfiil varoluş** arasında bir sebep-sonuç ilişkisi kurmak (ya da bir hiyerarşi ihdas etmek) gerçekten sakat. Peki “tavuk mu yumurtadan çıkar yoksa yumurta mı tavuktan” tarzı sorulara ne cevap verilebilir? Bu güne kadar verilmiş cevap içinde en kalitelisi Toshihiko Izutsu’nun ki galiba:

“... Gerçek olan yalnızca âlemin bâtını olmayıp onun zâhiri de Gerçeğin ta kendisidir; çünkü âlemin zâhiri aslında tecellî sûretleridir. Bu bakımdan âlemin bâtını ile zâhirinin her ikisinin de ulûhiyyet ile ilgili olarak tanımlanması gerekir...” (Toshihiko Izutsu, İbn Arabî’nin Fususunda Anahtar Kavramlar, sf. 117)

Dipnotlar

1° Gustav Januch aktarıyor, [“Kafka ile mülakatlar”](#)

2° [Tom Ned ve Jean-Charles Koch](#) tarafından hazırlanan kısa metrajlı filmin metninden “Ben kendimin istikbaliyim” (Je suis mon avenir)

3° “... Birbirine aşk ile mi dolanmıştır o iki sağ el yoksa dua mı etmektedir? Neden iki sağ el? Bir aşk mümkün olsun diye iki elin iki farklı kişiye ait olduğu mu anlatılır yoksa tek bir sağ el aynada kendini mi seyretmektedir? [Rodin müzesini](#) gezen bir [göz \(=akıl\)](#) zannediyoruz **“La Cathédrale”** isimli o heykeli unutamaz kolay kolay. Başlangıçta sıradan insanların gözünde kocaman, şekilsiz bir taşı belki... Ama Rodin o mermere, maddeye baktığında bitmiş eserini, maddenin surete bürünmüş hâlini görüyordu...

Bomboş bir tuval karşısında ressam da neticeyi, maksadını, muradını, eserinin kemale ermiş hâlini hayal eder.

*Sanatçıların zâhirî “yaratma eylemi” aslında bu tasavvur halinde, hayal aleminde zaten “**yaratılmış**” olan bir şeyin maddî alemde de **VAR** edilmesidir. Bir başka deyişle MADDE yani mermer, tuval, boya veya şairin, yazarın kelimeleri işte bu mânânın surete bürünmesi, maddî alemde tecellî etmesidir. Maddî ortam sanatçıdaki mânâların yansıdığı bir ayna olur. Aynadaki suret sanatçının anlattığı gerçeğin kendisi değildir. Ama o gerçekten ayrı da değildir. Surete bakarak perde arkasını yani gerçeği görmek için sanatçının **lisanını**, sanatındaki sembolîği bilmek gerekir. Bu sembolik sanatçıya bağlıdır. Hayat hikâyesi, acıları, umutları, korkuları, kavgaları... Ayrıca eserin yapıldığı dönemi, sanatçıyı etkileyen fikirleri, tarihi olayları bilen kişinin gözü (yani akli) sanatçının **lisanına** da hakim olur. Sadece akıllı (=gören) seyirciler **lisanı** kullanarak sanat eserine baktıklarından zahirden gerçeğe doğru gidebilirler ...” [TAMAMI](#)*

Kaliteli Ateizmin Faydaları ve Sartre(1)

“Herkesin yararına olmadığı müddetçe hiç bir şey kendi yararımıza değildir” (Jean-Paul Sartre)

Bu cümle Kur’an ya da İncil’den alınmış değil; bir ateistin kaleminden çıkmış. Toplumsal faydalar uğruna küçük, bireysel çıkarların reddedilmesini savunan bir duruş. Zorunlu din dersi, başörtüsü yasağı, Kürtçe eğitim hatta işçi haklarından çevre kirliliğine uzanan çok geniş bir sahaya uygulanabilir. İlginç olan kutsal metinlerle örtüşmesi. Sadece İslâm veya Hristiyanlık değil hemen bütün dinlerde Taoizm’de, Hinduizm’de hatta Konfüçyüs felsefesinde bulabileceğimiz bir ilke bu, meşhur **Altın Kural**. biraz daha emir/yasa tonunda yazarsak:

“Sana yapılmasını istemediğin şeyi başkalarına yapma, kendin için istediğini başkaları için de istemelisin”

Bilgelik dediğimiz de bu değil mi? **Bir anayasa maddesi kadar sağlam, bir çocuğun anlayıp uygulayabileceği kadar basit!** Nerde Sartre’ın fikrî kalitesi, nerde şimdiki ateistler... Her zaman söylerim, modernite icad oldu, ateizmin bile kalitesi bozuldu! Uzun zamandır Tanrı-sız ateistler değil Tanrı karşıtlarının ve din düşmanlarının sesini duyuyoruz. 21ci asrın ateizmi içine kapanık ve savunma pozisyonunda. Fikir üretmiyor **[1]** çünkü materyalist, bilimsel bilgiyi putlaştıran, [Stephen Hawking](#) gibi [pozitivist](#) ama hepsinden önemlisi İnsan’dan

kopuk... Yeni moda ateizm Tanrı'dan kurtulmak isterken İnsan'ı da kaybetmiş. (Bkz. [Salgam suyu varsa Tanrı'ya lüzum yoktur](#))

Sartre gibi kaliteli ateistlerin çıkış noktası ise bambaşka. Onlar vicdanın sesini duyma gayretindeler. Görünmeyen tanrılar ile kavga etmek yerine **“görünürde tanrı yok, biz insan olarak ne yapabiliriz?”** diye soruyorlar. İnsan hissiyatından yola çıkılarak bir ortak yaşam projesi icad etmenin peşindeler. Bu çizgiye paralel olarak **iç dünyamızda hissettiklerimiz ile dış dünyanın adaleti arasındaki ilişkiyi** ele aldığımız bir kaç makale buradan okunabilir:

- [Çocukların cinsel istismarı](#)
- [Çirkin Cumhuriyet ve Mânâ'sız Maneviyat](#)
- [Gün Bebek Nasıl Katil Oldu?](#)

Peki filozofların ve ilâhiyatçıların “Altın Kural” dedikleri bu ilkeyi Sartre nereden buldu? Kendisi mi keşfetti yoksa Avrupa'nın fikrî zemininden, Jüdeo-Kretyen mirastan devşirip ateizme yama yaptı? Eğer söz konusu kaynakta yani **“Varoluşçuluk bir hümanizmdir”** adlı kitapta bu ilkenin yazılı olduğu kısmı incelersek hiç şüphe etmeden hakkını Sartre'a teslim edebiliriz sanıyorum:

*“Her insan bütün insanlardan sorumludur. İnsanların seçimleri onların bireysel çaplarını aşar, her bir seçim bütün insanlar adına yapılır. Öncelikle her bir fiilimiz kim olduğumuzu belirler: Korkak, cesur, vasat, yetenekli, işte ve aşta başarılı ya da başarısız. [...] Eylemlerimizle sadece kim olacağımıza karar vermiyoruz, aynı zamanda İnsan'ın nasıl olması gerektiğine karar veriyoruz. Şu ya da bu eylemi seçmek demek bir değeri seçmek demektir. **Herkesin yararına olmadığı müddetçe hiç bir şey kendi yararımıza değildir**” (Varoluşçuluk bir hümanizmdir, sf. 22-28)*

Bu satırlarda dikkat çeken ikinci bir husus ise “soyut” bazı güzelliklerin ancak davranışlar üzerinden gerçek hayata dahil olması. Meselâ kalbim muazzam derecede merhametle dolu olsa bile bu söz ve eylemlerimde görünmediği müddetçe “yok” gibi. Etrafımdaki insanlara acıdığım zaman bu uykudaki merhamet uyanıp gerçek hayata dahil oluyor, gerçek merhamet oluyor. Kendimi ötekilerin yerine koyup **“ya ben ihtiyaç içinde olsaydım, ne beklerdim?”** diyebilmek... Sartre'a göre insan olmanın gereği bu. Türlü bahanelerin arkasına sığınmak kabul edilebilir bir tavır değil.

Kalple, sözle ve elle mücadele

Sartre'ın eserlerinde bulduğumuz ve vahiy ile paralellik arz eden ikinci bir nokta daha var. Bu da haksızlığa direnmenin kademeleri. Nedir? Bir hadis ile başlayalım:

“Sizden kim bir kötülük görürse, önce eliyle düzeltsin, buna gücü yetmezse diliyle düzeltsin. Buna da gücü yetmezse, içinden buğzetsin/muhalefet etsin/gönlünden imanî tepkisini koysun. Fakat bu gönülden tepki de imanın en zayıf halidir.”

Bir Müslüman için oldukça net: Mücadele edecek imkânı/cesareti olmayanlar dahi en azından kalple cehdetmeye çağırılıyor. Çünkü insan bizzat mağdur olmasa bile karşı

koyamadığı bir zulme tanık olduğunda tabiatı icabı sıkıntı duyar. Meselâ kadınlara uygulanan şiddete karşı olmak için kadın olmak gerekmez. Veya bir zencinin hakları elinden alındığında beyazlar da rahatsız olur. Ama zulmün sürmesi halinde bir şey yapamamanın yükü hissedilir. Bu defa kimi insanlar **“eh o kadın da aramıştır; belki kıskırtmıştır”** demeye başlar. Meşru olmayı meşrulaştırmaya, vicdan yükümüzü hafifletmeye çalışırız kimi zaman. İşte İslâm dini buraya bir kırmızı çizgi çekiyor. Yani her mücadeleye balıklama dalmak gerekmez belki. Şartlar icabı sabretmek, yardım toplamak vs gerekebilir. Ama **“ne yaparsan yap, kendine yalan söyleme”** deniliyor. Kural bu. Çünkü kalben direndiğimiz müddetçe güvendiğimiz kulaklara bir şeyler fısıldayabiliriz. İnternette, başka ortamlarda gizlice direnebilir, kalbî direnişi yayabiliriz. Gün gelir elle direnmenin sırası gelir. Ama kalbin kalesi düştü ise, imanının **“en zayıf derecesi”** dahi kalmadı ise kim neye nasıl dirensin?

Peki ateist Sartre ne diyor bu konuda? Sartre söze, sözün direniş amacıyla kullanılmasına büyük önem veriyor. Özetle:

“Kimse söylemediği müddetçe zencilere zulüm edilmesi hiç bir şey değildir. Zenciler zulüm görüyor. Kimse farkında değil. Belki zenciler bile farkında değil. Bazen direnmek için bunun söylenmesi, adının konması yeter. [...] Yazar kurgu ve hayal gücünü de kullanarak saklanan gerçeklerin üzerindeki örtüyü açmalıdır. Yazar zulmün her türüne direnmeli, aklını ve kalemini özgürlüğün hizmetine sunmalıdır.” (Yazarın sorumluluğu, sf. 17-21, 1946 ve Edebiyat Nedir?, sf. 26-30, 1948)

Sözün, kelâmın sorumluluk bilinciyle kullanılması sanatı belli bir yere konumlandırıyor. Sartre “sanat için sanat” yapmaya karşı olduğu kadar “sosyalist gerçekçiliğe” de karşı. Fildişi kulelerde üretilen sorumsuz güzellikler ona göre değil. Fakat edebiyat siyasî propaganda derekesine de düşürülmemeli. **Edebiyat zulme direnirken siyasî projelere alet olmamalı. Zira propaganda manipüle eder, köleleştirir. Oysa edebiyat bunun zıddıdır. Hür insanların hür vicdanlarına hitab eder. Propaganda ise edebiyatın ölümüdür.** Gerçekten de zulme direnirken propaganda yoluyla yeni zulümlere kapı açma tehlikesi var. İnsan aklının, vicdanının, özgürlüğün hiç bir zaman devre dışı bırakılmaması gerek. Yoksa varılacak yer totalitarizm olacaktır. Bozulma süreci liberal, komünist, hatta İslâmcı olabilir, siyasî renk fark etmez:

- [Aldatılmak güzeldir](#)
- [Yanılmaz kehanetler](#)
- [Liberal Totalitarizm\(3\): Özgür ol! Bu bir emirdir!](#)
- [İşçiler için, işçiye rağmen](#)
- [Liberal totalitarizm kendine iç düşman mı üretiyor?](#)
- [Sosyalizmden kaçan işçi olur mu?](#)
- [Liberal Totalitarizm\(2\):Adolf Hitler Reloaded!](#)

Kaliteli ateizmin insanlığa faydası

Farklı manevî ve felsefî referanslara sahip insanları bir arada barış içinde yaşatmak her zaman erişilmesi zor bir hedef teşkil etti. Geçmişte kurulup yıkılmış devletlerin bir kısmı ideolojik ya da dinî sistemleri halka dayattılar. Cami ve kiliseleri yıkıp resmî ideolojiyi din haline getiren komünizm ya da

kemalizm ister istemez totaliter devletlere gebedi. Ancak din adına hareket eden devletler de “dindarlaştırıca” halkı dinden soğuttular: Meselâ İslâm’ın tek bir yorumunu ve biçimsel uygulamalarını kanun ve polis yoluyla dayatan, kendine “**şeriat devleti**” diyen devletler de halka mutluluk getiremedi. (Bkz. [Âl-İmrân Suresini Okusaydı İslâmcı Olmayacaktı!](#))

Bugün ise herkesin haklı olduğu, herkesin ahlâk değerlerinin aynı mesafede tutulduğu (veya niyet edildiği) sistemler gelişmiş ülkelere hakim. Ne var ki adına ister demokrasi diyelim ister liberalizm, bu sistemler de bireysel tutkularından ve hırslardan aldıkları rüzgârla yeni bir tür totalitarizm üretmekte. Propaganda yoluyla insanlar yine şeyleştirilmekte, homo economicus’a indirgenmekte. Bu konuda şu iki kitap okunabilir:

- [Liberalizm Demokrasiyi Susturunca](#)
- [Liberalizmin Kara Kitabı](#)

Kısaca kurda ve kuzuya “sen de haklısın” demekle olmuyor. Herkesi, herşeyi kabul eden rölativist ahlâk ... en kısa deyişle ahlâksızlık demek. **Liberallerin “özgürlük” sandığı serbestlik ise dönüp dolaşp tilkinin kümesteki özgürlüğüne(!) varıyor.** Zengin ülke fakir ülkenin hammaddesini alıyor, [diktatörleri destekliyor, savaş çıkartıyor](#), kimyasal ve nükleer atıklarını fakirlerin topraklarına dolduruyor. Fakir direnirse zengin medyası “korsan” damgasını vuruveriyor! (Bkz. [Somali: Korsan mı, balıkçı mı?](#))

Jean-Paul Sartre’in kaliteli ateizmi işte bu noktada önemli:

Din düşmanı / Tanrı düşmanı olmadığı için **farklı inançlardan olan insanların bir “insan fitratı” anlayışı üzerinde birleşebilmelerini kolaylaştırabilir.** Tek başına yeterli olacağı iddiasında değilim ama küçük bir kapı açsa yeter. İnsanların akıllarını kullanmaları için bir katalizör olabilir. Kur’an veya İncil’in adını duyunca tüyleri diken diken olan insanlar ile farklı inançların dindarları birbirlerini bu “kaliteli ateizm” zemininde anlamaya başlayabilirler.

Dipnotlar

1° Dinlerle kavgalı, inançların gerici/zararlı olduğunu savunan, Tanrı’nın yokluğuna iman etmiş bu bilim yobazlarıyla tartışmak da çok zor. Mânâyı reddedip kafayı maddenin kumlarına gömmenin bedeli oldukça ağır. Bakınız bu konudaki 2 kitap:

- [Modern Bir Put: Bilim](#)
- [Maymunist imanla nereye kadar?](#)

Gelecek bölüm:

- Kaliteli Ateizmin Müslümanlara Faydası
- Sartre’in ateist ahlâkının

Kaliteli Ateizmin Faydaları ve Sartre(2)

Kaliteli Ateizmin Müslümanlar açısından önemi

Askerî sahada Müslümanların bitmeyen mağlubiyetleri, teknik ve iktisadî sahalardaki hızlı değişim bizi bir gün batımına soktu. En azından 17ci asırdan beri alacakaranlıkta Müslümanlar. Kur'anca düşünmek, Kur'anca yaşamaktan uzak düştüğümüz şu devirde Müslüman aydın iki ışık görüyor ama kaynağını bilmemiyor: Vahiy ve kendi beşerî aklı. Ortalığı aydınlatan hangisi? Hakiki Işık'ın kaynağını kendi aklından nasıl ayırd edecek? Fikir hayatımızı kirleten parazitlere bakacak olursak el feneri ile Güneş arasındaki farkı göremiyoruz, bu farukiyetten çok ama çok uzaktayız: **Kâh sosyalist İslâm, kâh liberal İslâm, kâh milliyetçi İslâm...** Bir koltuk değneğine muhtaç olan kendi akılları ama alimcikler İslâm'a protez yapmaktan bıkmıyorlar.

Geçmişte büyük alimler yetiştiren, Kur'an ve Sünnet'ten uzaklaşmadan asrın sorunlarına çare arayan bir ulema varmış. Bugün çare üretmek şöyle dursun, elindeki hazır çareler(?) için problem üreten alimcikler var. ([Yaşar'ın Namaz problemi](#), [Ayşe'nin Kur'an problemi](#)) Tembel ve çıkarıcı bir çeyrek-aydın sınıftan muzdaribiz. Alim az, alimcik çok. İslâm'a has İrfan geleneğinden uzaklaşmış olmanın bedelini her sahada ödüyoruz. (Bkz. [Alimler ve alimcikler](#))

Haliyle Jean-Paul Sartre'ın insan fıtratına dair hasletleri sorgulamakta katettiği mesafe Müslümanlar için oldukça ilginç bir inceleme sahası açıyor. Zira biz Müslümanlar teslim olup kabul ettiğimiz kurallardaki hikmeti idrak edemiyoruz her zaman.

Üstelik modern yaşamın şekillendirdiği bu yeni dünyada oyunun kuralları ekisi gibi değil. Tıbbın ilerlemesi ile “fazla” uzun yaşıyoruz meselâ. Dayanışma ve aile bağları zayıf, ömür uzun, gelecek korkusu ağır basıyor. Gözümüzde yetimlerin ve fakirlerin kıymeti düşerken dünya malı kıymet kazanıyor. “Fazla” paramız var ama sadaka vermiyoruz, biriktirip duruyoruz. Paylaşmak yerine “fazla” yiyoruz, dolaplarımız giysi dolu. Cep telefonu, internet, sesten hızlı uçaklar... Özetle gücümüz arttı ama 9cu ya da 11ci asra kıyasla imanımızın kuvveti aynı kaldı, hatta belki de geriledi.

Sartre gibi ateistler işte bu noktada ehemmiyet arz ediyor. Zira yeterince sorgulamadığımız, temellendirmediğimiz nice dinî emir ve yasak İslâm dışı kaynaklarda, özellikle de ateist metinlerde ele alındığında bu bize tenzih yoluyla ilerleme imkânı veriyor. Neden tenzih? Çünkü bazen birbirine karışık duran iki şeyden birini anlamak ötekini de idrak etmeye yarar. İnsan akli böyle işler. Hep tuzlu suda yaşamış bir balık ne suyu bilir ne de tuzu; ta ki bir akarsu ağzına gelip tussuz suyu “tadana” kadar. Denizin ortasına geri döndüğünde artık sadece tatlı suyu değil Tuz’u da öğrenmiş olur.

Bizim de bir yöntem olarak tenzih yoluyla birşeyleri arındırmaya ihtiyacımız var. 21ci asırda yaşıyoruz. “Eskilerin” dünyasına kıyasla “fazla” zengin ve “fazla” karmaşık bir dünya bu. Nükleer silahlar, uluslar arası ilişkiler ve 24 saat uyumayan para hareketleri başımızı döndürüyor. “**Komşusu açken rahat yatamayan**” bir köylü vardı belki “eskiden”. Ekmeğini böler, komşusunu doyurur rahat ederdi. Bugün aç yatan milyonlar var hepsi ile komşuyuz internet sayesinde. Dünyanın neresinde olursa olsun her zulümden haberdarız. Google ile hepimiz alimiz(!). Bilgi, para, silah, hak, adalet... “Eski” yaşantılardan bize kalan kurallar ve geleneklerle yaşamak kolay değil. Kötüye “iyi” denen, iyilerinse aşağılandığı, hor görüldüğü bir devir bu.

Özetle öğlen güneşinin ortalığı aydınlattığı bir saat değil, tersine bir tür gün batımı bizim asrımız. Güneş’in ışığı direk ve bol iken neyin ne olduğu bellidir, ışık tektir, ne bir mum ne de bir projektör gözü (=aklı) aldatmaz. Peki ya gölgeler uzadığında, küçükler büyük gözüktüğünde? Güneş dağların ardında görünmez olup renkler siyaha çaldığında? Alaca karanlıkta bir el feneri bile gözlerimizi kamaştırabilir değil mi?

Kaliteli ateizmden nasıl istifade edeceğiz? [Jean-Paul Sartre](#)’ın özgür irade, toplumsal ahlâk, [Altın Kural](#) veya [seyleştirme](#) gibi mevzularda yazdıkları bu sahaların tefekküre açık olduğunun ispatıdır. Gerekli ve fakat yeterli değildir.

Bir ateist olarak Sartre vahiy olmadan bu noktalara gelebilmiştir. Demek ki hürriyetin, iyiliğin, adaletin fitrî oluşu sadece naklî bir bilgi değil. Kur’an’da, hadislerde okuyup körü körüne yutulacak bir ezber değil. Tersine bu hazinelerin kapısı insan aklına ve hatta hissiyatına açıktır. İnsan soğukluk, sıcaklık, açlık, tokluk vs hissedebildiği netlikte kendi özgürlüğünü de hissedebilir, hatta hissetmelidir. İslâm’a göre bu özgürlüğü reddetmek demek kanaatimce İlahî Yargı’yı, Cennet’i Cehennem’i... belki Kur’an’ın yarısını reddetmek olur. Jean-Paul Sartre’a göre ise bu özgürlüğü reddetmek sorumluluktan (=insanlıktan) kaçmak. Sartre’ın “**mauvaise-foi**” dediği bir tür hilekârlık. Ama bu kaçış cazip bir kaçış. [Eric](#)

[Fromm'un "Özgürlükten Kaçış"](#) adlı eserinde tahlil ettiği gibi insan karar vermekten, sorumlu olmaktan kaçır, arkasına sığınacağı bahaneler arar.

Sartre'in ateist ahlâkının zayıf noktaları

Özgürlüğün kendisi özgür değil. Mesele burda. Yani insan doğmayı ve ölmeyi kendi iradesiyle kontrol edemediği gibi özgür olmayı da kendisi istemedi. Bu özgürlükten vazgeçmek de insanın elinde değil. Sartre'in kendisi de söylüyor **"insan özgür olmaya mahkûmdur"** diye. Doğru. Fakat bu hümanist ve tanrısız perspektifte Özgürlük'e o kadar çok anlam ve hatta kudret etfediliyor ki korkarım Sartre'çı özgürlük putlaşıyor. [Maurice Merleau-Ponty](#) gibi destekçileri bile bir yerden sonra **"keşke özgürlüğün içini bu kadar doldurmasaydı, başka kavramlara da yer bıraksaydı"** mealinden eleştiriler yöneltmişler. (Merleau-Ponty, Sens et Non-sense, sf. 87-91) Sonradan yazdığı makalelerde Jean-Paul Sartre da bu tür eleştirilere hak vermiş.

Hümanizmin bedeli bu bir yerde. Varlık'ın kaynağına, Adalet'in kaynağına İnsan'ı koymanın neticesi bu. Kendine özgürlük veren, kendini adeta yaratan, neyin iyi, neyin kötü olduğuna dahi özgürce karar verebilen ama özgürlüğünden kaçamayan bu insan tasavvurunu aklımız reddediyor:

Yaratılan kim? İnsan. Yaratan kim? İnsan. Yargılayan? İnsan. Cennet? İnsan. Cehennem? O da İnsan...

Böyle bakıldığında hümanizm akıl ile çatışıyor elbette. Fikrî zeminde bir ortak nokta bulmak imkânsız. Ama pratikte, en azından belli bir olgunluk noktasına kadar hümanizm i'se yarayabilir. Özellikle komünistlerin "burjuva ahlâkı" deyip burun kıvrıdıkları, liberallerin **"ne malum? O da onun ahlâkı"** deyip tembellik ettikleri bir dünyada bu kaliteli ateizmi dikkatle incelemek lâzım. Çünkü Sartre'in sorumluluk ve özgürlük algısı [David Hume](#)'daki ahlâkî rölâtivizme kıyasla çok daha kaliteli, insan fitratına çok daha uygun.

Söz zayıflıklardan açılmışken... Sartre bir filozoftu. Onu bir peygamber veya yarı-tanrı mertebesinde görmek elbette neticeye vordırmaz bizi. Sartre bir insandı. Korkuları, umutları ile yaşamaktaydı. Meselâ Aşk konusunda yazdıkları insan fitratına değil kendi iç dünyasındaki ızdıraplara ve düş kırıklıklarına işaret ediyor. Özgürlük, sorumluluk, adalet gibi kavramların tersine Aşk konusu fazlasıyla ben-merkezci, haliyle geçersiz.

Bunun yanında tanrı fikrini reddetmek / yok saymak yetmiyor, Sartre'a bile yetmemiş. Bütün felsefesini ifade ettiği Varlık ve Hiç'te nötr kalmak için gösterdiği bütün çabasına rağmen "yargı" ifade eden kelimeler var: Meselâ Ödev (*devoir*), kaypak (*lâche*), kaypaklık (*lâcheté*), şerefsiz (*indigne*), şeref (*dignité*)... Tanrı yoksa, ilâhî mesaj yoksa neye göre yargılıyor, mihenk noktası ne? Bunlar havada asılı kalıyor ister istemez. "Ne malum onun ödev oldu"gu?" diye sorabilecek bir liberal ya da bir rölâivist her an bu duru'su sarsabilir.

Evet, Satre bir insandı. Tanrısız bir ahlâk teorisi geliştirmeye çalıştı ama hayatı boyunca her insan gibi tutarsızlıklar sergiledi. Meselâ marxist fikirlerin rüzgârında kaldığı bir devirde

mülkiyetin bir hak değil belli bir üretim biçiminin kurumsallaştırması olduğunu iddia edebildi. Fransız Komünist Partisi'ne göz kırpmak için yalan da söyledi:

“...Jean Paul Sartre 1954 senesinde yaptığı Moskova gezisinin ardından Komünist Rusya’da fikir özgürlüğünün mükemmel olduğunu ve bu ülkenin hayat standardı bakımından 10 yıl içinde batılı ülkeleri geride bırakacağını söylemişti.

Aynı Jean Paul Sartre 1975’te yaptığı bir mülakatta ise **bilerek yalan söylediğini** itiraf etti. Aslında Stalin’in soykırımları biliyordu 1950’lerin Fransa’sında. Komünist ülkelerde aydınlara yapılan baskı ve işkenceler de biliyordu. Zaten Sartre komünizme verdiği destek yüzünden Albert Camus gibi aydınlardan ağır eleştiri aldı. Ama 1956’da Komünist Rusya özgürlük isteyen macarları tanklarla ezene kadar komünizmi desteklemekten vaz geçmedi Sartre...”

14 JUILLET

re: Les compagnies de méharistes ouvrent la revue
ous : Pour les voir, une femme s'est juchée
sur un seau
: Une belle « bleue » au-dessus de Notre-Dame

Jean-Paul Sartre, après avoir visité Moscou et Leningrad, s'est rendu en Ouzbékistan. Le 14 juillet, il est en conversation avec des paysans dans un champ de coton.

militaire, lampions
irlandaises, bals des
rgs, feux d'artifice

quelques
lées n'ont
s altéré
la joie
pulaire

rapeaux foisonnaient aux
tires de Paris, et pas
ement sur les façades des
et des bâtiments offici-
sule en liasse déambulait
trottoirs, débordant sous
la chaussée et aux car-
nô, sous les guirlandes de
des quartiers de mu-
des ronds de sucre aux
s'activaient, du haut de
rades, à faire tourner les
qui est la manière tra-
le d'évoquer cette prise
stille au cours de laquelle
seuliers perdirent la

aris n'avait pas attendu
sennelle où l'armée allait
de son pas cadencé le
e l'avenue triomphale
auser sa joie se donner
urs. Une joie parfois si
ite qu'en a pu se deman-
de ne risquait pas par-
courner mal ; notamment
de la rue aux Ours et
rue du Grenier-Saint-
is, au cours d'une boue-
Mme Yvonne Seguitoff,
domiciliée 39, rue de Ve-
se littéralement pélinée.
ard Voltaire où un mu-
sorchestre, M. André
7 ans, a fait une chute
haut de son perchoir,
urbevoile où un mécani-
Antoine Schmitt, 54 ans,
sé d'un char fleuri en
au cours de la retraite
cheux.

page 3, Col. 4

LA LIBERTÉ DE CRITIQUE EST TOTALE en URSS

Dans une chambre d'étudiant, à l'Université de Moscou, Jean-Paul Sartre s'entretient avec un jeune juriste de la Faculté de droit.

Et le citoyen soviétique améliore sans cesse sa condition au sein d'une société en progression continuelle

— Je voudrais vous demander quelles ont été les limites de votre voyage et comment vous avez pu entrer en contact avec les citoyens soviétiques, malgré l'obstacle de la langue.
J.-P. SARTRE : Vous savez qu'il y a un voyage classique que les étrangers font volontiers en U.R.S.S. : Moscou, Leningrad, Gorki. J'avais demandé d'ailleurs, sur le conseil d'Ehrenbourg, à voir, plutôt que la Géorgie, l'Ouzbékistan. Je n'étais sûr que n'étant pas spécialiste de questions techniques, industrielles et autres, je n'étais pas à même d'apprécier exactement la situation de l'économie soviétique. Ma « spécialité » est surtout la culture et Ehrenbourg m'avait signalé l'Ouzbékistan comme le

A la suite de son voyage en U.R.S.S., Jean-Paul Sartre a bien voulu nous accorder une longue interview. Dans son appartement, privé de Saint-Germain-des-Près, notre entretien s'est prolongé pendant deux heures.

Nous en avons recueilli la sténographie et nous nous excusons de la forme très libre de cette conversation, que nous avons tenu à reproduire fidèlement pour en conserver toute la sincérité, toute la chaleur.

LE TOU
VIVIE
(Sud-Ouest)
vainqueur
à Vanne
Louison Bobb
conserve le
maillot jaun

Vivier
LE FILM
DE L'ETAPE

Septième étape. Brest - (211 km.), 94 coureurs au départ
■ Six le 17 km., plus après à
Crest-Tort. A Châteaillon ils com-
plent de l'avance sur le peloton
une dizaine de kilomètres après